

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | V. ÉVFOLYAM | 2024 | 03.

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)

Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)

Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)

Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)

Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)

Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)

Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi docens (KRE ÁJK)

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)

Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírāja, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszámot szerkesztette:

Veress Emőd és Fegyveresi Zsolt

Szerkesztőségi titkár:

Nagy Gellért

www.jogelet.ro

ISSN: 2734-6226 (nyomtatott)

ISSN: 2734-7095 (online)

ISSN-L: 2734-6226

TARTALOM

Giacomo Pace Gravina 7

„Az ég és a föld igazsága” – Primo Conti festménye: jegyzetek a művészet és a jog határáról

Gula József 23

A csődbűncselekmény a magyar büntetőjogban

Kádár Hunor 39

A csalárd csődbűncselekmény a román büntetőjogban

Halász Csenge – Horváth Kinga 51

Személyre szabott hirdetések: az adatvédelem új kihívásai a digitális társadalmunkban

Kokoly Zsolt 61

A jogellenes tartalmak eltávolítása – A romániai jogszabályi keret fejlődése

Leszkoven László 75

Gazdaság és magánjog – gazdasági magánjog: Kuncz Ödön munkássága tükrében

Sztranyiczki Szilárd 85

Apaság a halál után – Jogbiztonsági dilemmák

Veress Emőd 97

Váltójogi viták: a „biankó” saját váltó

RECENZIO

Fazakas Zoltán József 109

Fábián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

Füzi Norbert 125

Fábián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

CONTENTS

Giacomo Pace Gravina 7

Primo Conti's *Justice of Heaven and Earth*: Notes between Art and Law

József Gula 23

Fraudulent Bankruptcy in Hungarian Criminal Law

Hunor Kádár 39

The Offence of Fraudulent Bankruptcy in Romanian Criminal Law

Csenge Halász – Kinga Horváth 51

Personalized Advertising: New Challenges for Data Protection in Our Digital Society

Zsolt Kokoly 61

Removing Illegal Content – Evolution of the Romanian Legal Framework

László Leszkoven 75

Economy and Private Law – Private Economic Law: In the Light of the Work of Ödön Kuncz

Szilárd Sztranyiczki 85

Paternity after Death – Legal Security Dilemmas

Emőd Veress 97

Disputes on Bill of Exchange Law: The “Bianco” Promissory Note

REVIEW

Zoltán József Fazakas 109

Fábián Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

Norbert Füzi 125

Fábián Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

GIACOMO PACE GRAVINA

„Az ég és a föld igazsága” – Primo Conti festménye: jegyzetek a művészet és a jog határáról¹

Primo Conti's *Justice of Heaven and Earth*: Notes between Art and Law

Abstract: Among the paintings that decorate the spaces of the Court of Milan, there is a large, hitherto little-studied work from 1939 by the Tuscan painter Primo Conti: *Justice of Heaven and Earth*, which forms the backdrop to a courtroom. The singularity of the painting is constituted by the presence of numerous characters that symbolize and personify the history of legislation, such as Moses, Solon, Justinian, or Napoleon: the contemporaneity is represented by the presence of Benito Mussolini, symbolizing the process of codification that would end with the civil code of 1942. It was precisely the presence of the duke that triggered heated controversy during the fascist period, culminating in the censorship of the character depicted, which recently re-emerged after the painting's restoration.

Keywords: Primo Conti, Mussolini, Justice Palace of Milan, fascism, censorship

Összefoglaló: A milánói bíróság tereit díszítő festmények között található egy nagy méretű, mindeddig kevésbé tanulmányozott alkotás Primo Conti toszkán festőtől, *Az ég és a föld igazsága* (1939), amely az egyik tárgyalóterem háttérét képezi. A mű sajátosságát az adja, hogy számos olyan alakot ábrázol, akik a törvényhozás történelmét szimbolizálják és megiszemélyesítik, köztük Mózes, Szolont, Justinianust és Napóleon. A kortárs időszakot Benito Mussolini jelenléte képviseli, aki az 1942-es polgári törvénykönyvvel záruló kodifikációs folyamat szimbóluma. Éppen a Duce ábrázolása váltott ki heves vitákat a fasiszta időszakban, amelyek végül a figura cenzúrázásához vezettek. Az alak azonban nemrégiben ismét előtűnt a festmény restaurálása után.

Kulcsszavak: Primo Conti, Mussolini, Milánói Igazságügyi Palota, fasiszmus, cenzúra

1 Olasz nyelvű változata a *LawArt* című folyóirat 2024. évi kötetében jelent meg. A magyar változatot a kiadó engedélyével közöljük. Magyarra fordította Veress Emőd. Fotók: Alessandro Giugni, az Agenzia del Demanio és a Milánói Ítéltábla szíves engedélyével. A fényképek bármilyen formában történő sokszorosítása, másolása, közzététele és terjesztése szigorúan tilos, kivéve, ha az Agenzia del Demanio és a Milánói Ítéltábla előzetesen engedélyt ad rá.

1. Egy rejtélyes festmény

A milánói Igazságügyi Palota (*Palazzo di Giustizia di Milano*), amely Marcello Piacentini tervei alapján épült, az egyik olyan olasz középület, amelyben a legtöbb műalkotás található. Az 1930-as évek végének művészete tükröződik benne, amelyet a korszak szelleme és az épület rendeltetése is meghatározott. Közel áll ahhoz a képhez, amelyet a fasiszta rezsim – és maga Mussolini – kívánt önmagáról sugallni. A neves római építész személyesen választotta ki és irányította azokat a művészeket, akik az épület belső tereit díszítették.²

Ahogy Luigi Lacchè megfogalmazta: „A milánói Igazságügyi Palota terve 1930 és 1940 között foglalta le Piacentini figyelmét, és a dekorációban részt vevő számos művészt is az évtized közepétől. Az út egyáltalán nem volt zökkenőmentes. Az a feladat, hogy tucatnyi művész munkáját egy kellően egységes 'fasiszta művészet' horizontja felé tereljék, rendkívül összetettnek bizonyult.”³

Az épület művészi berendezésének sajátos jelentést kölcsönöz számos alkotás között különösen kiemelkedik egy nagy méretű festmény, amely élénk színeivel és rendkívül eredeti kompozíciójával ragadja meg a figyelmet. Az 490 × 480 cm-es olajfestmény⁴

2 „Az épület (a milánói Igazságügyi Palota) Piacentini személyes céljának betetőzése kellett volna legyen: ő akart lenni annak az „épületnek” a szerzője, amely a rezsim által épített legnagyobb palota, s amelyet Olaszország legjobb művészeinek alkotásai díszítenek (összesen 52), akiket Piacentini személyesen választott ki, hogy az épület egyfajta kortárs művészeti múzeumává váljon” [Raffaele CALZINI: *Il Palazzo di Giustizia di Milano, architetto Marcello Piacentini*, Architettura, 1942/gennaio-febbraio, 1–78. idézi Silvia GALASSO (szerk.): *Il Palazzo di Giustizia di Milano: una Galleria d'Arte. Un insolito viaggio tra storia e cultura all'interno del teatro della giustizia*, Milano, 2015, 17]. Valóban, a Palota „bővelkedik műalkotásokban (eredetileg mintegy 140), a freskóktól a mozaikokig, a márvány- és bronzszobrokig, amelyeket az építkezéssel egy időben rendeltek meg, és amelyeket egyetlen központi téma köt össze: az igazság. A művek a fő folyosókat, az udvarokat és az üléstermek jelentős részét díszítik, egyaránt megfelelve dekorációs és erkölcsi szükségleteknek” (GALASSO: *i. m.*, 17). A történeti-jogi vonatkozásokat és Marcello Piacentini szerepét illetően részletes tanulmányokat készített Lacchè [Luigi LACCHÉ: *Tra giustizia e repressione: i volti del regime fascista = Il diritto del Duce. Giustizia e repressione nell'Italia fascista*, szerk. Luigi LACCHÉ, Donzelli, Roma, 2015, 9–38, 35. és köv. o.; Luigi LACCHÉ: *(History of) Law and Other Humanities: When, Why, How = History of Law and other Humanities: Views of the Legal World across the Time, Serie de Monografias: Historia del Derecho*, szerk. Virginia AMOROSI, Massimo Minale VALERIO, Universidad Carlos III de Madrid, Dykinson, Madrid, 2019, 36; Luigi LACCHÉ: „La giustizia armata dalla legge”: *note su immagini ed estetica del diritto durante il fascismo = Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento. Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient*, szerk. Maurizio CAU, Valseriati ENRICO, 2021/2, Le immagini del diritto. Cultura visuale e normatività tra età moderna e contemporanea, Bilder des Rechts. Visuelle Kultur und Normativität von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart, Il Mulino, Bologna, 2021, 159–183], aki megállapítja: „Azt lehet mondani, hogy még Alfredo Rocco 1932-ig a jogalkotás fő építészé volt, addig Marcello Piacentini (1881–1960) – Mussolini egyik legerősebb és legbefolyásosabb együttműködője, akinek rendkívüli szervezőképességét a diktátor nagyra értékelte – a 30-as évekre az igazságügyi építészettől 'sztárépítészé' lett. Közvetlenül vagy közvetve részt vett számos új bírósági és igazságügyi épület projektjében, és meghatározta az igazságszolgáltatás (és a törvény) esztétikai és funkcionális megjelenésének normáit a fasiszta rezsim alatt.”

3 LACCHÉ: „La giustizia...”, *i. m.*, 179. Köszönetemet fejezem ki Luigi Lacchènek a milánói Igazságügyi Palota műalkotásaira és a fasiszta „korszakot” jellemző, a művészet és jog közötti kapcsolódásokra vonatkozó inspiráló beszélgetésekért.

4 Hordozóanyaga vászon.

erőtéljes és rejtélyes mű, amely a Milánói Törvényszék egyik termének hátsó falát díszíti. Eredetileg a büntető ítélőtábla termében kapott helyet Marcello Piacentini 1936-os elrendezési terve szerint, amely 1942-től a polgári törvényszék 117-es tárgyalótermévé vált, jelenleg pedig a törvényszék ötödik büntetőtanácsa tárgyalásainak ad otthont.⁵ A festmény címe *Az ég és a föld igazsága* (*La Giustizia del cielo e della Terra*), amelyet az olasz, toszkániai Primo Conti készített az 1930-as évek végén, és 1939-ben adták át (1. ábra).⁶

1. ábra

5 Vittorio FAGONE, Ginex GIOVANNA, Sparagni TULLIOLA (szerk.): *Muri ai pittori. Pittura murale e decorazione in Italia 1930-50. Catalogo della mostra* (Milano, 16 ottobre 1999-3 gennaio 2000), Mazzotta, Milano, 210.

6 Conti festménye azonnal felkeltette a sajtó és a kritika figyelmét, amely számos cikkben és reprodukcióban foglalkozott vele. Megjelent többek között: *Arte Mediterranea* (Firenze, 1939. március–április), *Italia* (Milánó, 1939. július 14.), *L'Italiano* (Torino, 1939. július 14.), *L'Italiano – Gazzetta del Popolo della sera* (1939. július 14–15.), *Meridiano di Roma* (Róma, 1939. július 16.), *Il Veneto della sera* (Padova, 1939. július 17.), *Il Messaggero* (Róma, 1939. július 19.), *L'Ambrosiano* (Milánó, 1939. július 26.), *Firenze* (Firenze, 1939), *Il Resto del Carlino* (Firenze, 1939. augusztus 2.), *Popolo d'Italia* (Milánó, 1939. augusztus 19.) és C. M. (1939). A festmény historiográfiai feldolgozását illetően érdemes megemlíteni a Galasso (GALASSO: *i. m.*, 51.) által közölt adatlapot, valamint Lacchè [LACCHÈ: (*History of*)... *i. m.*, 30.] és különösen Lacchè (LACCHÈ: *“La giustizia...”, i. m.*, 179–183) elemzéseit. Az igazságábrázolás ikonográfiáját tekintve kiterjedt szakirodalom áll rendelkezésre; e helyütt Sbriccoli (2003/2009) és Prosperi (2008) műveire utalok [Adriano PROSPERI: *Giustizia bendata. Percorsi storici di un'immagine*, Einaudi, Torino, 2008; Mario SBRICCOLI: *La benda della Giustizia. Iconografia, diritto e leggi penali dal medioevo all'età moderna = 'Ordo Iuris'. Storia e forme dell'esperienza giuridica*, szerk. Mario SBRICCOLI et al., Giuffrè, Milano, 2003, 41–95; Mario SBRICCOLI: *La benda della Giustizia. Iconografia, diritto e leggi penali dal medioevo all'età moderna = Storia del diritto penale e della giustizia. Scritti editi e inediti (1972-2007)*, tomo I, szerk. Mario SBRICCOLI, Milano, Giuffrè, Milano, 2009, 155–208]. Köszönetemet fejezem ki Dr. Alessandro Giugninak a festmény művészi fotóreprodukcióiért, valamint az Agenzia del Demaniónek és a Milánói Ítéltáblának, továbbá Roberta Nicoletta Roselli ügyvédnőnek Primo Conti alkotásának reprodukcióira vonatkozó közzétételi engedélyükért.

A műalkotás már keletkezésekor heves vitákat és komoly félreértéseket váltott ki, s ezek mindeddig megakadályozták témájának alapos értelmezését. E sajátos sors egyik fő oka Benito Mussolini – más alakokkal együttes – jelenléte a festményen. A 2008-as restaurálás által kiváltott érzelmek hatására született egyes értelmezések szerint a kompozícióban Cicero és Vergilius is felismerhető – utóbbi szereplése egy bírósági tárgyalóteremben valóban nehezen lenne indokolható. Sőt, már a mű elkészültét követően is felmerült az az állítás, hogy a *Duce* az ítéletre váró lelkek között lett megörökítve. Úgy vélem, elérkezett az idő, hogy nagyobb tudományos igényességgel és mélyebb elemzői figyelemmel közelítsünk e festményhez, feltárva annak valódi jelentését.

2. Egy „futurista” festő: Primo Conti

Primo Conti 1900-ban született Firenzében, és Eugenio Chiostrri irányításával kezdett el rajzolni. 1913-ban teljesen lenyűgözte a futurizmus, majd a következő évben találkozott Umberto Boccionival egy, a calabriai művész tiszteletére rendezett kiállítás alkalmával. Az ezt követő években egyre szorosabb kapcsolatokat épített ki az avantgárd mozgalom képviselőivel, miközben folyamatosan fejlesztette, finomította festészeti stílusát. Ezzel párhuzamosan részt vett különböző kulturális körök munkájában, olyan jelentős művészek társaságában, mint Giorgio de Chirico, Felice Casorati és Mario Sironi. Irodalmi körökben is mozgott, és kapcsolatba került többek között Luigi Pirandellóval, Elio Vittorinivel és Giovanni Papinivel.

1929-től szoros barátságot alakított ki Giuseppe Bottaijal,⁷ aki politikai befolyásával hosszú ideig támogatta őt. Ennek eredményeként jelentős megbízásokat kapott középületek díszítésére. A milánói Igazságügyi Palotában található festménye mellett egyik legismertebb alkotása az *Albania romana* című freskó, amelyet a Nápolyban megrendezett Triennale delle Terre Italiane d'Oltremare⁸ kiállításra készült Albánia Palotába festett.

Conti életművében számos olyan alkotás található, amely a fasiszta rezsim esztétikai és ideológiai normáihoz igazodott. Ezek közé tartozik például az *Il Duce* (A Vezér), egy Mussolinit lóháton ábrázoló festmény, amelyet az 1939-es *Harmadik Nemzeti Képzőművészeti Quadriennálé*⁹ kiállításon mutattak be. A művet Bottai védelmébe vette, azonban Galeazzo Ciano és Carlo Delcroix élesen bírálta, mondván, hogy hiányzik belőle a megfelelő „monumentalitás” és „heroikus szellem”.¹⁰ Egy másik ellentmondásos alkotása az 1928-ban készült *L'ondata bolscevica* (A bolsevik hullám) című vázlat,¹¹ amely előkészítő munkája volt az 1929–30 között festett *La prima ondata* (Az első hullám) című művének.¹²

7 Giuseppe Bottai (1895. szeptember 3. – 1959. január 9.) olasz politikus, katonatiszt és újságíró volt, aki fontos szerepet játszott a fasiszta rendszerben. Rómában született. Számos politikai pozíciót töltött be, beleértve a nemzeti oktatási miniszteri tisztséget is.

8 Tengerentúli Olasz Területek Triennáléja.

9 Terza Quadriennale di Arte nazionale.

10 Primo CONTI: *La gola del merlo. Memorie provocate da Gabriel Cacho Millet*, Sansoni, Firenze, 1983, 406.

11 A festmény a pieve di centói MAGI'900 Múzeum gyűjteményének részét képezi.

12 A nagy méretű festményt bemutatták az *Arte e fascismo* (Művészet és faszizmus) című kiállításon, amelyet a trento-roveretói Modern és Kortárs Művészeti Múzeumban (MART) rendeztek

Ez utóbbi festmény Mussolininét egy fehér lovon vezérként ábrázolja a feketeingesek élén, amint győzelmet aratnak az ellenük támadó, vörös krokodilokkal szimbolizált kommunista fenyegetés felett (a végleges verzióban már csupán egyetlen krokodil maradt).

Mindezek ellenére Conti soha nem tudta maradéktalanul betölteni a fasiszta művész szerepét, amelyet a rendszer elvárt tőle. Ahogyan Corrado Pavolini, a rendező – és az ismert fasiszta vezető, Alessandro Pavolini testvére – finoman megfogalmazta: Conti sohasem tudott „igazán olasz, birodalmi és racionális fasiszta festővé válni”.¹³

Conti díszlettervezőként is tevékenykedett a Maggio Musicale Fiorentino (Firenzei Zenei Május) operafesztivál előadásainak színpadképében, olyan művészekkel működve együtt, mint a már említett Casorati, Sironi és De Chirico. 1941-ben kinevezték a Firenzei Képzőművészeti Akadémia (Accademia di Belle Arti di Firenze) festészeti tanszékének élére, majd 1943-ban a Szépművészetek Nemzeti Szindikátusának¹⁴ biztosává („commissario”) vált – ez mindenképpen olyan pozíció, amely a felszabadulás után politikai következményekkel fenyegette.

A festő továbbra is aktívan jelen volt az olasz művészeti életben, számos kiállításon vett részt egészen 1988-ban, Fiesolében bekövetkezett haláláig. Művészi örökséget ma is gondosan ápolja a Fondazione Primo Conti (Primo Conti Alapítvány), amelynek székhelye egykori fiesolei villájában található.¹⁵

3. Az ítélet: isteni inspiráció és emberi dimenzió

A festmény kompozíciója középkori hagyományokat idéző kék háttéren jelenik meg, és két jól elkülönülő részre oszlik: a felső az égi szférát, az alsó pedig az emberi világot ábrázolja. A két tartományt két hosszúka, barna színű felhő választja el egymástól.

A felső részben Isten és Jézus Krisztus látható, olyan ikonográfiai megoldással, amely szorosan kapcsolódik a *Kegyelem trónusa* bizonyos ábrázolásaihoz.¹⁶ Az Atya, álló alakban, egy vörös könyvet tart kezében, amely az isteni törvényt jelképezi (2. ábra). A Fiú félmeztelenül, vörös ruhadarabbal fedett térdel – amely az általa meghozott áldozatra utal –, ülő helyzetben van ábrázolva. Lábai a két szférát elválasztó felső felhőn nyugtatja. Mögöttük egy lobogó láng jelenik meg, amely a Szentlelket szimbolizálja, teljessé téve a Szentháromság megjelenítését.

meg Beatrice Avanzi és Daniela Ferrari kurátori közreműködésével. Lásd: Beatrice AVANZI, Daniela FERRARI (szerk.): *Arte e fascismo. Catalogo della mostra 14 aprile 2024-1 settembre 2024 al Mart di Rovereto*, L'Erma di Bretschneider, Roma, 290. A húszéves fasiszta időszak művészeti kontextusáról lásd legújabbban Vittorio SGARBI: *Arte e fascismo*, La nave di Teseo, Milano, 2024.

13 CONTI: *i. m.*, 406.

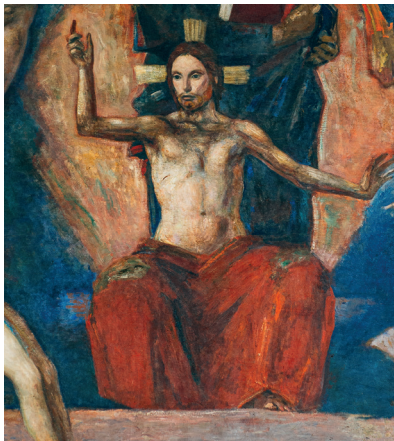
14 Sindacato nazionale delle Belle Arti.

15 Köszönetemet fejezem ki dr. Maria Chiara Berninek, a Primo Conti Alapítvány Archivumának vezetőjének értékes együttműködéséért és készséges támogatásáért a dokumentációs és ikonográfiai kutatások során.

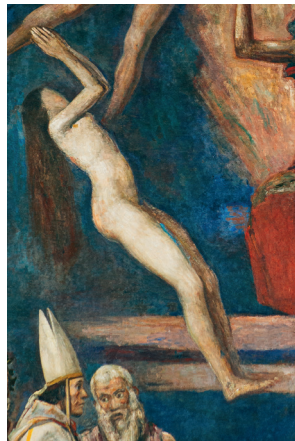
16 A *Kegyelem trónusa* ikonográfiai változatairól lásd Giacomo PACE GRAVINA: *Il Trono della Grazia Interlandi: una tavola di Vrancke van der Stockt a Caltagirone*, TECLA. Rivista di temi di critica letteraria e artistica, 2013/7, 10–23.

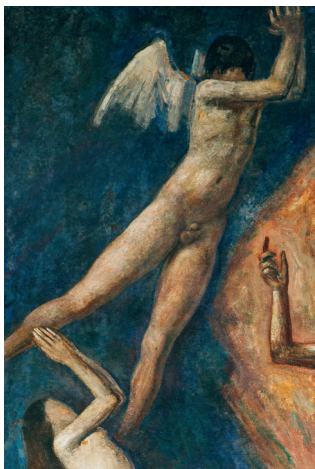
2. ábra

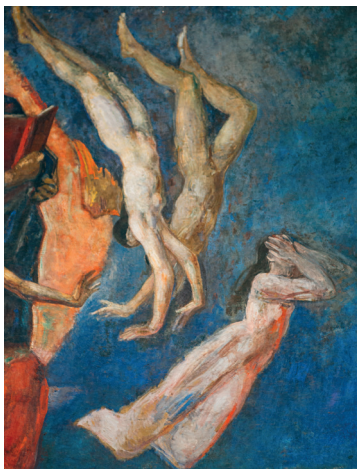
3. ábra

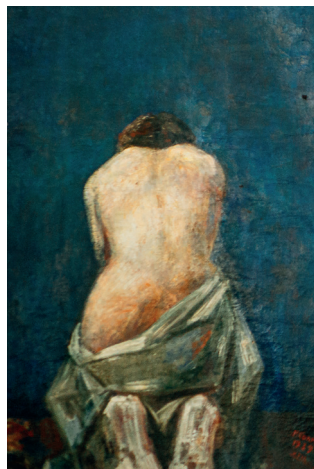
4. ábra

5. ábra

6. ábra

7. ábra

Krisztus határozott karmozdulataival az emberi lelkeket a mennyországba vagy a pokolba irányítja (3. ábra). Jobb kezével felemel egy lelket az emberi síkról (4. ábra), akit Mihály arkangyal vezet (5. ábra), míg bal kezével két másik lelket az elkárhozás felé taszít, akik aláhullanak a mélybe. A kompozíció jobb oldalán egy már elkárhozott lélek látható, aki arcát kétségbeesetten temeti a kezébe (6. ábra).

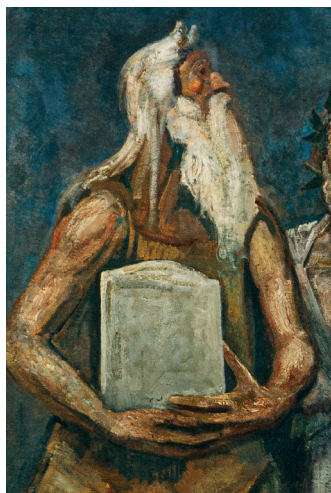
A nagy méretű festmény alsó regiszterének középpontjában egy térdeplő nőalak látható, háttal a nézőnek, akit csak részben fed egy fehér ruha: ő az emberiséget jelképezi, amely arra vár, hogy az isteni örvény magával ragadja és ítéletet mondjon felette (7. ábra). A jelenetet két oldalról két csoport figyeli. Bal oldalon a vallás, a kánonjog és a filozófia kiemelkedő alakjai sorakoznak (8. ábra). Jobb oldalon a „világi” törvényhozás jelentős képviselői állnak (9. ábra).

8. ábra

9. ábra

10. ábra

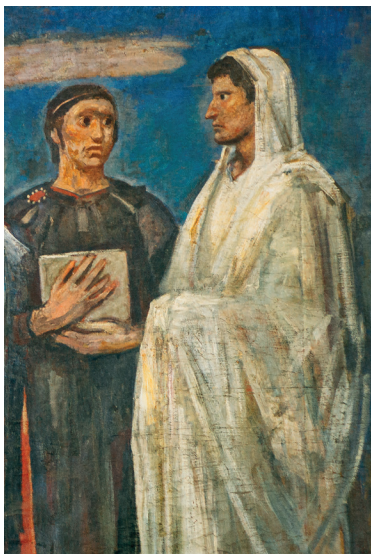

11. ábra

12. ábra

A festményt balról jobbra szemlélve elsőként Mózeset látjuk, hosszú fehér szakállal, jellegzetes „szarvakkal”, amint a Törvénytáblákat tartja kezében (10. ábra). Mögötte Szolón tűnik fel, szürke tógában, fején babérkoszorúval (11. ábra), akit azért választottak a kompozícióba, mert az athéni „alkotmányreform” megalkotója volt. Őt követi Nagy Szent Gergely, aki a kánonjogot képviseli, fején magas püspöksüveggel, vállán paláستtal, kezén fehér kesztyűvel. Jobb kezének mutatóujjával az ítéletre váró alak felé mutat, miközben mögötte, a háttérben Platón alakja bontakozik ki, aki látszólag szoros párbeszédet folytat a pápával. A filozófus, aki ibolyaszínű tónusú tógát visel, bal kezében néhány papírlapot tart, feltehetően a *Törvények* című dialógust, amely révén bekerülhetett a jelenet szereplői közé (12. ábra).

13. ábra

14. ábra

15. ábra

A festmény jobb oldalán a világi törvényhozók ábrázolása látható. Jobbról balra haladva a csoportot Augustus nyitja meg, aki pontifex maximusként jelenik meg, fejét tógája fedi, tekintete a drámai jelenetre szegeződik. Ez a részlet különös jelentőséggel bír, ugyanis az első császárt pontosan úgy ábrázolja, ahogyan az Ara Pacis Augustae feltárásakor előkerült képmásán is látható. Az ásatásokat 1937 februárjában indították újra Augustus születésének kétezredik évfordulójának tiszteletére, és 1938-ban fejezték be. Maga Mussolini avatta fel az emlékművet az ünnepségsorozat zárónapján, 1938. szeptember 23-án. Mindezek az események pontosan egybeesnek Conti festményének keletkezési időszakával, ami azt mutatja, hogy a művész folyamatosan figyelemmel kísérte az általa megörökített történelmi szereplők „hivatalos” ikonográfiáját. Augustus pontifex maximusként a római jog klasszikus korszakát szimbolizálja, azt a történelmi örökséget, amelyet a fasiszta rezsim kulturális hivatkozási pontként igyekezett felhasználni saját legitimitációjához, hangsúlyozva annak római gyökereit.¹⁷ Augustus után I. Justinianus császár következik, aki pontosan úgy jelenik meg, ahogyan a ravennai San Vitale-bazilika mozaikján ábrázolták. Vállát barna palást borítja, amelyet a jobb vállán vörös drágakövel díszített fibula rögzít, a palást nyílásán keresztül a vörös ruhája is látható. Fején vékony aranykorona ül, míg mellkasához szorított könyve a Corpus Iuris Civilist jelképezi. Tekintete nosztalgikusan visszafelé fordul, Augustus felé, aki

17 A milánói bíróságon található, a római jog történetét ábrázoló művekről lásd Virginia Maria DE CAPITANI: *Milan's Courthouse: A View of the Roman Legal Culture Across Fascist Ideology = History of Law and other Humanities: Views of the Legal World Across the Time, Serie de Monografias: Historia del Derecho*, szerk. Virginia AMOROSI, Massimo Minale VALERIO, Universidad Carlos III de Madrid–Dykinson, Madrid, 2019, 181–190.

számára a római jog aranykorának megtestesítője volt, hiszen Justinianus maga ennek örököse és emlékezetének őrzője volt (13. ábra).

Az előtérben, I. Justinianus császár után, Lükurgosz halad előre, idős férfiként ábrázolva, fehér szakállal. Világoskék ruhát visel, bal kezében pedig egy kis könyvet tart, amely Spárta „alkotmányát” jelképezi. Nem tudom megállapítani, hogy Primo Conti általa ismert konkrét ábrázolásból merített-e ihletet. Egy nagy méretű festményen, amelyet a flamand Caesar Boetius van Everdingennek, más néven Cesar Pietersznek tulajdonítanak, és amely *Lükurgosz bemutatja az oktatás előnyeit* (1660) címmel az alkmaari Stedelijk Museum gyűjteményében található, a spártai törvényhozó szintén kék palástban látható. Azonban kétlem, hogy Conti tudott volna erről a műről. Lükurgosz mögött, a kompozíció középpontja felé haladva, Napóleon alakja bontakozik ki. Háromnegyedes profilból ábrázolták, fején a jellegzetes *petit chapeau*, a kétsarkú kalap. Zöld egyenruhát visel fehér hajtókákkal és kettős gombsorral, amely a császári testőrség lovas vadászai (*chasseur à cheval de la Garde*) ezredesi öltözékét idézi. Kezei lent összekulcsolva láthatók, feltehetően kard markolatára támaszkodik (14. ábra).

Végül Benito Mussolini ábrázolása következik, profilból. Fején egy M33-as katonai sisak, amely a Nemzeti Biztonsági Önkéntes Milícia (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale, MVSN) egyenruhájának része. Első tiszteletbeli tizedesként (primo caporale d'onore) jelenik meg, a milícia legmagasabb rangú vezetőjeként. Kabátján felismerhető a vörös rangjelzés, amelyen az arany sas látható kiterjesztett szárnyakkal, karmaiban pedig a fascest tartja. Szintén látható a fekete ing gallérja, amely az olasz fasiszta mozgalom egyenruhájának egyik legfőbb jelképe volt (15. ábra).

A festmény jobb oldalán szereplő alakokat összekötő narratíva olyan folyamatot ábrázol, amely a római jog eredetétől – Augustus pontifex maximusként való ábrázolásán keresztül – vezet I. Justinianus joggyűjteményéhez, majd Napóleon törvénykönyvéhez, végül pedig a fasiszta kodifikációban teljesedik ki. A kompozíció csúcspontját a *Duce* megjelenése jelképezi, akit a festményen ábrázolva kívántak törvényhozóként legitimálni. Egyedüli „kilógó” alak Lükurgosz, akinek jelenléte meglepőnek tűnik. Elképzelhető, hogy eredetileg nem szerepelt a festmény koncepciójában, hanem később illesztették be. Az eredeti terv talán szimmetrikus felépítésű volt, négy-négy szereplővel mindkét oldalon. Ráadásul a spártai törvényhozó logikusabb módon a bal oldali csoportba is tartozhatott volna, akárcsak Szolón. Elképzelhető, hogy Mussolini alakját közelebb akarták helyezni a festmény középpontjához, ugyanakkor tudatosan távol tartva az ítéletre váró emberiségtől. Ezért dönthetett úgy a festő, hogy újabb törvényhozó hozzáadásával növeli a jobb oldali alakok számát.

4. Jelentőségteljes genealógia

A festmény keletkezésére vonatkozóan különösen értékes forrást jelent Primo Conti 1939. július 4-én írt levele Marcello Piacentinihez, a milánói Igazságügyi Palota építéséhez, aki a mű valódi megrendelője volt:

„Kedves Piacentini, örömmel tölt el, hogy sikerült megfelelnem az elvárásaidnak, és hogy a művem ilyen széles körű és tekintélyes elismerésben részesült. A műtermemben, ahol a festményt tizenöt napig kiállítottam, valóságos zárandoklat zajlott: több mint kétezer ember, társadalmi hovatartozástól függetlenül, hagyta ott aláírását a vendégkönyvben – annyira, hogy néhány újság, az eseményt felidézve, a toszkán hagyomány aranykorát emlegette!... A térdeplő emberiséget (a festmény közepén ábrázolt nőalakot) kétoldalt kísérő csoportok az emberiség történetének legnagyobb gényusai közé tartozó személyiségeket jelenítik meg. Ők azok, akiknek közreműködésével az Örök Isteni Igazság – amely a kompozíció felső részében a római és katolikus hagyomány szerint trónol – földi törvénnyé, a civilizáció rendjévé vált. A próféták, szentek, filozófusok, hadvezérek és törvényhozók a legfelsőbb történelmi törvényszék tagjai, akik a mennyi ítéletet a mindennapi élet valóságában értelmezik – s amely a jelen időben a Duce alakjában testesül meg, aki fegyverrel vívja ki a 'magasabb rendű társadalmi igazságosságot'.¹⁸ Bal oldalon: Mózes, Szolón, Nagy Szent Gergely, Platón. Jobb oldalon: Augustus, Justinianus, Lükurgosz, Napóleon. Mussolini, az ötödik figura, elkülönül a csoporttól, és a festmény középpontja közelében domináns pozíciót foglal el. A felső részen az Isten (a Törvény) és Krisztus (a Törvény Megtestesülése) a lelkek felett ítélkeznek: az angyalok az Atya jobb oldaláról a mennyországba vezetik őket, míg bal oldaláról elkárhozásuk történik. A lelkeket arc nélkülinek ábrázoltam, mert az emberiség szimbólumai. Mint láthatod, ez nem egy Utolsó Ítélet, ahogyan azt az első fényképek mellett tévesen feltűntették, hanem 'Az ég és a föld igazsága', amely életünk minden egyes pillanatában jelen van.”¹⁹

1939 áprilisában Giuseppe Bottai, a nemzeti oktatási miniszter meglátogatta Conti műtermét, és különösen hosszan időzött a *Giustizia* előtt: „*Öccellenciája Bottai nagy érdeklődést mutatott e szép mű iránt, amely tele van jelentéssel, festői és kompozíciós értékekkel, és teljes elismerését fejezte ki a művésznek.*”²⁰

1939 júniusának végén Filippo Tommaso Marinetti is megtekintette a nagy méretű festményt, amint azt a neki címzett levél tanúsítja. A toszkán festő így írt hozzá: „*Örömmel tölt el a kedvező benyomás, amelyet a La Giustizia del Cielo e della Terra című nagy festményem keltett benned, amellyel annak lehetőségét kívántam kifejezni, hogy történelmi és vallási jelentőségű témákat – amelyeket az antikvitás már dicsőséges módon feldolgozott – egyéni, modern és olasz eszközökkel újra meg lehet jeleníteni.*” A levélben Conti beszámolt Marinetti számára Piacentini elismerő véleményéről, és arra kérte a futurizmus alapítóját, hogy írjon kritikát a festményről egy milánói újságban.²¹

Az alkotás kétségtelenül tükrözi Conti művészi meggyőződését, ugyanakkor a jogtörténet számára komoly rejtélyt vet fel: hogyan történt az alsó regiszterben szereplő alakok kiválasztása? A festő saját szavaiból alig derül ki valami érdemleges; csupán egy történelmi személyiségekből álló kavalkád rajzolódik ki, amelyből hiányzik az

18 Ezt a részletet később Piacentini is felhasználta Gallarati Scotti, Milánó podestája számára írt levelében, Conti művének védelmében. Lásd: LACCHE: „*La giustizia...*”, i. m., 182. és 90. lábjegyzet.

19 A levél teljes terjedelmében megtalálható CONTI: i. m., 415–416. Lásd továbbá LACCHE: „*La giustizia...*”, i. m., 180, 82. lábjegyzet.

20 Il Telegrafo, 1939. április 28.

21 CONTI: i. m., 416–417.

összetartó logika. Egy olyan felsorolás, amelyben „*próféták, szentek, filozófusok, hadvezérek és törvényhozók*” szerepelnek, s amelyet aligha tekinthetünk véletlenszerűnek. Nem gondolom, hogy a választás Conti önálló döntése lett volna, különösen, mivel művészi hátterével szemben jogi tanulmányokat nem folytatott.

Úgy vélem, hogy az a „*suggeritore*”, a sugalmazó, aki a mű gondolati és kompozíciós kialakításában irányította Contit, nem más volt, mint Giuseppe Bottai, aki nem véletlenül látogatta meg hivatalosan az alkotó műtermét, majd dicsérte meg a „*szép művet*”. Bottai jogi tanulmányait a római La Sapienza Egyetemen kezdte, ám az I. világháborúban való önkéntes szolgálata miatt félbeszakította. 1919-től viszont folytatta tanulmányait, és végül jogi diplomát szerzett. A festmény elemzése során láthattuk, hogy a kompozícióban valóban létezik egyfajta belső következetesség. Az ábrázolt személyiségek két, viszonylag homogén csoportot alkotnak. Egyik oldalon a „civilista” és „kodifikációs” törvényhozók jelennek meg, akik a jogrendszerek történetének mérföldkövei. Napóleon és Mussolini sem hadvezéri szerepük miatt kaptak helyet a kompozícióban, hanem mint a modern törvénykönyvek két kulcsfigurája: Napóleon a történelem első valódi kódexével, Mussolini pedig az 1942-ben kihirdetés előtt álló olasz Polgári törvénykönyv záróaktusának előkészítőjeként.²² A másik oldalon próféták, szentek és filozófusok kaptak helyet, akik szintén meghatározó szerepet játszottak a törvényalkotás történetében: Mózes Törvénytáblái, Platón *Törvények* című dialógusa, valamint az ókori Görögország két meghatározó „alkotmányának” szerzői, Szolón és Lükurgosz (aki végül a jobb oldalon foglal helyet), akik a politikai civilizáció megalapozói voltak. Feltételezhető tehát, hogy Bottai egyetemi emlékeire – különösen a római jog, a kánonjog és az olasz jogtörténet kurzusaira, valamint saját széles körű műveltségére²³ – támaszkodva vezette Contit olyan szereplőgárda kialakítása felé, amely a „jog történetének” lenyűgöző vizuális narratíváját testesíti meg.²⁴

22 Ez a törvénykönyv ma is hatályos.

23 Bottai művészet- és művészetszemléletének politikai szerepéről lásd Giordano BRUNO GUERRI: *Giuseppe Bottai e la “politica delle arti” = Arte e fascismo. Catalogo della mostra 14 aprile 2024-1 settembre 2024 al Mart di Rovereto*, szerk. Beatrice AVANZI, Ferrari DANIELA, L’Erma di Bretschneider, Roma, 2024, 202–207. Jogi műveltségéről és a korporatív jog területén végzett kutatásairól lásd Alessio GAGLIARDI: *Bottai Giuseppe = Dizionario biografico dei giuristi italiani (XII-XX secolo)*, szerk. Biocchi ITALO, Ennio CORTESE, Antonello MATTONE, Marco Nicola MILETTI, Il Mulino, Bologna, 2013, 319–320; Marco Paolo GERI: *Alla ricerca di confini, alla ricerca di dominii. I giuristi della scuola e il diritto corporativo = Un laboratorio economico del fascismo. La “Scuola di scienze corporative” dell’Università di Pisa (1928-1944)*, szerk. Marco CINI, FrancoAngeli, Milano, 2022, 119–120; Irene STOLZI: *L’ordine corporativo. Poteri organizzati e organizzazione del potere nella riflessione giuridica dell’Italia fascista*, Giuffrè, Milano, 2007. Bottai szerepéről a nemzeti történelmi és művészeti örökség védelmét szolgáló jogszabályok megalkotásában – amelynek előkészítésében kiemelkedő szerepet játszott Biagio Pace régész, az Oktatás Törvényhozási Bizottságának elnöke – lásd legújabban Giuseppina BELLOISI: *La difesa delle “antiche memorie”. Dalle norme preunitarie di tutela del patrimonio artistico alle leggi dello stato fascista*, Editoriale scientifica, Napoli, 2017.

24 A jogtörténet átfogó percepciójáról a XX. század harmincas éveiben, valamint Giuseppe Bottai jogi tanulmányainak kontextusáról lásd a klasszikus művek mellett Mario VIOGA: *Rassegna degli studi di Storia del diritto italiano nell’ultimo ventennio*, Industrie grafiche meridionali, Messina, 1933 és Mario VIOGA: *1928-1977*, Rivista di Storia del diritto italiano, 1977/50, 1–30; Bruno PARADISI: *Gli studi di Storia del diritto italiano dal 1896 al 1946*, Studi senesi,

Conti és Bottai kapcsolata már 1929-től dokumentált, amikor a fasiszta vezető több festményt is megvásárolt az alkotótól. Conti később úgy emlékezett vissza barátságukra, hogy az különösen 1934-ben erősödött meg, amikor együtt küzdöttek Giovanni Michelucci firenzei Santa Maria Novella pályaúdvárának terve mellett. A projektet Mussolini maga is jóváhagyta.²⁵ Conti tisztelete Bottai iránt tovább növekedett, amikor – saját visszaemlékezése szerint – a politikus De Chirico védelmére kelt a művész ellen felhozott vádakkal szemben, amelyeket Conti úgy írt le, mint egyfajta művészeti intoleranciát, hasonlót ahhoz vagy majdnem ugyanolyant, ahogyan a németek a „degenerált művészetet” kezelték.²⁶

Figyelemre méltó az a kihagyás, amely Justinianustól Napóleonig terjed: teljes mértékben hiányzik a középkori jog megtestesítése. Ez feltehetően nem véletlen, mivel a harmincas években a középkori jogot még alapvetően „germán” eredetűként tartották számon. Elképzelhető, hogy Bottai politikai nézetei miatt tudatosan kerülte e korszak bármilyen megidézését, hiszen igyekezett elhatárolódni a Harmadik Birodalomtól, és elkerülni minden olyan szimbolikus utalást, amely alárendeltséget sugallhatott volna Németország felé. Erre utalhat például a Lancellotti diszkoszvető-ügy,²⁷ amely éppen ebben az időszakban zajlott, és amely szintén a kulturális függetlenség kérdését érintette.

A festmény tehát teljes mértékben „római” jogtörténetet ábrázol, amely Justinianustól közvetlenül Napóleon kodifikációjáig ível, így teremtve meg egy biztonságos és ideológiailag kontrollált folytonosságot. Az ókori görög filozófus-törvényhozók jelenléte pedig valószínűleg azt is szolgálta, hogy megerősítse a jog mediterrán eredetét és fejlődését, különösen abban az időszakban, amikor Olaszország megszilárdította hatalmát a Dodekanész-szigeteken a Governo delle Isole italiane dell'Egeo (Égei-tengeri Olasz Szigetek Kormányzósága) létrehozásával. Ezen kívül egyben visszaülthetett a Magna Graecia kulturális örökségére is.

1946–47/60, idézi *Apologia della storia giuridica*, Bologna, Il Mulino, 1973, 105–172; Ennio CORTESE: *Esperienza scientifica. Storia del diritto italiano = Cinquanta anni di esperienza giuridica in Italia. Atti del Convegno Messina-Taormina (3-8 Novembre 1981)*, Giuffrè, Milano, 1982, 787–858; továbbá Giacomo PACE GRAVINA: *“Una cattedra nuova di materia nuova”: storici del diritto in Italia dall'Unità alla Grande guerra = Storia del diritto e identità disciplinari: tradizioni e prospettive*, szerk. Biocchi ITALO, Massimo BRUTTI, Giappichelli, Torino, 2016, 44–62; Elisa MONGIANO: *Costruire strumenti e metodi per una disciplina nuova. La storia del diritto (italiano) nella seconda metà dell'Ottocento = I generi letterari della storiografia giuridica. La produzione didattica negli ultimi due secoli (manuali, trattati, corsi e prolusioni)*, szerk. Andrea LOVATO, Giappichelli, Torino, 2019, 45–65; Villata DI RENZO, Gigliola MARIA: *Una stagione feconda nella Storia del diritto italiano (1900-1950) = I generi letterari della storiografia giuridica. La produzione didattica negli ultimi due secoli (manuali, trattati, corsi e prolusioni)*, szerk. Andrea LOVATO, Giappichelli, Torino, 2019, 67–106.

25 CONTI: i. m., 400–401.

26 Uo., 401.

27 Discobolo Lancellotti. A szobor a görög Mürón bronzszobrának egyik legértékesebb márvány másolata, amelyet 1781-ben találtak meg a római Massimo család Villa Palombara nevű birtokán. Később a Lancellotti-palotába került, ahol felújították. 1938-ban Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter Mussolini közbenjárására eladta a szobrot a náci Németországnak 16 millió líráért, annak ellenére, hogy több olasz miniszter tiltakozott az eladás ellen. A szobor Münchenbe, a Glyptothekbe került. 1948-ban, a háború után, a szobrot visszaszállították Olaszországba.

Két jelentős hiányzó alak is figyelmet érdemel ebben a „történelmi arcképcsarnokban”. Az egyik Irnerius, aki a római jog középkori újfelfedezésében kulcsszerepet játszott, de akinek jelentősége a harmincas években talán még nem volt eléggé ismert a jogtörténészek szűk körén kívül, legalábbis Francesco Calasso kézikönyvének megjelenéséig, amely szélesebb körben is ismertté tette nevét. A másik nagy hiányzó Gratianus, akinek mellőzése azt jelzi, hogy a festő elsősorban a jogforrások megszemélyesítésére koncentrált, és kevésbé a jogtudomány történetére vagy a középkori jogi tanulmányok újjászületésének folyamatára.

5. Egy „alternatív” értelmezés felé

A lombardiai Igazságügyi Palotában található egy másik jogtörténeti arcképcsarnok is, amely a Milánói Ítéltábla folyosójának ajtókeretei felett helyezkedik el. Ezek az alkotások ugyanabban az időszakban készültek, mint Conti festménye, ám mozaiktechnikával, és Antonio Giuseppe Santagata (1888–1985) művei. A kompozíció teljes alakos figurákkal követi végig a jogfejlődés legfontosabb állomásait. Az első ábrázolás Justitia allegorikus figurája, aki kardot és olajágot tart a kezében, lábánál pedig kinyitott törvénykönyv látható. Őt követi Justinianus, akit ismét a ravennai San Vitale-bazilika mozaikjának archetípusa szerint ábrázoltak. Jobb kezében a Digesta tekercsét tartja, alatta pedig a római jog könyve helyezkedik el, amelyet a Capitóliumi Farkas figurája koronáz meg. Ezután Gratianus jelenik meg barátsuhában, bal kezében a Decretum könyvével. Lábánál egy könyv fekszik, amelyen egy lépő griffmadár látható – ez a mitikus állat a hagyomány szerint a törvény őrzőjét jelképezi, vagy Krisztus kettős természetére utal. Dante maga is hivatkozik erre a szimbólumra, amely így a kamalduli bencés szerzetes munkásságával is kapcsolatba hozható.²⁸ Gratianus után egy tógás bíró következik, kezében a Code Napoléon tekercsével, lábánál pedig kinyitott törvénykönyv, amelyen a Vaskorona nyugszik. Ez az ábrázolás a kodifikáció Olaszország területén való elindítását jelképezi, ám nem Napóleon személyén, hanem egy bíró alakján keresztül, aki Honoré Daumier karikatúraszerű bíróábrázolásait idézi. A Vaskorona hozzáadása szándékos eleme volt az olasz identitás hangsúlyozásának, amely így elkerülte volna a kodifikáció francia eredetének túlságosan nyilvánvaló kiemelését. A sorozat végén Mussolini figurája áll, ismét katonai egyenruhában, akárcsak Conti festményén. Bal kezében a „Fasiszta törvények” tekercsét tartja, lábánál pedig újra a kinyitott törvénykönyv, amelyet az igazság mérlege koronáz meg. Ezt az alkotást azonban a rezsim bukása után eltávolították.

Ez az arcképcsarnok csak részben felel meg Conti festménye figuráinak. Ebben az interpretációban Gratianus is szerepet kapott, aki a kánonjog fontosságát jelképezi – Conti festményén ezt a szerepet Nagy Szent Gergely töltötte be. Napóleon ábrázolása kimaradt, helyette olasz bíró jelent meg, ezzel kikerülve annak nyílt elismerését, hogy az olasz

²⁸ „A kamalduli szerzetes Grazianus, a kánonjog atyja, a Decretum Gratianival és egy könyvön álló griffmadárral, amely Krisztus szimbóluma a Paradicsom XXIX. énekében.” Lásd: Massimo BERNABÒ: *Bisanzio negli anni Trenta del Novecento: il palazzo di Giustizia di Milano*, Arte Lombarda, 2017/1–2, 146–155, 153.

kodifikáció francia gyökerekkel rendelkezik. A kompozíció azonban itt is Mussolini alakjával zárul, aki az 1930-as Rocco-kódex²⁹ kihirdetésével kezdődő, majd az 1942-es Polgári törvénykönyvvvel lezáruló olasz kodifikációs folyamat végpontját szimbolizálja.³⁰

Gratianus jelenléte Santagata mozaikjai között arra készíttet, hogy újragondoljam a Conti-festmény alsó regiszterének logikai szerkezetét. Túlságosan sok ellentmondás és időbeli következetlenség figyelhető meg, amelyek önkényesnek tűnnek. Ez még inkább nyilvánvalóvá válik, ha figyelembe vesszük azt az érvelési „akrobatikát”, amelyekre eddig kényszerültem annak érdekében, hogy magyarázatot adjak egyes szereplők jelenlétére vagy hiányára. Mindez megnehezíti azt, hogy a festményt ikonológiai szempontból megbízható módon, Panofsky módszerével értelmezzük.³¹ És itt lép be a jogtörténész sajátos „nyugtalansága”. Mi van, ha Conti félreértette az ismeretlen „suggeritore” tanácsait? Például lehetséges, hogy összekeverte Nagy Szent Gergelyt IX. Gergely pápával, aki sokkal inkább alkalmas lett volna arra, hogy a kánonjogot képviselje, hiszen ő volt a legjelentősebb Decretales-gyűjtemény összeállításának kezdeményezője. Ráadásul a festményen látható pápa díszruhája inkább egy XIII. századi pápához illik, mint egy kora középkori egyházfőhöz. Hasonló félreértés történhetett Lükurgossal is. Lehetséges, hogy a „suggeritore” valójában nem a spártai törvényhozóra utalt? Az idős férfi hosszú, csuklyás ruhát visel, amely inkább szerzetesi öltözetre emlékeztet, semmint az ókori világ öltözképe. Ráadásul könyvet tart a kezében, amely akár a *Corpus Iuris Civilis* újrafelfedezését is jelképezhetné. Ha valóban klasszikus antik szereplő lenne, inkább tekercset kellene kezében tartania – hasonlóan ahhoz, ahogyan Platón is ókori módra feltekert pergament fog a kezében. Ha tehát az eddig Lükurgoszként azonosított figura valójában Irnerius, a jogtudomány középkori újjászületésének kulcsszereplője lenne, akkor a festmény logikai és kronológiai szerkezete hirtelen értelmet nyerne, „tökéletessé” válna. Ezzel kialakulna az a zökkenőmentes átmenet Justinianus és Napóleon között, amely eddig hiányzott. Az elhamarkodottan írt feljegyzés, amelyet később félreértelmeztek, vagy egy egyszerű félreértés, amely a jogtörténet közvetlen ismeretének hiányából fakadt – olyan hiányosság, amely nemcsak művészeknél, hanem sok más területen is előfordulhat –, akár magyarázatot is adhatna Conti esetleges tévedésére a szereplő nevével kapcsolatban. Mindez persze csupán egy hipotézis, amely talán túlságosan spekulatív. Mégis, a jogtörténész sajátos „nyugtalansága” arra készíttet, hogy legalább megemlítsen ezt a lehetőséget a teljesség igénye érdekében.

6. Nehéz sorsú műalkotás

Ahogy maga Conti is megjegyezte, „*a festmény balszerencsés csillagzat alatt született*”. Mivel nem kedvelte a hosszú utazásokat, festményét firenzei műtermében

29 Büntető törvénykönyv.

30 Lásd a vonatkozó adatokat GALASSO: *i. m.*, 47–49, valamint BERNABÒ: *i. m.*, 152–153.

31 A hivatkozás természetesen Panofsky művére utal. Erwin PANOFSKY: *Studi di iconologia. I temi umanistici nell'arte del Rinascimento*, Einaudi, Torino, 2019 [Studies in Iconology, Oxford, Oxford University Press, 1939].

készítette el. A mintegy huszonöt négyzetméteres vásznat egy rúdra feltekerve szállították Milánóba, ahol azonban „gyűrötten és a festékréteget érintő súlyos sérülésekkel” érkezett meg.³² Piacentini, nyugtalanítónak találva a helyzetet, azonnal levelet írt Continak 1939. szeptember 13-án, értesítve arról, hogy a festményt a Brera Akadémia szakemberei szerelték össze az utasításai szerint. Ugyanakkor sürgette az alkotót, hogy azonnal utazzon Milánóba.

Conti későbbi visszaemlékezései szerint azonban „a bajok csak fokozódtak”, amikor a vásznat nem megfelelő ragasztóval rögzítették a falra, ami több részletet teljesen olvashatatlanná tett. A festő kétségbeesett, különösen mivel tisztában volt vele, hogy személyesen nem tud Milánóba utazni a korrekciók elvégzésére. Kényszerű megoldásként régi mesterművek restaurálásával foglalkozó szakemberhez, apja barátjához fordult, és megbízta azzal, hogy azonnal utazzon Milánóba. A restaurátort a festmény elküldése előtt készült fényképekkel is ellátta, hogy az eredeti állapothoz hűen próbálja meg kijavítani a hibákat. Azonban – Conti saját szavaival élve – „a restaurálás sajnos rosszabb lett, mint maga a vászon sérülései”.³³

A festmény „bajai” azonban még csak ekkor kezdődtek. Tito Preda, az Ítéletábla elnöke,³⁴ amint meglátta az alkotást, dührohamot kapott. Véleménye szerint a Duce olyan szereplők csoportjába került, akik „az ítéletre várók” voltak,³⁵ ráadásul a festmény azon oldalán ábrázolták, ahonnan a kárhozott lelkek az alvilágba zuhannak. Ez már túl sok volt a szigorú bíró számára, aki egyidejűleg más művészeket is hevesen bírált. Carrà, Semenghini és Campigli alkotásait azért támadta, mert azok túl sok meztelen testet ábrázoltak az Igazságügyi Palotában, míg Ferrazzit, Funit és másokat „judaizmussal” vádolt meg.³⁶ Conti azonban előrelátó volt. Már korábban felkereste barátját, Bottait, hogy biztosítékot kérjen a festmény esetleges vitatott elemei miatt, különösen a Duce alakjának bevonása kapcsán. A miniszter megnyugtatta őt egy 1939. július 7-én küldött táviratban, amelyben ez állt: „Amint már bizonyára tudod, felsőbb döntés értelmében engedélyezték az ismert alak megtartását festményedben.”³⁷

A Preda támadásainak mérséklése érdekében Marcello Piacentini Conti művének védelmére kelt, és a milánói podestához,³⁸ Gian Giacomo Gallarati Scottihoz fordult támogatásért. Ez azonban nem bizonyult elegendőnek. Ahogy maga Conti visszaemlékezett: „Felmerült a lehetőség, hogy antifasiszta militánsként és egyenesen felforgatóként vádat emelnek ellenem. Úgy tűnt, eldöntötték, hogy eltávolíttatják azt a 'személyt', akit odahelyeztem.”³⁹

32 CONTI: *i. m.*, 417.

33 *Uo.*, 418.

34 Predáról lásd Mario MISSORI: *Governi, alte cariche dello Stato, alti magistrati e prefetti del Regno d'Italia*, Ministero Beni Att. Culturali, Roma, 1989, 299.

35 LACCHÉ: „La giustizia...”, *i. m.*, 182.

36 Lásd CONTI: *i. m.*, 418. A Preda elnök által megfogalmazott kifogásokról bővebben LACCHÉ: „La giustizia...”, *i. m.*, 181–183.

37 CONTI: *i. m.*, 419.

38 A fasiszta rezsim alatt a podestà a városi közigazgatás feje volt, akit a kormány nevezett ki. Ez a tisztviselő koncentráta a polgármester és a városi tanács korábbi feladatait.

39 CONTI: *i. m.*, 419.

Luigi Lacchè felidézi, hogy a vitatott műalkotások ügye végül a milánói Igazságügyi Palota avatóünnepségének késleltetéséhez vezetett. Az ügy Grandi igazságügy-miniszter elé is eljutott, aki személyesen látogatott el a palotába, és Predának adott igazat. Sürgős levélben utasította a podestát, hogy bizonyos műveket takartasson le a falakkal azonos színű függönyökkel. Mindez annak ellenére történt, hogy Giuseppe Bottai 1940 decemberében személyesen közbenjárt a miniszternél az intézkedés ellen.⁴⁰

Mussolini alakját mindenestre 1942-ig egy fa panellel takarták el, amely csak azután került le, hogy Tito Preda, az elszánt ítélőtáblai elnök, 1941 januárjában nyugdíjba vonult az életkora miatt.⁴¹ A változtatásra a Szakemberek és Művészek Szövetségének (Confederazione dei Professionisti ed Artisti) kifejezett kérésére került sor.⁴²

A felszabadulás után a festményt ismét cenzúrázták. Mussolini figuráját csomagolópapírral fedték el, amelyet közvetlenül a falhoz ragasztottak és festékekkel borítottak be.⁴³ Csak a 2008-as restaurálás hozta ismét felszínre a *Duce* alakját, amely azonnal heves vitákat váltott ki arról, hogy indokolt-e szimbolikus jelenlétének „feltámasztása” a nyilvános bírósági tárgyalóteremben.

Ez a festmény olyan mű, amely elkerülhetetlenül polarizálja a közvéleményt. Különböző politikai és kulturális nézőpontokból érték bírálatok, intenzív érzelmeket váltott ki – talán ez maga az igazi művészet lényege. Egy dolog biztos: Primo Conti *Az ég és a föld igazsága* című festménye több mint nyolcvan évvel elkészülte után is vita tárgya, és – ami a jelen elemzés szempontjából a legfontosabb – jelentős tanúságtétele annak, hogy a XX. század harmincas éveiben miként tekintettek a jog történetére.

40 LACCHÉ: „*La giustizia...*”, *i. m.*, 182–183.

41 MISSORI: *i. m.*, 299.

42 LACCHÉ: „*La giustizia...*”, *i. m.*, 183.

43 Lásd FAGONE, GIOVANNA, TULLIOLA: *i. m.*, 210. A „cenzúrázott” festményről készült kép megtalálható BOLOGNA Giulia: *Milano. Il Palazzo di Giustizia*, Biblioteca Trivulziana, Milano, 1988, 96.

GULA JÓZSEF

A csődbűncselekmény a magyar büntetőjogban

Fraudulent Bankruptcy in Hungarian Criminal Law

Abstract: The study presents the key historical antecedents and current regulation of fraudulent bankruptcy in Hungarian criminal law. It examines certain provisions of the criminal code related to which regulatory dilemmas or possible anomalies can be identified and offers *de lege ferenda* proposals for their resolution and elimination. The second part of the paper explores issues connected to the application and the interpretation of the law concerning fraudulent bankruptcy, with a particular focus on the victim of fraudulent bankruptcy, considering that the judicial practice in this field has become notably divided, and the scholarly assessments in criminal law also show significant discrepancies.

Keywords: fraudulent bankruptcy, misprision in liquidation proceedings, protection of creditors, victim, substitute private prosecution

Összefoglaló: A tanulmány bemutatja a csődbűncselekmény kiemelt történeti előzményeit és hatályos szabályozását a magyar büntetőjogban. Vizsgálja a büntető kódex néhány olyan rendelkezését, melyek vonatkozásában szabályozási dilemmák, esetleg anomáliák azonosíthatók, és *de lege ferenda* javaslatokat tesz ezek megoldására, kiküszöbölésére. Az írás második része a csődbűncselekmény vonatkozásában felmerülő jogalkalmazási, jogértelmezési kérdéseket, kiemelten a csődbűncselekmény sértettjét vizsgálja, tekintettel arra, hogy az ítélkezési gyakorlat e körben különösen megosztottá vált, és a büntetőjog-tudományi megítélés is jelentős eltéréseket mutat.

Kulcsszavak: csődbűncselekmény, feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban, hitelezővédelem, sértett, pótmagánvád

1. A csődbűncselekmény kiemelt történeti előzményei

A csődbűncselekmény komoly történeti előzményekkel rendelkezik a magyar büntetőjogban.

Egységes büntető törvénykönyv hiányában külön jogszabályok, több esetben – mai fogalmaink szerint – az ún. szaktörvények tartalmazták a büntető rendelkezéseket is.

Így például az 1840. évi XXII. törvénycikk, a csődtörvény¹ rendelkezett a hamissággal párosult és a vétkes gondatlanságból eredt bukásról. A jogtudományban bűnös bukásnak tekintették az adósnak hamissággal vagy vétkességgel párosult tehetetlenségét hitelezői teljes kielégítésére.²

Az első magyar büntető kódex, az 1878. évi V. törvénycikk³ már önálló fejezetben rendelte büntetni a csalárd és vétkes bukást,⁴ a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. törvénycikk (Hs.) pedig a Csemegi-kódex XXXV. fejezetének helyébe „A hitelezőket károsító cselekmények” cím alatt új rendelkezéseket iktatott be.⁵

A bűncselekményt – hosszabb szünet után – csődbüntett megnevezéssel az 1978. évi Btk.-ba iktató 1992. évi XIII. törvény⁶ Indokolása kiemeli, hogy a piacgazdaság működőképességéhez hozzátartozik a hitelek igénybevétele, s a hitelnyújtás biztonságát érintő visszaélés valamennyi formáját szankcionálni kell.

A 2007. évi XXVII. törvény⁷ a megváltozott jogi környezethez igazodva és a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével jelentős mértékben újrafogalmazta a tényállást, megváltoztatva annak elnevezését is.⁸

A 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) Indokolása a csődbűncselekmény újraszabályozásáról ír, és valóban történt több változás a tényállást illetően, a bűncselekmény vonatkozásában felmerülő problémákat azonban a törvény nem oldotta meg, újraszabályozásról valójában nem beszélhetünk. Az új Btk. ugyanakkor új problémákat is hozott.

A Btk. Különös Része harminchárom fejezetből áll, a fejezeteken belül címek-re tagolás nem érvényesül, az egyes bűncselekmények önálló megnevezést kapnak. A Különös Részben a korábbinál több, azonban kisebb terjedelmű fejezet került kialakításra, a törvény Indokolása szerint éppen azért, hogy az egy fejezet alá tartozó bűncselekmények a védett jogtárgy alapján szorosabb kapcsolatban álljanak.

A gazdasági bűncselekményekre vonatkozó önálló fejezet megszűnt, az e körbe tartozó *delictumok* több fejezetben kerültek elhelyezésre. Kiemelést érdemelnek az alábbi fejezetek: A pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények (XXXVIII. fejezet), A költségvetést károsító bűncselekmények (XXXIX. fejezet), Pénzmosás (XL. fejezet), A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények (XLI. fejezet), A fogyasztók

1 1840. évi XXII. törvénycikk a csődületről (Concurs).

2 PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*, II, Kiadta Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1870, 285.

3 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőjogi törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.

4 Csemegi Károly úgy foglalt állást, hogy helyesebb, ha e bűncselekmények is azon büntető törvénykönyvbe vannak foglalva, amely a büntetőjog általános elveit és rendelkezéseit is megállapítja. EDVI ILLÉS Károly, GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei*, Franklin-Társulat, Budapest, 1904, II. kötet, 438.

5 E szabályok nemcsak helyettesítették a hatályon kívül helyezett törvényi rendelkezéseket, hanem tágabb, általánosabb megfogalmazást adva minden olyan magatartást szankcionáltak, amely a hitelezők kijátszására irányult. FEJES Péter, SZABÓ Sándor: *A hitelezéssel kapcsolatos jogi szabályozás történeti áttekintése*, Ügyészségi Értesítő, 1990/2, 11–16, 15.

6 1992. évi XIII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról.

7 2007. évi XXVII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról.

8 GULA József: *A csődbűncselekmények 2007-es újraszabályozásának értékelése*, Rendészeti Szemle, 2009/7–8, 80–95.

érdekeit és gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények (XLII. fejezet), Tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények (XLIII. fejezet).

A magam részéről úgy ítélem meg, hogy a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekményeket szabályozó XLI. fejezetbe foglalt bűncselekmények köre még mindig túl tág, a jogi tárgyak eltérőek.⁹ A fejezet 13 bűncselekményt foglal magában, a törvény Indokolása is elismeri, hogy a gazdálkodás rendjét, a hitelezői érdekek sérelmét, valamint a gazdálkodási köteleességeket sértő bűncselekményeket foglalja össze. Differenciáltabb elméleti megközelítésben az állapítható meg, hogy a fejezeten belül elkülöníthetők hitelezővédelmi tényállások (pl.: csődbűncselekmény), üzleti, banki és tőzsdei érdekeket sértő bűncselekmények (pl.: gazdasági titok megsértése), a piac egyéb szereplőit, a tisztességes piaci magatartást sértő bűncselekmények (pl.: bennfentes kereskedelem), a gazdálkodó szervezetek tagjait (és hitelezőit) sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények (pl.: saját tőke csorbitása) és az állami tevékenységgel, az állam gazdasági szerepvállalásával összefüggő bűncselekmények (pl.: engedély nélküli nemzetközi kereskedelmi tevékenység).

2. A csődbűncselekmény hatályos szabályozása

A csődbűncselekmény jogi tárgya a gazdálkodás rendje, a hitelezői érdekek oltalmazása, a hitelnyújtás biztonsága mint védelmet érdemlő érték. A hitelezővédelem kiterjedt büntetőjogon kívüli eszközrendszere mellett a szükségesség és arányosság alkotmányos követelményének szem előtt tartásával az adekvát büntetőjogi fellépés sem mellőzhető.

A tényállás háttérnormáját elsősorban a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Csődtv.) képezi.

A Btk. a csődbűncselekmény négy alapesetét szabályozza:

- a) Fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (1) bekezdés];
- b) Fizetéseképtelenséget előidéző csődbűncselekmény [Btk. 404. § (2) bekezdés a) pont];
- c) Fizetéseképtelen helyzetben elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (2) bekezdés b) pont];
- d) Hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (4) bekezdés].
 - a) A Btk. 404. § (1) bekezdés esetén a gazdálkodó szervezet fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetbe kerül, s az elkövető e helyzet tudatában fejti ki tényállás-szerű fedezetelvonó tetteit, a vagyont ténylegesen vagy színleg csökkenti, s

⁹ A hitelezők érdekeit közvetlenül vagy közvetve sértő bűncselekmények elkülönítése indokolt lehet, lásd például: KERESZTY Béla: *Az új társasági törvény a hitelezők érdekeinek védelmében = Tanulmányok Dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2000, 334.

ezzel a hitelezői kielégítést akár részlegesen meghiúsítja (*fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csődbűncselekmény*).

- b) A bűncselekmény második alapesetében [404.§ (2) bekezdés a) pont] az elkövető előbb fejti ki a tényállásszerű elkövetési magatartások valamelyikét, s ezzel idézi elő a fizetéseképtelenséget vagy annak látszatát, illetve hiúsítja meg – legalább részben – a hitelező(k) kielégítését. (Az irodalomban csalárd bukásként is jellemzett alakzat, *fizetéseképtelenséget előidéző csődbűncselekmény*).
- c) A (2) bekezdés b) pontjában írt *delictum* esetén az adós fizetéseképtelen helyzetében tanúsított fedezetelvonó magatartások hiúsítják meg legalább részlegesen a hitelezői kielégítést (*fizetéseképtelen helyzetben elkövetett csődbűncselekmény*).
- d) A csődbűncselekmény legenyhébb alakzata csak a felszámolás elrendelését követően valósítható meg, lényege a Csődtv. szerinti kielégítési sorrend megsértésével valamely hitelező előnyben részesítése (*hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekmény*).

A tényállás szerkezetét áttekintve rögzítendő még, hogy a (3) bekezdés az első három alapesetre nézve közös minősítő körülményeket állapít meg, az (5) bekezdés pedig fizetéseképtelenségi eljárásokhoz kapcsolja a csődbűncselekményért való büntethetőséget, objektív büntethetőségi feltételt szabályoz. A 404. § (6) bekezdése a tetességre vonatkozó speciális rendelkezést tartalmaz.¹⁰

3. A csődbűncselekmény szabályozási dilemmái és anomáliái

Jelen tanulmány keretében a büntető kódex néhány olyan rendelkezését teszem a továbbiakban vizsgálat tárgyává, melyek vonatkozásában szabályozási dilemmákat, esetleg anomáliákat látok, és javaslatokat teszek ezek megoldására, kiküszöbölésére.

3.1. A fizetéseképtelenségi eljárások és a fizetéseképtelenségi bűncselekmények kapcsolata – az objektív büntethetőségi feltétel

A Btk. 404. § (5) bekezdése szerint az (1)–(3) bekezdésben meghatározott csődbűncselekmény akkor büntethető, ha a csődeljárást megindították, a felszámolást, kényszertörlési, illetve kényszer-végelszámlási eljárást elrendelték, vagy a felszámolási eljárás megindítása törvény kötelező rendelkezése ellenére nem történt meg.

Az elkövető szándékának a hivatkozott büntethetőségi feltételre nem kell kiterjednie (objektív büntethetőségi feltétel).

A csődbűncselekmény elkövetési magatartásaitól és eredményétől – így a bűncselekmény befejezettségétől – független körülmény az, hogy az adóssal szemben a csőd- vagy felszámolási, illetve a törvényben megjelölt más eljárás lefolytatásra kerül-e.

¹⁰ A bűncselekmény részletes dogmatikai elemzését lásd GULA József: *A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények* = *Magyar Büntetőjog Különös Rész*, szerk. GÖRGÉNYI Ilona, GULA József, HORVÁTH Tibor, JACsó Judit, LÉVAY Miklós, SÁNTA Ferenc, VÁRADI Erika, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020, 807–819.

Az *objektív büntethetőségi feltétellel* az állam valójában bizonyos esetekben lemond olyan magatartások üldözéséről, amelyek önmagukban véve büntetést érdemelnének, azért, hogy a meggyengült vállalkozásokat e feltételek bekövetkezése előtt ne tegye ki a büntetőeljárással együtt járó egzisztenciális fenyegetésnek.

A Csemegi-kódex, a hatályos magyar és német Btk.¹¹ alapján a büntethetőség valamely fizetéseképtelenségi eljáráshoz kapcsolódik, az 1932. évi hitelsértési törvényünk és a hatályos osztrák Btk. szerint egyes bűncselekmények (hitelsértés, Betrügerische Krida¹²) annak hiányában is megállapíthatóak.

A *Csemegi-kódex* kiindulópontja az volt, hogy büntetendő az adós, aki fizetéseképtelen lett és vagyonára csőd nyitattott, ha bizonyos, a hitelezők érdekeit sértő vagy veszélyeztető cselekményeket követett el. Sem a fizetéseképtelenség vagy csőd, sem az elkövetett visszaélések izoláltan nem alapozták meg a bűnösséget, csupán ezek meghatározott kapcsolata. A csődnitítás volt az a körülmény, melynek folytán a potenciálisan bűnös cselekmény realiter is büntetendővé vált.¹³ Már a Csemegi-kódex indokolása utalt arra, hogy a törvény nem terjed ki azon terület egészére, melyet átfognia szükséges lenne, nevezetesen azon személyekre, akikkel szemben csődnitítás nem történt, de fizetéseiket megszüntették, és egyébként a tényállásba illeszkedő magatartásokat követtek el annak érdekében, hogy hitelezőiket a követeléseikből való leengedésre kényszerítsék, vagy azokat egész követelésükre nézve csalárdul megkárosítsák. Úgy vélték, hogy a büntető törvény a csődjogtól e körben teljesen nem szakadhat el.¹⁴

Ezen a szemléleten alapvetően változtatott a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. törvénycikk, melynek 6. §-a úgy rendelkezett, hogy a törvény alkalmazása szempontjából közömbös, hogy az adós ellen csődöt, csődön kívüli kényszeregyezséget vagy kényszerfelszámolást elrendeltek-e, vagy sem. Úgy látták ugyanis, hogy a gyakorlatban nem vált be az a szabályozás, mely a csalárd és vétkes bukás büntethetőségét a csődnitításhoz kötötte. Érdemes azért rámutatnunk arra, hogy a hitelsértés büntette és vétsége megállapíthatósága valóban nem kapcsolódott a továbbiakban a likvidációs eljárás mozzanataihoz, a törvény által szabályozott hitelező által elkövetett passzív vesztegetés, illetve a koholt követelés érvényesítése azonban igen.

Tény, hogy az objektív büntethetőségi feltétel mellőzése a hitelezői érdekek védelmét elvileg jobban szolgálná, és hosszabb távon megfontolandó, de a büntetőjogi felelősség körének lényeges kiterjesztését jelenti.

11 TRÖNDLE Herbert, FISCHER Thomas: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze Kommentar*, C.H. Beck, München, 2007, 1965.

12 A bűncselekmény elnevezésének inkább történeti előzményei vannak, hiszen a csalárd magatartás nem szükségszerű tényállási elem, illetve a csődeljárás megindítása sem tartozik a tényállási elemek közé. Kurt KIRCHBACHER, Walter PRESSLAUER: *Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch*, Manz, Wien, 2001, 156. §

13 ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve, 5. kötet. Okirathamítás. Bélyeghamítás. Védjegybitorlás. Csalárd és vétkes bukás*, Athenaeum, Budapest, 1929, 147–148.

14 GULA József: *Issues of the Regulation of Fraudulent Bankruptcy = Jogi kihívások és válaszok a XXI. században*, szerk. VARGA Zoltán, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2022, 15–24.

A büntetőjog *ultima ratio* jellege a modern fizetéseképtelenségi bűncselekmények esetén abban is megnyilvánul, hogy nem a csőd miatt, de csak csőd esetén kíván bizonyos hitelezői érdekeket sértő magatartások ellen fellépni.

Jelenleg indokoltnak látom az objektív büntethetőségi feltétel módosított tartalommal történő fenntartását.

Helyes volt ugyanis azon 2007. évi módosítás, mely alapján már nem a felszámolás megindítása, hanem elrendelése a büntethetőség objektív feltétele, így az alaptalan felszámolási kérelem nem teremti meg a büntethetőséget.

A felszámolásnál érvényesített gondolatmenetet azonban a csődeljárás vonatkozásában nem követte a jogalkotó. Ismeretes, hogy a reorganizációt szolgáló csődeljárás kevésbé funkcionál. Az adósok csődkerési hajlandóságát egyebek mellett az sem befolyásolja kedvezően, ha saját kérelmük nyitja meg a büntethetőséget.¹⁵ A hatályos büntetőjogi szabályozás észszerűtlen, a csődeljárás megindítása ellen hat.

A szabályozás észszerűségének, a csődjogi és a büntetőjogi szabályozás összhangjának javítása érdekében *javasolható a Btk. 404. § (5) bekezdés a) pontjának hatályon kívül helyezése, a csődeljárás megindításának mellőzése az objektív büntethetőségi feltétel körében.*

3.2. A csődbűncselekmény alanyi köre

A Btk. 404. § (6) bekezdése szerint a csődbűncselekményt tettesként az követheti el, aki az adós gazdálkodó szervezet vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult, vagy arra lehetősége van, akkor is, ha a vagyonnal történő rendelkezés alapjául szolgáló jogügylet érvénytelen.

A Btk. új eleme, hogy a korábbi szabályozástól eltérően már nemcsak a vagyonnal rendelkezni jogosult követheti el tettesként a cselekményt, hanem az is, akinek a rendelkezésre lehetősége van. Az Indokolás szerint ezzel a törvény „a büntethetőségi feltétel körét kibővítve nevesíti azt az esetet is, amikor a vagyonnal jogszerűen már nem rendelkezhet a tulajdonos cégképviselő, de erre lehetősége van”. A módosítás indokolása és a törvény szövege azonban nincs összhangban egymással. Az Indokolás szakmai színvonala is számos kívánnivalót hagy maga után (a büntethetőségi feltétel körének bővítésére utalás, a tulajdonos cégképviselő fogalom használata), ennél komolyabb probléma azonban, hogy a törvény szövege valójában megszünteti a bűncselekmény vonatkozásában ez ideig megkívánt speciális alanyiságot, a tettességre vonatkozó értelmező rendelkezés így módon értelmét veszti. Rendelkezési lehetősége ugyanis bárkinek lehet. A jogalkotói szándék – az Indokolásból kitűnően – nem erre irányult. A Btk. egy valós gyakorlati problémára reflektált, a hatályos szöveg azonban az indokolással, de magával az értelmező rendelkezés létével is ellentétes, ezért szükséges a módosítása.

A Btk. 404. § (6) bekezdésének a megszüvegezésére a következő javaslatot teszem:

„A csődbűncselekményt tettesként az követheti el, aki az adós gazdálkodó szervezet vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult, vagy rendelkezési jogosultságának

15 Lásd még GULA József: *A fizetéseképtelenségi eljárások és a fizetéseképtelenségi bűncselekmények kapcsolatának egyes aspektusai* = *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*, szerk. GAL István László, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011, 255–270.

megszűnése után arra tényleges lehetősége van, akkor is, ha a vagyonnal történő rendelkezés alapjául szolgáló jogügylet érvénytelen.”

Lényeges kérdés továbbá, hogy a jövőben a csődbűncselekmények továbbra is kizárólag a Csődtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezetekhez kötődnek-e, avagy az angol, német, osztrák stb. jogokban régóta ismert, s a közelmúltban a magyar jogba is bevezetett ún. magáncsőd¹⁶ kihatással legyen-e a fizetéseképtelenségi bűncselekményért *felelősségre vonható személyek* körére.

A magyar büntetőjogban a csődületről szóló 1840. évi XXII. törvénycikk szerinti hamis bukás alanya bárki lehetett, egyes, a törvényben megjelölt elkövetési magatartások vonatkozásában azonban csak a kereskedők, illetve gyárosok válhattak a bűncselekmény tettesévé. Maga a csődtörvény hatálya értelemszerű eltérésekkel ugyanis a természetes személyekre is kiterjedt. A vétkes bukás tettese azonban csak kereskedő lehetett. Csemegi Károly is úgy foglalt állást, hogy nincs különbség a hitelezők jogos követeléseinek *dolossus* kijátszásában, ha ezt kereskedő, vagy ha nem kereskedő követi el.

Az angol fizetéseképtelenségi törvény szerkezetileg is elkülönítve külön fejezetekben szabályozza a gazdálkodó szervezetek fizetéseképtelenségéhez kapcsolódó *delictumokat*, illetve az egyéni csődhöz kapcsolódó bűncselekményeket.

A német jogban ilyen kategorikus elkülönítéssel nem találkozunk, a német Btk. megoldása szerint egyes csődbűncselekményeket csak kereskedők követhetnek el.

A magyar büntetőjogban a csődbűncselekmény csak a Csődtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet keretében történő elkövetés esetén alkalmazható, természetes személyre, de még az egyéni vállalkozóra sem terjed ki a Csődtv. hatálya.

Átgondolást érdemel továbbá a *felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztásával megvalósuló vezetői büntetőjogi felelősség* e körben történő alkalmazásának lehetősége.

Hatályos büntetőjogunkban a hivatali vesztegetés [Btk. 293. § (4)-(5) bekezdés] körében találunk ilyen rendelkezést, továbbá önálló tényállás a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §). A két tényállás – az elkövetési magatartások hasonlósága mellett – érdemi eltéréseket is mutat.

A gazdasági vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó felelősségét, az ún. vezetői büntetőjogi felelősséget a 2001. évi CXXI. törvény iktatta be büntetőjogunkba, jogalkalmazási gyakorlata azonban nem alakult ki. Így ellenérvként fogalmazható meg, hogy indokolt-e valójában nem funkcionáló jogintézmények alkalmazási körének kibővítése.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy következetesnek nevezhető-e az a büntetőpolitika, amely a jellemzően szervezetben elkövetett szándékos bűncselekmények közül csupán két cselekményre vonatkozóan tágítja ki a büntetőjog hatókörét a mulasztó vezetőre, míg súlyos szervezeti visszaélések soránál a gondatlan (esetenként a szándékos) vezetői mulasztás büntetlen marad.¹⁷

¹⁶ 2015. évi CV. törvény a természetes személyek adósságrendezéséről

¹⁷ Kis Norbert: *Gondolatok a bűnösségi elv hanyatlásáról* = Györgyi Kálmán ünnepi kötet, szerk. GELLÉR Balázs, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2004, 333.

A felelősségi alakzat megteremtésének pozitív vonása, hogy megfelelő ellenőrzési és felügyeleti rendszer kiépítésére ösztönzi a vezetőket a bűncselekmények megakadályozása érdekében.

Utalhatunk végül arra, hogy tételes jogunkban ugyan csak a 2001. évi CXXI. törvénnyel jelent meg a vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó büntetőjogi felelőssége, de mintegy jogtörténeti, gondolati előzményként említhető, hogy a Hs. javaslata az üzlet vezetésével megbízott személyek felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségének akár szándékos, akár gondatlan elmulasztását a hitelezők érdekeit sértő bűncselekmények esetén vétségként büntetni kívánta.

A csődbűncselekmény *alanyi körét* vizsgálva¹⁸ felmerülhet továbbá a vagyonszelvény, a felszámolóbiztos vonatkozásában speciális szabályok szükségessége, a helyi önkormányzatok adósságrendezési eljárásában kirendelt pénzügyi gondnok büntetőségének megteremtése, a 2006. évi Csődtv.-módosítással a magyar jogban is megjelent „árnyékvezető”¹⁹ büntetőjogi felelőssége.²⁰

4. A Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban tette

A „*Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban*” megnevezésű bűncselekményt a Btk. eredetileg nem tartalmazta, a 2012. évi CCXXIII. törvény egészítette ki a büntető kódexet e tényállással. A törvény Indokolása utal arra, hogy a Csődtv. 33. § (4) bekezdése szerint a felszámoló a tudomására jutott bűncselekményt – ha az elkövető ismert, annak megjelölésével – köteles az eljárás lefolytatására illetékes hatóságnak írásban bejelenteni. A felszámolási eljárás során jellemzően a számvitel rendje megsértésének bűncselekménye és a csődbűncselekmény jut a felszámoló tudomására. A jogalkotó álláspontja szerint a felszámolási eljárások eredményes lefolytatásának biztosítása, a hitelezők érdekének fokozottabb védelme indokoltá teszi, hogy büntetendő legyen, ha e két bűncselekmény valamelyikére utaló hitelt érdemlő adatok birtokába jutó felszámoló a feljelentési kötelezettségét szándékosan elmulasztja.

A bűncselekmény tette a Btk. hatályos szövege szerint a felszámoló. A Csődtv. 27/A.§ szerint azonban a felszámoló csak szervezet lehet, mely szervezet a felszámolás lefolytatására felszámolóbiztost jelöl ki. A magyar büntetőjogban bűncselekmény tette csak természetes személy lehet, szervezet, jogi személy nem válhat bűncselekmény alanyává.

A csődjog fogalomrendszere alapján *indokolt a Btk. 404/A. § szerinti bűncselekmény tetteként a felszámoló helyett a felszámolóbiztost megjelölni.*

18 Lásd GULA József: *A csődbűncselekmények alanyi körének meghatározása = Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára*, szerk. BARZÓ Tímea, JUHÁSZ Ágnes, LESZKOVEN László, PUSZTAHELYI Réka, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2015, 204–220.

19 Az angol jogban számos tényállás kifejezett rendelkezést tartalmaz az árnyékvezető (*shadow director*) büntetőjogi felelősségére nézve. Insolvency Act 1986, s. 206, s. 208. stb. Lásd még GULA József: *Fizetéseképtelenségi bűncselekmények az angol jogban*, Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, 2008/2, 491–517.

20 Lásd részletesebben: GULA József: *A csődbűncselekmények de lege ferenda*, Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/1, 9–25.

5. A csődbűncselekmény jogalkalmazási problémái

A jogalkotás mellett a jogalkalmazási gyakorlat sem tekinthető problémamentesnek. Számos kérdésben egymásnak alapvetően ellentmondó döntések születtek az elmúlt évtizedekben. A gyakorlati tapasztalatok is azt igazolják, hogy a hatályos büntetőjog nem mindig képes a büntetőjogi üldözést igénylő magatartások ellen megfelelően fellépni, a felelősségre vonás sokszor esetleges.

Utalhatunk az angol szakirodalomban „phoenix” szindrómának nevezett jelenségre, amikor egy fizetéseképtelen adós ellen felszámolási eljárás indul, majd rövid idő múlva újra feltűnik csaknem azonos névvel, tevékenységgel és vezetőkkel. Az újjászülött vállalkozás jogilag immár új entitás, melyet nem kötnek a korábbi adósságok, és gyakran áron alul szerzi meg a másik társaság eszközeit a felszámolótól.²¹

Helytállónak látszik az a megállapítás, hogy a klasszikus értelemben vett csőd nem csak végső stációja egy vállalkozásnak, hanem mint intézmény kifinomult eszköz a kisebb-nagyobb vállalatbirodalmakat építő menedzserek hozzáértő kezében.²²

A jogalkalmazási, jogértelmezési kérdések közül érdemes részletesebben megvizsgálni a csődbűncselekmény sértettjét, tekintettel arra, hogy az ítélkezési gyakorlat e körben különösen megosztottá vált, a Kúria 2018-ban hozott büntető jogegységi határozatát pedig az Alkotmánybíróság 2023-ban alaptörvény-ellenesnek nyilvánította és megsemmisítette.

A csődbűncselekmény sértettjével kapcsolatos állásfoglalások a büntetőjog-tudományban és a joggyakorlatban is rendkívül változatos képet mutatnak. Van olyan álláspont, mely szerint a csődbűncselekmény sértettje a Csődtv. hatálya alá tartozó (adós) gazdálkodó szervezet, más megközelítésben a hitelezők összessége, ismét más vélemény alapján az egyes hitelezők tekintendők a csődbűncselekmény sértettjeinek, és olyan nézőpont is van, mely szerint a csődbűncselekménynek nincs sértettje.

A csődbűncselekmény sértettjére vonatkozó állásfoglalás jelentősége nyilvánvaló, mivel meghatározza a büntetőeljárásban a sértetti jogok gyakorolhatóságát, magánfélként polgári jogi igény érvényesíthetőségét és a pótmagánvádlóként történő fellépés lehetőségét.²³

5.1. Az adós gazdálkodó szervezet sértetti minősége

A Kúria – Alkotmánybíróság által megsemmisített – 6/2018. Büntető jogegységi határozata szerint a Btk. 404. § (1) bekezdésébe és (2) bekezdésébe ütköző csődbűncselekmény sértettje az a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet,

– amelynek vagyonát fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzete vagy fizetéseképtelensége esetén az elkövető a Btk. 404. § (1) bekezdés a), b) és c) pontjában írt magatartások

21 Peter MURPHY (szerk.): *Blackstone's Criminal Practice*, Blackstone Press, Oxford, 2004, 430.

22 FERENCZY Endre: *A csődről vallott nézeteink változásáról*, Vezetéstudomány, 1992/7, 37.

23 GULA József: *A csődbűncselekmény sértettjéről = Jogi kihívások és válaszok a XXI. században 2.*, szerk. VARGA Zoltán, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2023, 57–66.

valamelyikével ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja; illetve

– amelynek a Btk. 404. § (1) bekezdés a), b) és c) pontjában írt magatartások valamelyikével fizetéseképtelenné válását vagy annak látszatát idézi elő, és ezzel a hitelezők kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja.²⁴

A Btk. 404. § (4) bekezdésébe ütköző csődbűncselekmény sértettje az a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet, amelynek valamely hitelezőjét az elkövető a felszámolás elrendelését követően a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvényben meghatározott kielégítési sorrend megsértésével előnyben részesíti.

A Kúria kategorikusan kimondta továbbá, hogy a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet hitelezője a Btk. 404. § (1), (2) és (4) bekezdésébe ütköző csődbűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban nem sértett, ezért magánfélként polgári jogi igényt nem érvényesíthet, és pótmagánvádlóként sem léphet fel.

A Kúria érvelése szerint tehát a bűncselekmény sértettje a vagyonszőkenést – illetve a kielégítési sorrend megsértéséből eredő sérelmet – elszenvedő gazdálkodó szervezet. A gazdálkodó szervezet a tartozás fedezetéül szolgáló vagyon elvonása, vagy a vagyon kielégítési sorrend megsértésével történő felosztása folytán azt a sérelmet szenved el, hogy az állam csődvédelmi beavatkozása nélkül nem képes tartozásait teljesíteni, reorganizációra szorul vagy megszűnik. Az elkövető magatartásával közvetlenül ezt az eredményt idézi elő, míg a hitelezői érdekek sérelme csupán ennek az eredménynek a további következménye. A hitelezők kielégítésének meghiúsulása a gazdálkodó szervezet vagyonának elvonásából vagy a kielégítési sorrend megsértéséből ered ugyan, azonban a hitelezők érdekeinek sérelme – a Kúria megközelítése szerint – nem a bűncselekmény jogi tárgya, a bűncselekmény rendszerbeli elhelyezése alapján és a törvényi tényállás nyelvtani értelmezéséből is következően ez a sérelem csupán áttételes, míg a gazdálkodó szervezet érdekséremlé közvetlen. A fentiekből pedig azt a következtetést látja levonhatónak, hogy a hitelező, illetve hitelezők érdekeit a csődbűncselekmény csupán közvetetten sérti, ezért a hitelező eljárásjogi értelemben nem sértett. A Kúria a bűncselekmény minősített esetei, az objektív büntethetőségi feltétel és a bűncselekmény rendbeliségével kapcsolatos ítélkezési gyakorlat hivatkozásával is azt az álláspontot látja alátámaszthatónak, mely szerint sértett a büntetőeljárásban kizárólag a felszámolás vagy csődeljárás alatt álló gazdálkodó szervezet lehet.²⁵

24 Hasonlóan foglalt állást korábban a Budakörnyéki Járásbíróság a 8.B.361/2012/20. számú 2014. május 15-én kelt és a Budapest Környéki Törvényszék 9.Bf.926/2014/9. számú végzésével 2015. szeptember 24-én jogerőre emelkedett ítéletében.

25 A jogegységi határozat megszületése után megfogalmazott óvatos szakirodalmi kritika szerint, ha a tényállás színleges vagyonszőkenéssel következik be, lehet helye ezzel ellentétes érvelésnek. KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/346/id/A13Y1369.KK/ts/20231222/> (letöltés ideje: 2025. 01. 06.).

5.2. A „hitelezők összessége” mint sértett

A Kúria korábbi eseti ügyben²⁶ arra az álláspontra helyezkedett, hogy a csődbűncselekmény sértettje a hitelezők összessége, az egyes hitelezők polgári jogi igényt nem érvényesíthetnek. Ezzel érdemben egyező megközelítés szerint a bűncselekmény sértettjei nem az egyes hitelezők külön-külön, hanem a hitelezők teljes körét felölelő csoportja, hiszen a bűncselekménnyel okozott kár is a ki nem elégített hitelezői igények együttes mértéke. Elvileg tehát a hitelezők (együttesen pl. a valamennyi hitelezőt felölelő hitelezői választmány keretében) felléphetnek sértettként, de magánfélként külön-külön történő igényérvényesítésre nincs lehetőség. Btk.-kommentárban is megjelenő álláspont szerint a csődbűncselekménynek nincs passzív alanya, sértettje pedig a befektetők teljes köre, a hitelezők összessége.²⁷ A hitelezők összességét sértettnek tekintő bírósági álláspontok között olyan is fellelhető, amely az adós gazdálkodó szervezet sértetti minőségét nem ismeri el.²⁸

5.3. Az egyes hitelezők sértetti minősége

Az egyes hitelezők sértetti mivoltát elismerő álláspont abból indul ki, hogy a csődbűncselekmény valamennyi fordulata elsődlegesen a hitelező vagy a hitelezők érdekeinek védelmét szolgálja. E megállapítás nincs ellentétben azzal, hogy a csődbűncselekmény a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények között helyezkedik el, mivel a hitelező a piacgazdaság működésének fontos láncszeme. A hitelező a régi Be.²⁹ és a hatályos Be.³⁰ sértett fogalmának is maradéktalanul megfelel. A Btk. megfogalmazásából kétséget kizáróan következik, hogy a bűncselekmény a sérelmet szenvedett hitelező vagy hitelezők jogos érdekét közvetlenül sérti. A csődeljárás, illetőleg felszámolási eljárás alatt lévő gazdálkodó szervezet vagyonának jogi helyzete sajátos, az egyben a hitelező, illetőleg hitelezők kielégítési alapja is. Ebből következően a csődbűncselekményt megvalósító magatartás hatása kettős. E magatartás következtében a kielégítési alap is közvetlenül és szükségszerűen sérül, esetleg el isvész, ezzel a hitelező érdeksérelme is bekövetkezik.

Mivel a hitelező a csődbűncselekmény sértettjének tekinthető, ebből következően polgári jogi igény bejelentésére, illetőleg – amennyiben annak egyéb feltételei is megvalósulnak – pótmagánvád előterjesztésére is jogosult.

Olyan álláspont is megfogalmazódott, mely a hitelezőt nem csupán a bűncselekmény sértettjének, hanem passzív alanyának is tekinti.³¹

A csődbűncselekmény vonatkozásában ténylegesen károsultnak az a hitelező minősül, akinek az adóssal szembeni követelése nem, vagy csak részben térül meg, mert a károkozó magatartás a vagyont elvonta, csökkentette, így a csődbűncselekmény

²⁶ Kúria Bfv.II.538/2014/19.

²⁷ KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*, HVG-Orac, Budapest, 2013, 404. §.

²⁸ PKKB. 16.B.33.587/2016/2.

²⁹ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 51. §.

³⁰ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 50. §.

³¹ BELOVICS ERVIN, POLT PÉTER (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv kommentárja*, ORAC, Budapest, 2023, 404. §.

esetében a bűncselekmény sértettjei az adós hitelezői, akik kárukat nem a gazdasági társasággal, hanem a Btk. szerinti tényállásszerű magatartással kárt okozó elkövetővel szemben érvényesítik.³²

Minden hitelező teljeskörűen jogosult a sértetti jogok gyakorlására az őt érintő körben. A csődbűncselekmény esetében az adós gazdálkodó szervezeteknek jellemzően több hitelezőjük van, így az eljárásban több sértett is részt vehet.³³

5.4. A sértetti minőséget megkérdőjelező álláspontok

Mind a szakirodalomban, mind a bírói gyakorlatban megjelentek olyan álláspontok is, melyek szerint a csődbűncselekménynek nincs sértettje.

Ezen megközelítésben elsődleges jelentőséget tulajdonítanak a csődbűncselekmény Btk. rendszerében történő fejezeti besorolásának, annak a ténynek, hogy a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények között került elhelyezésre. Érvként jelenik meg, hogy a cselekmény büntetni rendeltsége a gazdasági élet szereplőit mint egészet védi, és az eredmény sem köthető a konkrét hitelező személyéhez. A bíróságok több esetben is arra a következtetésre jutottak, hogy ha a védett jogi tárgy absztrakt fogalom, akkor senkinek sem ismerik el sértettként az aktív legitimációs jogát.³⁴

5.5. Az Alkotmánybíróság határozata és annak hatása

Az Alkotmánybíróság 15/2023. (VII. 24.) AB határozatával megállapította, hogy a csődbűncselekmény sértettjéről szóló 6/2018. Büntető jogegységi határozat alaptörvény-ellenes, ezért a jogegységi határozatot megsemmisítette.

A legfőbb ügyész indítványában kérte, hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (Abtv.) 37. § (2) bekezdése alapján állapítsa meg, hogy a Kúriának a csődbűncselekmény sértettjéről szóló 6/2018. Büntető jogegységi határozata alaptörvény-ellenes, és ezért a jogegységi határozatot közzététele időpontjától, 2018. július 27. napjától semmisítse meg. Álláspontja szerint a jogegységi határozat sérti az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésén alapuló bírósághoz fordulás jogát, és az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésén alapuló jogorvoslathoz való jogot.

32 Egyes álláspontok kifejezetten hangsúlyozzák, hogy a hitelezői kárigény érvényesítése a Ptk. szerinti deliktuális felelősség alapján nem függvénye a felszámolási eljárásban történő hitelezői igénybejelentések. *Polgári jogi igény érvényesítésének lehetősége csődbűncselekmény kapcsán, avagy a kielégítetlen hitelező a legsértettebb sértett?*, <https://www.mabie.hu/attachments/article/155/A%20gazdas%C3%A1gi%20vagyoni%20elleni%20b%C5%B1ncselekm%C3%A9nyek%20%C3%ADt%C3%A9keze%C3%A9si%20gyakorlata.doc> (letöltés ideje: 2023. 12. 13.). Más megközelítés szerint a hitelező sértetti minősége nem vitatott, a csődbűncselekmény elbírálása kapcsán előterjesztett polgári jogi igényt azonban a bíróságnak egyéb törvényes útra kell utasítania. TIHANYI Márk: *A csődbűncselekmény és a polgári jogi igény: egy összeférhetetlen páros*. <https://arsboni.hu/a-csodbuncselekmeny-es-a-polgari-jogi-igeny-egy-osszeferhetetlen-paros/> (letöltés ideje: 2023. 12. 13.).

33 NAGY Károly: *A sértetti jogok a gazdasági bűncselekmények miatt folytatott büntető eljárásokban*, Magyar Jog, 2012/12, 739–742.

34 BÉKES Ádám: *A sértett helyét követel magának = Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*, szerk. GÁL István László, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011, 65–73.

Az indítványozó álláspontja szerint a hitelező a sértett fogalmának maradéktalanul megfelel. Ehhez képest azzal, hogy a jogegységi határozat a hitelező sértetti minőségét nem ismeri el, őt megfosztja a sértetti, magánféli, illetőleg pótmagánvádlói jogok – egyebek mellett az őket e minőségükben megillető fellebbezési jog – gyakorlásától.

Az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a Kúria támadott jogegységi határozatának az a rendelkezése, amely eleve kizárja csődbűncselekmény esetén a hitelezők sértetti minőségének a megállapítását, sérti az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésén alapuló bírósághoz fordulás jogát.

Ki kell emelni, hogy az Alkotmánybíróság nem vizsgálta a Kúria jogegységi határozatában foglalt jogértelmezés szakjogi helyességét, és nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a hitelező a csődbűncselekmény sértettjének minősül-e.

Megállapította ugyanakkor, hogy a bírósághoz fordulás jogának alkotmányos tartalma alapján azt általában nem lehet kizárni, hogy a pótmagánvádlóként fellépni kívánó hitelező olyan közvetlen jogsérelmet igazoljon, amely a sértetti minőségét megalapozná. Ebből következően az Alkotmánybíróság kizárólag azt a tényt értékelte, és az alapozta meg a Kúria jogértelmezésének alaptörvény-ellenességét, hogy e jogértelmezés következtében eleve kizárttá vált a pótmagánvádlói fellépés lehetősége, annak ellenére, hogy nincs olyan törvényi rendelkezés, amely *ex lege* kizárná a pótmagánvád lehetőségét csődbűncselekmény esetén.³⁵

Miután az Alkotmánybíróság a támadott jogegységi határozatnak az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésébe való ütközését a bírósághoz fordulás jogával összefüggésben megállapította, kialakult gyakorlatának megfelelően az indítványozó által állított további alaptörvény-ellenességet – így a jogorvoslathoz való jog állított sérelmét – nem vizsgálta.

Az Alkotmánybíróság utalt arra is, hogy szükségessé vált a pótmagánvádas eljárás gyakorlati tapasztalatai alapján felmerült egyes jogértelmezést igénylő kérdésekről szóló 90/2011. BK vélemény felülvizsgálata is.

Az Alkotmánybíróság hivatkozott határozatához csatolt párhuzamos indokolások körében is megjelenik az a megközelítés, mely szerint a csődbűncselekmény jogi tárgya, valamennyi fordulataát illetően, a hitelező(k), a hitelezői érdek védelme. A bűncselekmény passzív alanya pedig az, akin vagy aki ellen a bűncselekményt elkövetik. Következésképpen kétségtelen, hogy a bűncselekmény a hitelező(k) ellenében van elkövetve. Az elkövetőnek egy adott gazdálkodó szervezetet fizetéseképtelenségbe (stb.) vezető magatartása által pedig bár kétségtelen sérül az adott gazdálkodó szervezet érdeke is, viszont a tárgyasított veszteség a hitelezőnél keletkezik. Ezt egyértelműen kifejezi a Btk. 404. §-a, miszerint „a hitelező kielégítését megghiúsítja”; magyarul nem történik meg a tartozás visszafizetése (ami a hitelező oldalán egyértelműen kár bekövetkezte). Ehhez képest pedig a hitelező – anyagi jogalapon álló, biztosított, törvény

35 Az ún. kollektív jogi tárgyakkal rendelkező bűncselekményekről (pl.: a gazdálkodás rendje) nem jelenthető ki általánosságban, hogy azoknak nem lehet sértettje, tehát a pótmagánvádlói fellépés eleve kizárt. A törvényi tényállás absztrakt típusára alapított kategorikus bírói jogértelmezés sérti a bírósághoz fordulás jogát. SZOMORA Zsolt: *A sértetti (pótmagánvádlói) legitimáció alapjogsértő módon történő szűk értelmezése miatt semmisített meg az Alkotmánybíróság büntetőbíróági döntéseket*, Magyar Jog, 2023/10, 625–628.

adta – eljárási jogosultsága, hogy sértett legyen, mivel a bűncselekmény a jogát vagy jogos érdekét sértette, s miután a kár nála áll be, így a közvetlenség sem kérdéses. E törvény adta jogát viszont a Kúria jogegységi határozata elvonta. A csődbűncselekmény esetében nem az adósság ténye, az eladósodottság, avagy egy gazdálkodó szervezetnek való károkozás önmagában a bűn, hanem az, ha – az adósságrendezési eljárás közepette – a hitelezők kielégítése megghiúsul. Ezért van annak jelentősége, hogy a sértett pótmagánvádra jogosultsága nem önmagában véve a sértett eljárási fogalmiságának, hanem az anyagi jog által védett jogi érdeknek a következménye.³⁶

Szintén párhuzamos indokolásban megjelenő érvelés szerint a hatályos törvény-szövegben a védett jogi tárgy is a hitelezők érdekeinek védelmére fókuszál, mindezt teszi a piaczgazdaság megfelelő működése érdekében. Az elkövetési tárgy részben szintén a hitelezők kielégítésére szolgáló vagyon. Az egyes elkövetési magatartásoknál, majd később az eredmény szempontjából is, a hitelezői érdekek sérülnek több esetben, valamint akár már egy hitelező kielégítésének részbeni megghiúsulása esetén befejeződik a bűncselekmény, tehát több esetben hitelezői érdeksérelem nélkül meg sem valósul. Emellett példának okáért az észszerű gazdálkodás követelményének megsértése szempontjából (amely tényállási elem) is nagy jelentősége van a hitelezők csőd-, illetve felszámolási eljárás alatt kötött egyezségének. Csupán ezen példálózó felsorolás alapján is a közvetlen sérelem (ezáltal a sértetti minőség) adott és egyértelmű, ahogy a jogalkotói szándékból is kitűnik. Ugyanakkor rámutat arra, hogy a csődbűncselekmény esetében a hitelező nem feltétlen sértett, de adott esetben lehet az. Ezért is téves és alaptörvény-ellenes a jogegységi határozatban a hitelezők sértetti pozícióból történő kategorikus kizárása, holott mind nyelvtani, mind logikai értelmezés alapján egyértelmű a helyzet. Ezáltal teljes mértékben megfosztotta azokat – a jogalkotó szándéka szerint – a törvényi tényállásban is egyértelműen jelzett alanyi joguktól, és a pótmagánvádlói státusztól is.³⁷

Amint arra korábban már utaltam, a csődbűncselekmény elsődleges jogi tárgya a hitelezők védelme, a hitelnyújtás biztonsága mint védelmet igénylő érték.

A Be. 50. § szerint sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette. A 90/2011. BK vélemény alapján azonban sértett lényegében a bűncselekmény passzív alanya, illetve az, akivel kapcsolatban a tényállásban meghatározott eredmény közvetlenül megvalósult. A sértett törvényi fogalmának e szűkítő értelmezését a joggyakorlat esetenként indokolatlanul tovább korlátozta a sérelem közvetett volta való hivatkozással.

Mindez nem áll összhangban azzal, hogy a Be. megalkotásakor kiemelt jogalkotói cél volt a sértettek érdekeinek hangsúlyosabb védelme.³⁸

36 Márki Zoltán alkotmánybíró párhuzamos indokolása a csődbűncselekmény sértettjéről szóló 6/2018. Büntető jogegységi határozat alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről szóló 15/2023. (VII. 24.) AB határozathoz.

37 Szívós Mária alkotmánybíró párhuzamos indokolása a csődbűncselekmény sértettjéről szóló 6/2018. Büntető jogegységi határozat alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről szóló 15/2023. (VII. 24.) AB határozathoz.

38 Alappal vehető fel az is, hogy a hivatkozott szűkítő joggyakorlat a sértett és a sértetti jogok gyakorlatossága vonatkozásában mennyiben felel meg az Európai Parlament és a Tanács 2012.

A sértetti minőséget megalapozó közvetlen jog-, illetve jogos érdek sérelmet minden ügyben körültekintően kell vizsgálni, és arról számot kell adni.

A csődbűncselekmény tényállási elemei, különösen annak eredménye kétségtelenné teszik, hogy a hitelező a bűncselekmény sértettje lehet.³⁹

október 25-i, a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelv követelményeinek. Lásd Kiss Anna: *A sértett szerepének változása az új büntetőeljárási törvényben*, Magyar Rendészet, 2017/5, 11–21.

39 Az ettől eltérő, a sértett fogalmának tartalmát szűkítő bírói gyakorlat azt eredményezi, hogy az effektív sértett hitelezők e sértetti jogait mégsem gyakorolhatják. Lásd még Molnár Gábor Miklós: *A passzív alany és a sértett – az ítélkezési gyakorlat ingadozásai*, MJSZ 2021, 3. különszám, 353–366.

KÁDÁR HUNOR

A csalárd csődbűncselekmény a román büntetőjogban

The Offence of Fraudulent Bankruptcy in Romanian Criminal Law

Abstract: In this study, the author provides a detailed description of the crime of fraudulent bankruptcy, which was first regulated in the Romanian Criminal Code in 2014. The author analyses the crime in a classic way, presents its object, subject, objective and subjective side. He also analyses the necessity of the existence of the state of insolvency in fact or in law and the relationship with other crimes.

Keywords: bankruptcy, insolvency, creditor, register, fraudulent

Összefoglaló: A szerző a jelen tanulmányban részletesen ismerteti a román Büntető törvénykönyvben először 2014-ben szabályozott csalárd csődbűncselekményt. Klasszikus módon elemzi a bűncselekményt, bemutatja annak tárgyát, alanyát, tárgyi és alanyi oldalát. Elemzi továbbá a fizetéseképtelenség ténybeli vagy jogi fennállásának szükségességét, valamint a jelen bűncselekménynek egyéb bűncselekményekhez való viszonyát.

Kulcsszavak: csőd, fizetéseképtelenség, hitelező, nyilvántartás, kijátszás

1. Bevezető gondolatok

A csalárd csődbűncselekményt az új Btk. 2014. február 1-jei hatálybalépése előtt a csődeljárásról szóló 2006. évi 85. törvény 143. § (2) bekezdése szabályozta. Az elemzett bűncselekményt a jogalkotó az új Btk. révén beemelte a vagyon elleni bűncselekmények körébe, ugyanis jelen pillanatban a csalárd csődbűncselekmény a bizalom semmibevétele révén elkövetett vagyon elleni bűncselekményeket szabályozó fejezetben található.

2. A bűncselekmény jogi tárgya

A csalárd csődbűncselekmény jogi tárgyát egyrészt a vagyoni kapcsolatok lebonyolításához szükséges bizalomra vonatkozó társadalmi értékek, másrészt a hitelezőknek

az adós vagyonában fellelhető követelések érvényesítése képezi, amely a hitelező vagyontát hivatott védeni.¹

3. A bűncselekmény elkövetési tárgya

A Btk. 241. § (1) bekezdésének a) pontjában, illetve a Btk. 241. § (1) bekezdésének b) pontjának I. fordulatában foglalt bűncselekmények elkövetési tárgyát az adós nyilvántartásai képezik. Ezek olyan okiratok vagy dokumentumok, amelyek célja, a törvény alapján, az adós gazdasági helyzetéről és döntéseiről való informálás biztosítása, ebbe a kategóriába tartoznak a könyvviteli dokumentumok és más olyan dokumentumok, amelyekbe vagyoni műveletek, illetve azon dokumentumok, amelyekbe szervezeti vagy közgazgatási szükségletekből fakadó gazdasági műveletek és események vannak feljegyezve² (pl. költségeket igazoló dokumentumok, számviteli mérleg, különleges nyilvántartások, részvényesek nyilvántartása, közgyűlések nyilvántartása). A Btk. 241. § (1) bekezdése a) pontjának II. fordulatában, illetve a Btk. 241. § (1) bekezdése c) pontjában foglalt bűncselekmények esetén – amelyek az adós vagyonának elrejtésére vagy eltulajdonítására vonatkoznak – az elkövetési tárgyat azon testi dolgok képezik, amelyek az adós vagyontát alkotják.³ Az adós vagyona nem képezi a bűncselekmény

1 Valerian CIOCLEI: *Drept penal. Partea specială I. Infrațiuni contra persoanei și infrațiuni contra patrimoniului*, ed. 2 revizuită și adăugită, C.H. Beck, Bukarest, 2017, 329; Vasile DOBRINOIU, Neagu NOREL: *Drept penal. Partea specială*, Universul Juridic, Bukarest, 2014, 263. Hasonló megfogalmazásért ld. Anca JURMA: *Bancruta frauduloasă. Contribuții*, Revista de Drept Penal, 2000/4, 110–116, 112. A szakirodalomban megfogalmazták azt a véleményt is, miszerint mivel a csalárd csődbűncselekmény összetett bűncselekmény, annak jogi tárgya is összetett. Eszerint az elsődleges jogi tárgyat a hitelezők védelmére vonatkozó társadalmi értékek képezik, míg a másodlagos jogi tárgyat azon társadalmi értékek, amelyek másodlagos védelemben részesülnek, és amelyek a csalárd csődbűncselekménybe olvadó bűncselekmények természetétől függően változnak (például okirat-hamisítás vagy hivatali visszaélés). Ld. Mihai Adrian HOTCA: *Infrațiunea de bancrută frauduloasă în reglementarea noului Cod penal*, Revista Dreptul, 2013/3, 116–150, 125–126; Mihai Adrian HOTCA, Maxim DOBRINOIU: *Infrațiuni prevăzute în legi speciale. Comentarii și explicații*, ed. 2, Editura C.H. Beck, Bukarest, 2010, 405–406; Constantin DUVAC: *Bancruta frauduloasă în noul Cod penal*, Revista de Drept Penal, 2012/1, 42–70, 45–46; Adrian DOROFTEI: *Infrațiunea de bancrută*, Revista de Drept Penal, 2009/1, 107–118, 109; George ANTONIU, Versavia BRUTARU, Constantin DUVAC, Ion IFRIM, Daniela Iuliana LĂMĂȘANU, Ilie PASCU, Marieta SAFTA, Constantin SIMA, Tudorel TOADER, Ioana VASIU: *Explicațiile noului Cod penal, vol. III*, Universul Juridic, Bukarest, 2015, 477–478.

2 HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 407.

3 DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 264; HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 406–407; Georgina BODORONCEA, Valerian CIOCLEI, Irina KUGLAY, Lavinia Valeria LEFTERACHE, Teodor MANEA, Iuliana NEDELICU, Francisca-Maria VASILE: *Codul penal. Comentariu pe articole*, ed. 2, C.H. Beck, Bukarest, 2016, 678; ANTONIU et al.: *i. m.*, 478. A szakirodalomban azon álláspontot is megfogalmazták, miszerint az adós vagyonának azon része, amely a Btk. 241. § (1) bek. a) pontja II. fordulatában foglalt elkövetési magatartás esetén el van rejtve, vagy amely a Btk. 241. § (1) bek. c) pontjában foglalt elkövetési magatartás esetén el van idegenítve, nem képezi az elemzett bűncselekmény elkövetési tárgyát, mivel a fentebb említett dolgokban nem testesül meg az adós büntetőjogi norma által védett vagyona. Ld. CIOCLEI: *i. m.*, 330–331; Dragoș PĂRGARU: *Bancruta simplă și bancruta frauduloasă în noul Cod*

elkövetési tárgyát,⁴ mivel egyrészt ez a jogok mellett kötelezettségeket is tartalmaz, másrészt pedig a vagyonnak hiányzik a testi jellege, ugyanis minden személynek van vagyona, még akkor is, ha ez semmilyen anyagi értéket sem tartalmaz.

4. A bűncselekmény alanyai

A csalárd csődbűncselekmény aktív alanya nem minősített (pl. ügyvezető, igazgató, cenzor, felszámoló, részvényes). A részesség minden formája lehetséges: társtettség, felbujtás, bűnségély. Az elemzett bűncselekmény aktív alanya lehet jogi személy is. A joggyakorlatban megállapították, hogy a korlátozott felelősségű felszámoló iroda, mint a felszámoló hivatás gyakorlásának jogi személyiséggel rendelkező formája, amelyet a csődeljárás során felszámolónak neveztek ki, büntetőjogilag felel a képviselője által az iroda tevékenységi körének megvalósítása érdekében elkövetett csalárd csődbűncselekmény miatt.⁵ Megjegyezték, hogy az aktív alany minősége a fő kritérium, amely révén a csalárd csődbűncselekmény elkülöníthető a Btk. 239. § (1) bekezdésében foglalt bűncselekménytől, ugyanis amennyiben az elkövető olyan személy, aki tekintetében a csődeljárás alkalmazandó és a Btk. 241. §-ában foglalt magatartások valamelyikét követi el, csalárd csődbűncselekmény valósul meg, míg az összes többi esetben a Btk. 239. § (1) bekezdésében foglalt bűncselekmény áll fenn.⁶

A bűncselekmény passzív alanya a fizetéseképtelenségi állapotba került adós hitelezője.⁷ A szakirodalomban megfogalmazott véleményekkel egyetértve úgy gondolom, hogy az állam nem minősül a jelen bűncselekmény fő passzív alanyának, mivel nem kedvezményezettje a hitelezők általános biztosítékának.⁸ Amennyiben a bűncselekmény több passzív alany sérelmére követik el, nem áll fenn bűnhalmazat.⁹

penal, Analele Universității București – Drept, Supliment 2014, 172; Mihail UDROIU: *Sinteze de Drept penal. Partea specială, ed. 4 revizuită, vol. I.*, C.H. Beck, Bukarest, 2023, 600.

4 DUVAC: *i. m.*, 47; HOTCA: *Infrațiunea...*, *i. m.*, 126; ANTONIU et al.: *i. m.*, 479. Ellentétes véleményért ld. DOROFTEI: *i. m.*, 110; Mihai ZARAFIU: *Bancrută frauduloasă, infrațiuni din domeniul afacerilor*, Revista de Drept Penal, 2001/2, 72–77, 74.

5 Legfőbb Semmitő- és Ítélszék, Büntető Kollégium, 2015. évi 248. döntés, idézi CIOCLEI: *i. m.*, 330. és UDROIU: *i. m.*, 601.

6 Sergiu BOGDAN, Doris ALINA ȘERBAN: *Drept penal. Partea specială. Infrațiuni contra patrimoniului, contra autorității, de corupție, de serviciu, de fals și contra ordinii și liniștii publice*, Universul Juridic, Bukarest, 2020, 116.

7 Megfogalmazták azon álláspontot is, miszerint az elemzett bűncselekmény passzív alanya az adós, amennyiben az elkövetési magatartás ennek vagyona „csökkenését” eredményezi (elrejtés, valótlan tartozások megjelenítése, elidegenítés). Ld. BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 115–116. Ezzel ellentétes véleményért ld. UDROIU: *i. m.*, 601.

8 HOTCA: *Infrațiunea...*, *i. m.*, 129. Megfogalmazták azon véleményt is, miszerint az állam az elemzett bűncselekmény passzív alanya. Ld. Alexandru BOROI, Mirela GORUNESCU, Ionuț BARBU: *Drept penal al afacerilor*, ed. 5, Editura C.H. Beck, Bukarest, 2011, 130. és Bogdan VÎRJAN: *Studiu privind infracțiunile de bancrută simplă și bancrută frauduloasă din noul Cod penal*, Analele Universității București – Drept, 2010/1, 65–76, 70.

9 CIOCLEI: *i. m.*, 330. és UDROIU: *i. m.*, 601. Ellentétes véleményért ld. DUVAC: *i. m.*, 49. és ANTONIU et al.: *i. m.*, 481.

5. A bűncselekmény előfeltétele

A Btk. 241. § (1) bekezdése a) és b) pontjaiban foglalt cselekmények esetén a bűncselekmény előfeltételét annak elkövetése pillanatában fennálló fizetéseképtelenségi állapot mint ténybeli állapot (*ens facti*) megléte képezi.¹⁰ Következésképpen, a bűncselekmény ezen alakzatainak megvalósítása érdekében nem szükséges, hogy azok elkövetésének pillanatában a csődeljárás olyan bírósági határozat révén legyen megindítva, amely a fizetéseképtelenségi állapotot mint jogi állapotot (*ens juris*) állapítja meg.¹¹ A szakirodalomban megfogalmazták azon véleményt is, miszerint a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot nem előfeltétele a Btk. 241. § (1) bekezdése a) és b) pontjaiban foglalt bűncselekményi alakzatoknak,¹² ugyanis ezekben az esetekben a bűncselekmény előfeltételét az adós és hitelező közti kapcsolatok képezik. A hivatkozott szerző úgy véli, hogy mindaddig, amíg az említett alakzatok esetén a jogszabály szövege nem tesz utalást a fizetéseképtelenségi állapotra, ennek *conditio iuris* szintre emelése a jogszabály meg nem engedett és törvénytelen kiegészítésének minősülne. Nem értek egyet ezen állásponttal. Amint azt a szakirodalomban helyesen megjegyezték, amennyiben azt feltételeznénk, hogy a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot megléte nem feltétele az elemzett elkövetési alakzatoknak, a bennük foglalt és az adós által megvalósított tényállások megegyeznének a Btk. 239. § (1) bekezdésében szabályozott bűncselekmény tényállásával.¹³ Pontosan a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot az a tényező, amely elhatárolja a csalárd csődbűncselekményt a bizalommal való visszaélés a hitelezők kijátszása révén bűncselekménytől, ugyanis míg az előbbi bűncselekmény esetén szükséges, addig az utóbbi esetén nem szükséges a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot fennállása a bűncselekmény megvalósulása érdekében.

10 VIOREL PAȘCA: *Legea privind procedura reorganizării și lichidării judiciare. Infrafracțiunea de bancrută frauduloasă*, Revista de Drept Penal, 1995/3, 34–45, 42–43; ZARAFIU: *i. m.*, 74; CONSTANTIN BALABAN: *Bancruta frauduloasă. Controverse*, Revista de Drept Penal, 2002/4, 108–111, 108–109; NICOLAE GROFU: *Bancruta frauduloasă și starea de insolvență*, Revista de Drept Penal, 2003/2, 103–105, 104; GHEORGHE IVAN: *Bancruta – o infracțiune specifică mediului de afaceri*, Revista de Drept Penal, 2010/2, 61–82, 68; DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 267; BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 117–118; BODORONCEA et al.: *i. m.*, 680; MIHAI ADRIAN HOTCA: *Discuții referitoare la genul infracțiunii de bancrută frauduloasă*, Revista Dreptul, 2008/3, 187–202, 200; BOROI, GORUNESCU, BARBU: *i. m.*, 131; UDROIU: *i. m.*, 602. A fizetéseképtelenségi állapot feltétele történeti fejlődésének bemutatása érdekében a csalárd csődbűncselekmény esetén ld. PAȘCA: *i. m.*, 36–40.

11 GROFU: *i. m.*, 105; BALABAN: *i. m.*, 108. A továbbiakban ld. Bukarest 5. Kerületi Bíróság, Büntető Kollégium, 1997. évi 1516. határozat, idézi DORIN CIUNCAN: *Bancruta frauduloasă*, Revista de Drept Penal, 2000/3, 124–126, 124.

12 CIOCLEI: *i. m.*, 331–332. Megjegyezték, hogy a csalárd csődbűncselekmény nemcsak a tényleges fizetéseképtelenségi állapot fennállása esetén valósul meg, hanem abban az esetben is, ha az elkövető egy ilyen állapotot szimulál. Ld. JURMA: *i. m.*, 114. Ezt az álláspontot megcáfolták a szakirodalomban, azzal az érveléssel, hogy a csalárd csődbűncselekmény megvalósulásához egy tényleges fizetéseképtelenségi állapot megléte szükséges, ugyanis a hitelezők csak egy valós fizetéseképtelenségi állapot esetén játszhatóak ki. Fontos, hogy ne keverjük össze az adós vagyonának látszalógos csökkenését, amely valótlán is lehet, a fizetéseképtelenséggel, amely azonban mindig valós. Ld. IVAN: *i. m.*, 71. és HOTCA: *Discuții...*, *i. m.*, 201.

13 BODORONCEA et al.: *i. m.*, 680.

A Btk. 241. § (1) bekezdésének c) pontjában foglalt alakzat esetén szükséges, hogy a bűncselekmény elkövetésének pillanatában a fizetéseképtelenségi állapot fennállása már meg legyen állapítva a csődeljárást megindító bírósági határozat révén,¹⁴ ugyanis ebben az esetben nem egy egyszerű ténybeli fizetéseképtelenségi állapotról van szó, hanem egy jogi fizetéseképtelenségi állapotról (*ens juris*). A joggyakorlatban hangsúlyozták, hogy míg a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot fennállása általános előfeltétele a Btk. 241. §-ában foglalt csalárd csődbűncselekménynek, addig a Btk. 241. § (1) bekezdésének c) pontjában foglalt alakzat esetén a jogalkotó egy többletfeltételt szabályozott az előfeltétel tekintetében (speciális előfeltétel), amely értelmében szükséges, hogy a bűncselekmény elkövetése előtt csődeljárást megindító bírósági határozat állapítsa meg a fizetéseképtelenségi állapot fennállását.¹⁵

6. A bűncselekmény tárgyi oldala

Az elkövetési magatartás az alábbi formák valamelyikének elkövetése révén válsul meg: a) az adós nyilvántartásainak meghamisítása, eltulajdonítása vagy megsemmisítése, illetve az adós vagyona egy részének elrejtése; b) nem létező adósságok bemutatása vagy az adós nyilvántartásaiban, más okiratban vagy az adós pénzügyi kimutatásaiban nem létező tartozások megjelenítése; c) az adós fizetéseképtelensége esetén, az adós vagyona egy részének elidegenítése. Amennyiben a terhelt a fenti alakzatokból egyszerre többet valósít meg, nem áll fenn bűnhalmazat.¹⁶

6.1. Az adós nyilvántartásainak meghamisítása, eltulajdonítása vagy megsemmisítése, illetve az adós vagyona egy részének elrejtése

A szakirodalomban hangsúlyozták, hogy ezen alakzat elkövetése esetén a csalárd csődbűncselekmény a Btk. 244. §-ában foglalt csalás egy különleges formája, illetve, amennyiben az elkövető köztisztviselő, a csalárd csődbűncselekmény a Btk. 297. §-ában foglalt hivatali visszaélés egy különleges formája.¹⁷ Mindkét esetben a vádlott csak a csalárd csődbűncselekmény miatt marasztalható el.

14 CIUNCAN: *i. m.*, 125; BALABAN: *i. m.*, 109; HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 428; BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 117–118; BODORONCEA et al.: *i. m.*, 680; HOTCA: *Discuții...*, *i. m.*, 200; VIRJAN: *i. m.*, 71–72; UDROIU: *i. m.*, 602. Ugyanezen véleményért ld. Nagyváradai Ítéletábrla, Bűntető Kollégium, 2015. évi 642. döntés, idézi UDROIU: *i. m.*, 602–603. és Legfőbb Semmitő- és Ítéltőszék, Bűntető Kollégium, 2012. évi 2207. döntés, idézi UDROIU: *i. m.*, 603–604. Megfogalmazták azt a véleményt is, miszerint a Btk. 241. § (1) bekezdésének c) pontjában foglalt alakzat esetén nem szükséges egy bírósági határozat, amely megállapítja a fizetéseképtelenségi állapotot, hanem elegendő a ténybeli fizetéseképtelenségi állapot megléte is. Ld. CIOCLEI: *i. m.*, 332; IVAN: *i. m.*, 70; DUVAC: *i. m.*, 49.

15 Nagyváradai Ítéletábrla, Bűntető Kollégium, 2015. évi 642. döntés, idézi UDROIU: *i. m.*, 602–603. 16 DOROFTEI: *i. m.*, 111; DUVAC: *i. m.*, 49–50.; HOTCA, *Infracțiunea...*, *i. m.*, 131; BODORONCEA et al.: *i. m.*, 681; ANTONIU et al.: *i. m.*, 482; DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 264; BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 116; PÂRGARU: *i. m.*, 175; UDROIU: *i. m.*, 604.

17 BODORONCEA et al.: *i. m.*, 683.

Az adós nyilvántartásainak *meghamisítása* megvalósulhat hamis okirat készítése vagy annak tartalma meghamisítása révén is.¹⁸ Következésképpen, a hamisítás első sorban a közokirat-hamisítás bűncselekményének elkövetési magatartását valósítja meg, azaz az adós nyilvántartását képező okirat, illetve annak tartalmának bármilyen módon történő meghamisítása. Másodsorban a hamisítás megvalósítható az adós nyilvántartásainak elkészítése alkalmával, a köztisztviselő által elkövetendő közokirat-hamisítás bűncselekményének valamelyik formája révén, azaz a valóságnak nem megfelelő tények vagy körülmények tanúsítása, valamint bizonyos adatok vagy körülmények okiratba foglalásának szándékos elmulasztása révén. Ezen utóbbi esetben a hamisítás vagy a valós műveletek feljegyzésének elmulasztása vagy valótlan adatok nyilvántartásba történő foglalása révén valósul meg. Az okirat lehet közokirat vagy magánokirat. Amennyiben a nyilvántartásokat optikai adathordozón tárolják, hamisítás alatt értendő az informatikai adatok bevitele, megváltoztatása vagy törlése, ha a valóságnak nem megfelelő adatokat eredményeznek. Ebben az esetben az informatikai hamisítás bűncselekménye beleolvad a csalárd csődbűncselekménybe.¹⁹ Helyesen jegyezték meg, hogy a csalárd csődbűncselekmény, ebben az alakzatban, egy összetett bűncselekmény, amelybe beleolvadnak a hamisítás bűncselekmények²⁰ (közokirat-hamisítás, köztisztviselő által elkövetett közokirat-hamisítás, magánokirat-hamisítás, esettől függően), ugyanis a hamisítás a csalárd csődbűncselekmény ezen alakzatának tényállási eleme. Amennyiben az elkövető közokiratot hamisít és utólag azt használja, bűnhalmazat áll fenn a csalárd csődbűncselekmény és a Btk. 323. §-a által szabályozott hamis okirat felhasználásának bűncselekménye között, viszont amennyiben a meghamisított és utólag felhasznált okirat magánokirat, csak a csalárd csődbűncselekmény valósul meg.²¹

Eltulajdonítás alatt az adós nyilvántartását képező okirat jogtalan elvételét és annak vádlott által történő birtokbavételét értjük. Ezen alakzat elkövetési magatartása megegyezik a Btk. 228. §-ában szabályozott lopás vagy a Btk. 259. §-ában szabályozott okirat eltulajdonítása elkövetési magatartásával, attól függően, hogy az eltulajdonított nyilvántartás a Btk. 176. §-ában vagy a Btk. 175. § (2) bekezdésében szabályozott személy megőrzésében vagy birtokában van vagy sem. Következésképpen, ezen alakzat is egy összetett bűncselekmény, amelybe beleolvad a lopás vagy az okirat eltulajdonításának vagy megsemmisítésének bűncselekménye.²²

Az adós nyilvántartásainak *megsemmisítése* a nyilvántartást képező okirat anyagának megsemmisítése vagy megváltoztatása révén valósul meg, amely következtében

18 HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 415; ANTONIU et al.: *i. m.*, 483; DOROFTEI: *i. m.*, 112; DUVAC: *i. m.*, 50. Ellenkező véleményért ld. DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 265.

19 UDROIU: *i. m.*, 604.

20 ZARAFIU: *i. m.*, 75; PAȘCA: *i. m.*, 43; DOROFTEI: *i. m.*, 112; HOTCA: *Discuții...*, *i. m.*, 191; BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 117; VIRJAN: *i. m.*, 73; UDROIU: *i. m.*, 604.

21 HOTCA: *Infracțiunea...*, *i. m.*, 134.

22 ZARAFIU: *i. m.*, 75; PAȘCA: *i. m.*, 44; DOROFTEI: *i. m.*, 112; DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 265. Megfogalmazták azon véleményt is, miszerint a Btk. 259. §-ában foglalt okirat eltulajdonításának vagy megsemmisítésének bűncselekménye nem olvad bele a csalárd csődbűncselekménybe. Ld. ANTONIU et al.: *i. m.*, 484; DUVAC: *i. m.*, 52; UDROIU: *i. m.*, 604–605.

az okirat használhatatlanná válik, esetleg teljesen vagy részleges eltűnik.²³ A csalárd csődbűncselekmény ezen alakzata egy összetett bűncselekmény, amelybe beleolvad a Btk. 253. §-a által szabályozott rongálás²⁴ és a Btk. 259. §-a által szabályozott okirat eltulajdonításának vagy megsemmisítésének bűncselekménye.²⁵

Az *elrejtés* vagy egy materiális műveletet feltételez, amely révén az adós vagyónak egy részét annak megszokott helyéről elmozdítják, és ezáltal elrejtik a hitelezők elől, vagy az adós vagyónak eltitkolását eredményező jogi műveletet.²⁶ Ezen alakzat megvalósulhat az adós ingó dolgainak elrejtése, vagyona egy részének birtokbavétele, kereskedelmi műveletek nyilvántartásba vételének elmulasztása, nyilvántartásba nem foglalt tevékenység végzése, kettős könyvvitel tartása, pénzforrások be nem vallott bankszámlákra történő helyezése révén.²⁷ Az adós vagyona egy részének elrejtése nem feltételezi minden esetben a dolgok adós rendelkezési köréből történő eltávolítását és ezeknek vádlott általi birtokbavételét, hanem a vagyont képező dolgok elrejtését feltételezi azon célból, hogy megnehezítse azok azonosítását és ezáltal a hitelezők általános biztosítékába (vagyis az adós vagyona mint a hitelezők követelésének fedezete) való foglalását. Abban az esetben, ha az adós vagyona egy részének elrejtésének a célja az adókötelezettség alóli kibúvás, alaki bűnhalmazat valósul meg a csalárd csődbűncselekmény és a költségvetési csalás bűncselekményének 2005. évi 241. törvény 9. §-ában szabályozott valamelyik formája között.²⁸

6.2. Nem létező adósságok bemutatása vagy az adós nyilvántartásaiban, más okiratban vagy az adós pénzügyi kimutatásaiban nem létező tartozások megjelenítése

A bűncselekmény ezen alakzata az adós adósságának fiktív megnövelését feltételezi a valóságban nem létező tartozások színlelése révén. Az elemzett alakzat valójában két különböző elkövetési magatartást szabályoz. Nem létező adósságok bemutatása azt feltételezi, hogy az elkövető fiktív vagyoni kötelezettségeket mutat be, vagyis hamisan állítja azt, hogy az adósnak vannak bizonyos adósságai.²⁹ A bűncselekmény ezen alakzata elkövethető például színlelt szerződések megkötésével, fiktív hitelszerződések bemutatásával, olyan dolgok kifizetésével, amelyeket az adós nem vett birtokba, vagy

23 A szakirodalomban hangsúlyozták, hogy a jogszabály szövege csak a nyilvántartások fizikai megsemmisítésére vonatkozik, és nem azok megváltoztatására, lerontására vagy használhatatlanná tételére, mivel minden változtatás a csalárd csődbűncselekmény hamisítási alakzatát valósítja meg. Ld. HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 419.

24 DOROFTEI: *i. m.*, 112; ZARAFIU: *i. m.*, 75; DUVAC: *i. m.*, 52; ANTONIU et al.: *i. m.*, 484; DOBRINOIU, NEAGU: *i. m.*, 265; BOGDAN, ȘERBAN: *i. m.*, 117; PÂRGARU: *i. m.*, 174; UDROIU: *i. m.*, 605.

25 PAȘCA: *i. m.*, 44; HOTCA: *Infrațiunea...*, *i. m.*, 135; PÂRGARU: *i. m.*, 174.

26 BODORONCEA et al.: *i. m.*, 681.

27 HOTCA: *Infrațiunea...*, *i. m.*, 136–137. és DUVAC: *i. m.*, 52.

28 DOROFTEI: *i. m.*, 113; DUVAC: *i. m.*, 53; ANTONIU et al.: *i. m.*, 486; VIRJAN: *i. m.*, 73; UDROIU: *i. m.*, 607–608; RADU BODEA, BOGDAN BODEA: *Drept penal. Partea specială*, Hamangiu, Bukarest, 2018, 244.

29 A szakirodalomban megfogalmazták azon véleményt, amellyel nem értek egyet, miszerint a bűncselekmény ezen alakzata nem vagyoni jellegű kötelezettségekre vonatkozik, mint például a dologra vonatkozó átadási kötelezettség, vagy bizonyos tevékenység vagy szolgáltatás elvégzésére vonatkozó kötelezettség. Ld. HOTCA, DOBRINOIU: *i. m.*, 422.

olyan szolgáltatások kifizetésével, amelyeket soha nem hajtottak végre, az adósságokra vonatkozó hamis okiratok felhasználása révén. Egyetértek azon nézőponttal, miszerint a nem létező adósságok bemutatása nem valósítható meg nem létező kötelezettségek szóbeli említésével, mivel, egyrészt, az egyszerű kijelentés, amelyet nem támasztanak alá okiratok, nem csökkentheti az adós vagyonát, másrészt a jogszabály szövege feltételezi, hogy az adósságokat be kell jegyezni a nyilvántartásokba.³⁰ A joggyakorlatban megállapították, hogy a bűncselekmény ezen alakzata valósul meg, amennyiben az elkövető egy számlát és négy fizetési meghagyást állított ki, amelyek a valóságnak nem megfelelően azt tanúsították, hogy az őket kiállító kereskedelmi társaság egy adott összeggel tartozott egy harmadik személynek, a társaság vagyonának csökkentése céljából. A pénzügyi összegek a vádlott birtokába jutottak négy csekk révén, amelyeket saját célra használt, azonban minden alkalommal hamisan megjegyezte, hogy a felvett összegek rendeltetése napraforgómagok vásárlása az egyéni termelőktől.³¹

Az adós nyilvántartásaiban, más okiratban vagy az adós pénzügyi kimutatásaiban nem létező tartozások megjelenítése vagyoni tartozások jogalap nélküli bejegyzését feltételezi, olyan hamisítási cselekményt, amely a fentebbi dokumentumokba történő fiktív adósságok bejegyzése révén valósul meg,³² például jogalap nélküli kifizetések bejegyzése a kasszakönyvbe, amelyek egy nem létező szolgáltatás elvégzésére vonatkoznak. Következésképpen, a csalárd csődbűncselekmény ezen alakzata is egy összetett bűncselekmény, amelybe beleolvadnak a hamisítás bűncselekmények³³ (közokirat-hamisítás, köztisztviselő által elkövetett közokirat-hamisítás, magánokirat-hamisítás, esettől függően).

A szakirodalomban felvetődött a Btk. 241. § (1) bekezdésének a) pontja I. fordulatában, illetve a Btk. 241. § (1) bekezdésének b) pontjában foglalt alakzatok közötti kapcsolat kérdése, tekintettel arra, hogy mindkét alakzat az adós nyilvántartásainak meghamisítását feltételezi. Megfogalmazták azon véleményt, miszerint a két alakzat közötti különbség abban rejlik, hogy míg a Btk. 241. § (1) bekezdése a) pontja I. fordulatában foglalt alakzat egy veszélyeztetés-bűncselekményt szabályoz, amely nem követeli meg eredményként a hitelezők kijátszását, addig a Btk. 241. § (1) bekezdésének b) pontjában foglalt alakzat egy eredmény-bűncselekményt szabályoz, amely eredményként megköveteli a hitelezők kijátszását.³⁴ Egy másik vélemény szerint, amellyel egyetértek, mindkét alakzat veszélyeztetés-bűncselekményt szabályoz, a két alakzat közötti különbség abban rejlik, hogy míg a Btk. 241. § (1) bekezdésének a) pontja I. fordulatában foglalt alakzat a vagyon elrejtését, addig a Btk. 241. § (1) bekezdésének b) pontjában foglalt alakzat nem létező adósság színlelését feltételezi.³⁵ A joggyakorlatban megjegyezték, hogy a hitelezők előzetes névjegyzékének elkészítése alapjául az adós nyilvántartásai és a felszámoló által végzett ellenőrzések szolgálnak, ezért

30 HOTCA: *Infrațiunea...*, i. m., 137–138. és DOROFTEI: i. m., 114. Ellentétes véleményért ld. DUVAC: i. m., 54. és DOBRINOIU, NEAGU: i. m., 266.

31 Legfőbb Semmitő- és Ítélszék, Büntető Kollégium, 2006. évi 1501. döntés, idézi DUVAC: i. m., 54.

32 CIOCLEI: i. m., 333; HOTCA: *Infrațiunea...*, i. m., 138; DUVAC: i. m., 55.

33 DOROFTEI: i. m., 114. és DOBRINOIU, NEAGU: i. m., 267.

34 HOTCA, DOBRINOIU: i. m., 425.

35 BODORONCEA et al.: i. m., 682.

amennyiben az adós ezen okiratban nem létező adósságokat tüntet fel, megvalósítja a csalárd csődbűncselekmény tényállását.³⁶ Egy másik ügyben a bíróság úgy döntött, hogy nem létező adósságok feltüntetése fiktív kereskedelmi forgalom létrehozása révén, amely egy munkagép többszöri eladását és a kereskedelmi társaság könyvvitelébe nem létező dolog megvásárlásának bejegyzését tette lehetővé, megvalósítja a csalárd csődbűncselekmény tényállását.³⁷

6.3. Az adós fizetéseképtelensége esetén az adós vagyona egy részének elidegenítése

Elidegenítés alatt az adós vagyonára vonatkozó tulajdonjogot átruházó ügyletek megkötése értendő, amelyek révén a dolog vagy a vagyoni érték elhagyja az adós vagyont. Hangsúlyozták,³⁸ hogy az elidegenítés a hitelezők érdekeinek kijátszása céljából kell megvalósuljon, azaz a felek ellenszolgáltatásai között aránytalanságnak kell fennállnia (például a dolog jelentéktelen értéken vagy piaci érték alatt történő eladása), vagy egy ingyenes jogügyletről kell legyen szó (például ajándékozás), amely a hitelezők általános biztosítékának csökkenését és ezáltal a követelések teljesítésének megnehezítését eredményezi. A bűncselekmény megvalósulása szempontjából irreleváns, hogy a felszámolási eljárás megindítása után az elkövető jogügyletek megkötésére vonatkozó rendelkezési joga továbbra is fennmaradt-e vagy sem, a cselekmény csalárd csődbűncselekménynek minősül, függetlenül attól, hogy a rendelkezési jogügylet érvényes volt-e vagy sem polgári jogi szempontból.³⁹

A bűncselekmény eredményét a hitelezők vagyoni érdekeinek sérülése képezi, mivel a bűncselekmény elkövetése révén a hitelezők általános biztosítéka csökken. A szakirodalomban egy olyan véleményt is megfogalmaztak, miszerint a csalárd csődbűncselekmény egy eredmény-bűncselekmény mindhárom elkövetési magatartás esetén.⁴⁰ Egy másik vélemény alapján a csalárd csődbűncselekmény egy veszélyeztetési bűncselekmény mindhárom elkövetési magatartás esetén.⁴¹ Ezen utóbbi véleményt tartom helyesnek, ugyanis a bűncselekmény megvalósulása érdekében nem szükséges a hitelezők tényleges megkárosítása, elegendő, ha az elkövető cselekménye alkalmasnak bizonyul a hitelezők érdekeinek megkárosítására. Következésképpen, amennyiben az elkövető által megvalósított cselekmény nem alkalmas a hitelezők érdekeinek megkárosítására, a cselekmény nem minősül bűncselekménynek. Így nem valósul meg

36 Legfőbb Semmitő- és Ítélszék, Büntető Kollégium, 2015. évi 248. döntés, idézi BODORONCEA et al.: *i. m.*, 681.

37 Legfőbb Semmitő- és Ítélszék, Büntető Kollégium, 2010. évi 2574. döntés, idézi DUVAC: *i. m.*, 55.

38 HOTCA: *Infrațiune...*, *i. m.*, 140–141; ZARAFIU: *i. m.*, 76; DOROFTEI: *i. m.*, 115; DUVAC: *i. m.*, 56–57; VIRJAN: *i. m.*, 74.

39 BODORONCEA et al.: *i. m.*, 682.

40 HOTCA: *Infrațiune...*, *i. m.*, 146. és DOROFTEI: *i. m.*, 113–115. Egyes szerzők szerint a csalárd csődbűncselekmény eredmény-bűncselekmény. Kivételt képez a nem létező adósságok bemutatásának elkövetési magatartása, amely viszont egy veszélyeztetés-bűncselekmény. Ld. ZARAFIU: *i. m.*, 76. és BOROI, GORUNESCU, BARBU: *i. m.*, 131.

41 BODORONCEA et al.: *i. m.*, 682; DUVAC: *i. m.*, 60; UDROIU: *i. m.*, 607.

csalárd csődbűncselekmény, ha a dolog eltulajdonítása annak piaci árán történt, és a befolyt összeget a hitelezők rendelkezésére bocsátották, vagy amennyiben a vagyon egy részének elidegenítése után minden hitelező ki lett fizetve.⁴²

Mivel véleményem szerint a csalárd csődbűncselekmények veszélyeztetési bűncselekmények, az okozati összefüggést nem kell igazolni, ez a bűncselekmény elkövetéséből következik.

7. A bűncselekmény alanyi oldala

A csalárd csődbűncselekményt egyenes szándékkal követik el,⁴³ ugyanis a vádlott a bűncselekményt egy adott célzattal valósítja meg, amely nem más, mint a hitelezők kijátszása. Más szavakkal, a vádlott célzata a hitelezők követelése kielégítésének megakadályozására vonatkozik.

8. A bűncselekmény alakzatai

A bűncselekmény az elkövetési magatartás megvalósítása pillanatában válik befejezetté, ugyanis egy veszélyeztetés-bűncselekményről van szó. A Btk. 248. §-a értelmében a csalárd csődbűncselekmény elkövetésére irányuló kísérlet büntetendő.

42 HOTCA: *Infractiunea...*, i. m., 141. és DUVAC: i. m., 58.

43 CIOCLEI: i. m., 335; BODORONCEA et al.: i. m., 682; DUVAC: i. m., 60; ZARAFIU: i. m., 77; DOROFTEI: i. m., 115; VIRJAN: i. m., 75; UDROIU: i. m., 607; BODEA, BODEA: i. m., 246. A szakirodalomban megfogalmazták azon álláspontot is, miszerint a csalárd csődbűncselekmény eshetőlegesen szándékkal is megvalósítható. Ld. BOGDAN, ȘERBAN: i. m., 119; BOROI, GORUNESCU, BARBU: i. m., 132; DOBRINOIU, NEAGU: i. m., 268.

HALÁSZ CSENGE – HORVÁTH KINGA

Személyre szabott hirdetések: az adatvédelem új kihívásai a digitális társadalmunkban

Personalized Advertising: New Challenges for Data Protection in Our Digital Society

Abstract: An average consumer of digital content starts at an informational disadvantage because they are unaware of how their personal data is used in the recommendation of targeted advertisements. Several relevant questions arise in this context such as: To what extent do advertisements influence users' decision-making processes? How transparent are the algorithms used for profiling? To what degree do social media platforms utilize consumer data, and does this data handling comply with the relevant legal requirements? Are the data directly provided by consumers, as well as those inferred about them, adequately protected by law? Using both domestic and European Union regulations as a foundation, the aim of this article is to uncover answers to these questions.

Keywords: data protection, consumer protection social media, cookie, zero-price business model

Összefoglaló: Egy átlagos digitális tartalmat fogyasztó információs hátrányból indul, mert nem ismert számára, hogy a személyes adatait milyen formában és minőségben használják fel a célzott hirdetések ajánlása során. Ebben a témában több releváns kérdés is felmerül, például az, hogy milyen mértékben befolyásolja a hirdetés a felhasználók döntéshozatali folyamatát? Mennyiben átláthatóak a profilalkotási algoritmusok? Milyen mértékben hasznosítják a közösségimédia-platformok a tartalomfogyasztók adatait, és ezen adatkezelés mennyiben felel meg a vonatkozó jogszabályi előírásoknak? Azon adatokat, amelyeket közvetlenül megadnak a fogyasztók, illetve mindösszesen csak következtetés útján állapítanak meg róluk, vajon megfelelő jogi védelemben részesítik? A hazai és főként uniós szabályozást (különös tekintettel arra, hogy a fogyasztóvédelem és adatvédelem e területét elsősorban az Európai Unió rendelkezései határozzák meg) alapul véve jelen írás célja ezen kérdések válaszainak feltárása.

Kulcsszavak: adatvédelem, fogyasztóvédelem, közösségi média, sütik, zero áras üzleti modell

„Rengeteg értékes ingyenes online szolgáltatás elérhető, de nem létezik ingyen ebéd. Ezekért a szolgáltatásokért is fizetünk – ha készpénzben nem is, az adatainkkal.”¹

1. Bevezető gondolatok

Csupán néhány statisztikai adatot tekintve megállapítható, hogy a világ 8,2 milliárd² fős lakosságának a „*we are social*” 2024-es legfrissebb kutatása alapján több mint 66 százaléka használja az internetet, amely számszerűsítve globálisan 5,412 milliárd embert jelent. Az internethasználók száma 1,8 százalékkal nőtt az elmúlt egy év alatt. A Kepios elemzése alapján az aktív közösségimédia-felhasználók aránya a népesség több mint 60 százalékát teszi ki, ami egy év alatt 5,6 százalékos éves növekedést mutat.³ A közösségi média rohamos fejlődése és terjedése kihívások elé állítja a jogi szabályozást, a digitális tér rendkívüli dinamizmusa és globális jellege újfajta kérdéseket vet fel.

Egy átlagos digitális tartalmat fogyasztó személy jellemzően információs hátrányból indul, hiszen tipikusan nem ismert számára, hogy a személyes adatait milyen formában és minőségben használják fel a platformok által alkalmazott célzott hirdetések során. Ebben az egyensúlyhiányosnak tekinthető viszonyrendszerben az online felület (tipikusan közösségimédia-oldal) felhasználói fogyasztóként, míg a platformok szolgáltatói vállalkozásként vannak jelen. Az effajta kontraktusok működéséhez számos jogi kérdéskör kapcsolódik, például az, hogy milyen mértékben befolyásolja a hirdetés a felhasználók döntéshozatali folyamatát? Mennyiben átláthatóak a profilalkotási algoritmusok? Milyen mértékben hasznosítják a közösségimédia-platformok a tartalomfogyasztók adatait, és ezen adatkezelés mennyiben felel meg a vonatkozó jogszabályi előírásoknak? Azon adatok, amelyeket közvetlenül megadnak a fogyasztók, illetve mindösszesen csak következtetés útján állapítanak meg róluk, vajon megfelelő jogi védelemben vannak részesítve? Mi a zéró áras üzleti modell, és milyen hatással van a fogyasztók jogaira? A hazai és főként az európai uniós szabályozást (különös tekintettel arra, hogy a fogyasztóvédelem és az adatvédelem e területét elsősorban az Európai Unió rendelkezései határozzák meg) alapul véve jelen írás célja e kérdések válaszainak feltárása jelenti, adatvédelmi és fogyasztóvédelmi nézőpont érvényesítésével, a leíró és az elemző módszer alkalmazásával.

2. Problémafelvetés – a célzott reklám kérdései

A vállalkozások azon törekvése, hogy megértsék a fogyasztók igényeit és preferenciáit annak érdekében, hogy személyre szabott szolgáltatásokat nyújthassanak, nem

1 Idézet a koppenhágai Internets of the World konferencián felszólaló Margrethe Vestagertől, az Európai Bizottság digitális korszakért felelős ügyvezető alelnökétől.

2 Az ENSZ által közzétett World Population Prospects 2024. júliusi kiadása.

3 *Digital 2024: 5 billion social media users*, <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024-5-billion-social-media-users/> (letöltés ideje: 2025. 01. 24.).

tekinthető új keletű jelenségnek. Azonban, ahogy arra a Furman-tanulmány⁴ rámutat, a digitális vállalkozások által felhalmozott adatok nagyságrendje és terjedelme, valamint az adatközpontúság, amely az üzleti modelljük alapját képezi, példa nélküli jelenséget képvisel, a részletes, csaknem valós idejű információk birtoklása a fogyasztók viselkedéséről vagy vásárlási szokásairól kiemelkedő gazdasági értékkel bír. Ezek az adatok lehetőséget teremtenek arra, hogy célzott hirdetéseket jelenítsenek meg, illetve személyre szabott szolgáltatásokat kínáljanak az egyes globális közösségi platformok.

2.1. Célzott reklámok az online platformokon

Az online platformok lehetővé teszik a felhasználók és szolgáltatók közötti interakciókat, miközben óriási mennyiségű adatot gyűjtenek a résztvevők viselkedéséről és preferenciáiról. Az így szerzett információk kulcsszerepet játszanak a hirdetési piacon, hiszen ezek alapján a platformok képesek rendkívül pontosan célozni a reklámokat.

A közösségi média és más digitális szolgáltatások esetében az üzleti modell alapját az adja, hogy a felhasználók számára az alapvető funkciók ingyenesen elérhetők, miközben a bevételek a hirdetési tevékenységekből származnak. A célzott reklámok sikerességének kulcsa a felhasználói viselkedés mélyreható elemzése: kivel kommunikálunk, milyen tartalmakat fogyasztunk, milyen témák iránt érdeklődünk, és hogyan reagálunk a különböző tartalmakra. Ez az információ lehetővé teszi a hirdetések optimalizálását, így a megfelelő üzenet a megfelelő időben juthat el a célközönséghez.⁵

A Meta, a Facebook anyavállalata, például egy saját fejlesztésű aukciós rendszeren keresztül (Facebook Ads) értékesíti hirdetési felületeit.⁶ Ez a megoldás egyszerűre vonzza a nagyvállalatokat és a kisebb hirdetők, akik a platform segítségével relatíve olcsón és pontosan érhetik el célcsoportjukat. Az ilyen rendszerek valós idejű visszajelzéseket nyújtanak, lehetővé téve a kampányok folyamatos finomhangolását.

Az adatgyűjtés révén ezek a vállalatok hatékonyan tudják azonosítani a piaci trendeket, az új lehetőségeket, valamint a potenciális versenytársakat. Mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a célzott reklámok nem csupán a hirdetők, hanem maguk a platformok számára is kulcsfontosságú bevételi forrást jelentenek.

2.2. A személyre szabott hirdetések működése és az algoritmusok

A digitális platformokon megjelenő, személyre szabott hirdetések mögött összetett algoritmusok állnak, amelyek célja, hogy a felhasználók számára releváns, érdeklődésüknek és viselkedésüknek megfelelő tartalmakat jelenítsenek meg.

Az algoritmusok adatokból tanulnak. Ezek az adatok a felhasználók online tevékenységéből származnak, például a keresési előzményekből, az oldalakon töltött időből, a megtekintett tartalmakból, a lájkokból és megosztásokból, vagy éppen a vásárlási

4 Lásd: PRISKIN Boglárka, HANTOSI István: *A versenyjog kihívásai a digitális gazdaságban – Az Európai Bizottság tanácsadó testületének jelentése és a Furman-riport*, Versenyjogi Tükör, 2019/2, 25–43, https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/gvh/kiadvanyok/versenyutukor/lapszamok/versenyutukor_2019_02&inline=true (letöltés ideje: 2025. 01. 24.).

5 *Mi a globális online platformok jövedelmezőségének titka?*, <https://onlineplatformok.hu/cikk/mi-a-globalis-online-platformok-jovedelmezosegenek-titka> (letöltés ideje: 2024. 12. 05.).

6 *About ads in Facebook Business Explore*, <https://www.facebook.com/business/help/1131129814312163?id=492539942397540> (letöltés ideje: 2024. 12. 05.).

szokásokból. Ezeket az adatpontokat az algoritmusok elemzik, hogy mintázatokkal találjanak, és ez alapján meghatározzák, mely hirdetések valószínűleg érdeklik a felhasználót. Például ha egy felhasználó rendszeresen böngészik repülőjegyeket, az algoritmus azonosítja, hogy utazni szeretne a személy. Ennek eredményeként a platform olyan hirdetéseket jelenít meg számára, amelyek népszerű úti célokat, last-minute ajánlatokat vagy utazási tippeket kínálnak. A gépi tanulás révén az algoritmus egyre pontosabban képes felismerni a felhasználó preferenciáit.⁷

Egy idealizált világban itt meg is állhatna a kutatás, azonban az algoritmusok nem hibátlanok, és olykor torzításokkal működnek. Ezek a torzítások több okból is kialakulhatnak, egyrészt az algoritmusok olyan adatok alapján dolgoznak, amelyeket emberek hoztak létre. Ha az adathalmaz eredendően elfogult (pl. sztereotípiák vagy részrehajlások miatt), az algoritmus ezeket a torzításokat továbbviheti. Másrészt hajlamosak ugyanazokat a témaköröket ajánlani, amelyek iránt korábban érdeklődést mutattunk, így korlátozva az új információk elérését és az eltérő véleményekkel való találkozást. Harmadrészt, és jogilag talán ez a legrelevánsabb, az algoritmusok működése gyakran nem átlátható. A fejlesztők ritkán osztanak meg részleteket a technológia működéséről, ami nehezíti a torzítások azonosítását és kiküszöbölését.

Az Európai Unió digitális szolgáltatásokról szóló rendelete (DSA)⁸ fontos lépéseket tesz az algoritmusok átláthatóbbá tétele érdekében. Lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy lemondjanak a személyre szabott tartalmakról, és előírja, hogy a platformok világosan kommunikálják, milyen adatok alapján működnek az ajánlórendszerek. Bár ezek az intézkedések nem szüntetik meg az algoritmikus torzítás problémáját, segíthetnek egy átláthatóbb és biztonságosabb digitális környezet kialakításában.

3. A közösségi oldalak működési mechanizmusának kihívásai

3.1. A zero áras üzleti modell működése

A fogyasztók személyes adatai üzleti célra történő használatának jellegzetes esete a közösségi oldalak által alkalmazott zero áras üzleti modell, amelynek lényege, hogy a felhasználók személyes adatait a közösségi oldalak a velük szerződéses kapcsolatban álló üzleti partnerek célzott hirdetéseinek a biztosítására, létrehozására használják fel.⁹

⁷ *Vedd fel az algoritmust – mi az az algoritmikus torzítás?*, <https://onlineplatformok.hu/cikk/vedd-fel-az-algoritmust-mi-az-az-algoritmikus-torzitas> (letöltés ideje: 2024. 12. 05.).

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet). Röviden: DSA-rendelet. <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/digital-services-act.html> (letöltés ideje: 2024. 12. 17.).

⁹ Lásd hozzá: Tóth András: *Fogyasztóvédelmi, adatvédelmi, médiajogi és versenyjogi eszközök együttes alkalmazása az online figyelempiacok kudarcainak kiküszöbölésére*, Infokommunikációs Jog, 2021/2, 8–14.

Ez az üzleti modell jelentette az alapját a Gazdasági Versenyhivatal (röviden: GVH) eljárásának, amelyek a Facebook-platform ellen indított meg, mivel annak a kezdőlapján feltüntetésre került egy szlogen, amely szerint az oldal használata „*ingyenes, és az is marad*”.

A GVH álláspontja szerint az ingyenesség üzenete zavart kelthetett a fogyasztókban a használattal járó felelősségre és szerződéses kötelezettségekre vonatkozóan, mivel kockázatmentességet sugall.¹⁰ Valójában azonban a közösségi oldalak használata számos kockázattal jár együtt, amit az is erősít, hogy a fogyasztók jelentős része nincs tisztában a közösségi platformok működési modelljével, többek között az általa megadott személyes adatok felhasználási módjával sem. A Gazdasági Versenyhivatal mindezek alapján azt az álláspontot fogalmazta meg, hogy az ingyenesség látszata káros a fogyasztók üzleti döntéseinek meghozatala szempontjából, így 1,2 milliárd forint összegű bírságot szabott ki, amelynek meghatározásánál a Facebook Ireland Ltd. magyarországi reklámbevételeiből indult ki. A GVH határozata ellen a Facebook keresetet nyújtott be, amelyet első fokon a Fővárosi Törvényszék, majd másodfokon a Kúria tárgyal. A Kúria 2021. október 6-án kelt ítéletében hatályában fenntartotta a Fővárosi Törvényszék határozatát, amely a GVH határozatában foglaltaktól eltérő álláspontra helyezkedett.

A Kúria által hozott ítélet¹¹ szerint a Facebook portál ingyenesként történő hirdetése nem valósított meg jogsértést. Az ítélet indokolásában foglaltak alapján a Gazdasági Versenyhivatal, a jogszabályi rendelkezéseket túllépve, nyelvtani és jogi értelemben történő kiterjesztő értelmezéssel állapította meg a bírságot. Az ítélet szerint a digitális világ gyors fejlődésével a közösségi platformok is folyamatos változáson mennek keresztül, amelyek felvethetik a digitális szolgáltatásokkal kapcsolatos jogalkalmazás továbbgondolását, ugyanakkor jelenleg nem áll fenn az arra vonatkozó jogi keretrendszer, hogy a „*díj és ár*” kategóriájába az adat is beletartozzon. Az ítéletet alátámasztó érvek között szerepelt az is, hogy az adatvédelmi szabályok elolvasásával a fogyasztó a Facebook üzleti stratégiáját is megismerheti, így megalapozatlannak tekinthető az az álláspont, amely szerint a fogyasztót az ingyenesség főoldalon történő feltüntetése elbizonytalanítja.¹²

Nézőpontunk szerint az ingyenesség feltüntetése valóban alkalmas lehet a fogyasztók megtévesztésére. A Facebook ellenszolgáltatás nélküli használatának az ígérete arra sarkallhatja a fogyasztókat, hogy lényegében következmények nélkül használják a közösségi oldal felületeit, amely a fentebb bemutatott üzleti modell ismeretében nem tekinthető helytálló kijelentésnek, annak ellenére sem, hogy valóban nem pénzbeli ellenszolgáltatást nyújtanak a közösségi oldal üzemeltetője részére. Abban a tekintetben, hogy a személyes adat vagyoni értékkel bír-e, azonban jelenleg is megoszlanak a szakirodalmi álláspontok.¹³ Ebben nem is célunk állást foglalni, az azonban bizonyos, hogy a Facebook (jelenleg már Meta) használata nem ingyenes, a

¹⁰ *Uo.*

¹¹ A Kúria Kfv.II.37.243/2021/11. számú ítélete.

¹² *Uo.*

¹³ Lásd hozzá példaként: *A személyes adatok vagyoni értéke*, <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/a-szemelyes-adatok-vagyoni-erteke/> (letöltés ideje: 2025. 02. 14.). DUDÁS Gábor János, KOVÁCS

felhasználók bizonyos tekintetben a magánéletükbe történő betekintéssel „fizetnek” a közösségi oldal szolgáltatójának.

A fentiekben, a közösségi oldalak üzleti modelljéhez kapcsolódóan kiemelt néhány sarkalatos kérdés rámutat arra, hogy a felhasználóknak akár a legmélyebb személyes preferenciái is feltárhatóak és megismerhetők a közösségi oldalak üzemeltetői által, annak érdekében, hogy azok személyre szabott hirdetéseket és egyéb tartalmat nyújtsanak a felhasználóiknak. A személyre szabott Hírfolyam élménye egyértelműen kényelmes és egyszerű megoldást kínál a közösségi médiát használó személyeknek, ugyanakkor a használat során kinyert adatok tárolása és üzleti célú felhasználása jelenleg nem átlátható jogi keretben zajlik.

Az Európai Bizottság a Google Shopping döntésben¹⁴ hangsúlyozta, hogy a zero árazás kialakítása mögött sokféle motiváció állhat a cégek részéről, például a felhasználói viselkedés elemzése, reklámozás, egy személyre szabott szolgáltatás nyújtása. A Bizottság szerint az adatkezelési gyakorlatok átláthatósága, valamint a felhasználók tényleges tájékoztatása kulcsfontosságú a digitális szolgáltatások etikus és jogszerű működésében. Az Adatkezelési szabályzat és a Jogi és Felelősségi Nyilatkozat elfogadása nem garantálja tényleges elolvasását vagy megértését. Hiába járulnak hozzá személyes adataik gyűjtéséhez és felhasználásához, ez nem változtat azon a lényegi körülményen, hogy a Facebook valótlannul, „ingyenes” formában került hirdetésre.¹⁵

A GVH határozata szintén rávilágít arra, hogy a digitális piacok, különösen az olyan platformok esetében, mint a Facebook, az ingyenesség fogalma újraértelmezésre szorul. A hagyományos piaci modellekben az ingyenesség azt jelenti, hogy a fogyasztóknak nem kell pénzbeli ellenszolgáltatást fizetniük, azonban a digitális szolgáltatások esetében a személyes adatok használata értéket teremt a szolgáltató számára, ami nem kevésbé jelentős „fizetség”, mint a pénzbeli ellenszolgáltatás. Mindez felveti a kérdést: a felhasználók tisztában vannak-e azzal, hogy adataik piaci értéket képviselnek, és hogy ezek felhasználásával ténylegesen milyen költséget „fizetnek” a platform használatáért?

3.2. A „cookie”-k, vagyis az internetes süтик kihívásai

Manapság már senkit sem ér meglepetésként, ha egy weboldalt felkeresve, az első dolog, amivel találkozunk, egy értesítés: *„Ez az oldal sütiket használ. Elfogadja?”*. Az „internetes süti”, angolul „cookie” elnevezés Lou Montulli webfejlesztőtől származik, aki 1994-ben programozta le az első internetes sütit. Az elnevezés alapja az általában Unix rendszerben használt „magic cookie” (varázssüti), ahol a „magic” valamilyen homályos adatot jelent, amelyet csak a szoftver ismer, a felhasználó nem. A „magic cookie”

András György, SCHULTZ Márton: *A személyes adat mint ellenszolgáltatás*, Infokommunikációs Jog, 2023/2, 26–33.

14 *„A felhasználók nem fizetnek pénzbeli juttatást az általános keresőszolgáltatások használatáért, a szolgáltatások pénzéért tételéhez hozzájárulnak azzal, hogy minden keresésnél adatokat adnak meg”, továbbá az OECD e-kereskedelmi irányelvének 2016-os felülvizsgálata során az ajánlás hatálya kiterjesztésre került a „nem pénzbeli tranzakciók” European Commission Decision C (2017) 4444, Case AT.39740 – Google Search (Shopping), 27 July 2017, http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39740/39740_14996_3.pdf. (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).*

15 *Uo.*

ötletét pedig a szerencsesütik ihlették, amelyek kis üzeneteket rejtenek magukban.¹⁶ Mára már sokféle elnevezéssel találkozhatunk, mint például böngészősütik, nyomkövető cookie-k, HTTP-sütik stb. (az egységesség érdekében a továbbiakban: cookie vagy süti).

A cookie egy betűkből és számokból álló kisméretű adatfájl, amelyet egy weboldal helyez el a felhasználó eszközén, itt gondolhatunk számítógépekre, okostelefonokra stb., amikor azt meglátogatja.¹⁷ Kulcsszerepet játszanak a felhasználók viselkedésének elemzésében és a személyre szabott reklámok megjelenítésében. Ez a fájl egyedi azonosítókat tartalmazhat, amelyek segítségével a weboldal „megjegyzi” az eszközt, és ezáltal könnyebb és személyre szabottabb böngészési élményt biztosít.¹⁸

A legkönnyebben úgy érthetjük meg ezen eszközök funkcióját, ha kategorizáljuk a különböző sütiket. Számos csoportosítás lehetséges, jelen tanulmány keretei között csupán néhány jellegzetes csoport bemutatására szorítkozunk, amelyek a könnyebb megértést és az analízist szolgálják.¹⁹

Nevesíthetők például az elengedhetetlen sütik, amelyek alapvető szerepet játszanak a weboldalak működésében, például a navigáció vagy a bejelentkezési funkciók biztosításában. Az analitikai sütik segítségével a weboldalak információkat gyűjtenek a felhasználói viselkedésről, például arról, hogy mely oldalak a legnépszerűbbek, vagy milyen hibák fordulnak elő, ezáltal lehetővé téve a folyamatos fejlesztést. A funkcionális sütik a felhasználói élményt fokozzák, például a nyelvi beállítások mentésével vagy kényelmi funkciók biztosításával. A marketingsütik célja, hogy személyre szabott hirdetéseket jelenítsenek meg, az egyéni érdeklődési körök alapján.²⁰

Egy másik megközelítés szerint²¹ a sütiket a tulajdonosuk alapján is csoportosíthatjuk. A saját sütik az adott weboldal által létrehozott fájlok, amelyek kizárólag az adott oldal működéséhez és a felhasználói élmény javításához kapcsolódnak. Ezzel szemben a harmadik feles sütik olyan adatfájlok, amelyeket külső felek, például hirdetési szolgáltatók helyeznek el a weboldalon keresztül. Ezeket a sütiket gyakran a felhasználók követésére és célzott reklámok megjelenítésére használják, elősegítve a weboldalak funkcionalitásának és felhasználói élményének továbbfejlesztését.

A sütik élettartamuk alapján is különbözhetnek. A munkamenet-sütik csak a böngészési folyamat során aktívak, és a böngésző bezárásakor automatikusan törlődnek. Ezek például a kosár tartalmának ideiglenes mentésére vagy az oldalak közötti gyors

16 *A cookie definíciója*, <https://marketingprofessorok.hu/cookie.html> (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

17 A cookie-k jogi hatásairól számos tanulmány született. Lásd hozzá példaként: IVANICS Krisztina: *Az IAB Europe esete a belga adatvédelmi hatósággal, avagy a cookie bannerek világa is megérett a változásra, újítani kell!*, Infokommunikációs Jog, 2022/2, 11–16; KISS Attila: *A privátszférát erősítő technológiák*, Infokommunikációs Jog, 2013/3, 113–119; POLEFKÓ Patrik: *Barátok és bizonytalanságok közt, avagy a közösségi oldalakról adatvédelmi szemszögből (1. rész)*, Infokommunikációs Jog, 2010/3, 110–112.

18 *Cookie*, <https://www.youronlinechoices.com/hu/szomagyarazat> (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

19 *A harmadik feles sütik és kivezetésük*, <https://arsboni.hu/a-harmadik-feles-sutik-es-kivezetesuk/> (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

20 *Uo.*

21 *Types of Computer Cookies: First-Party vs. Third-Party Cookies*, <https://allaboutcookies.org/types-of-cookies> (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

navigációra szolgálnak. Ezzel szemben az állandó sütik hosszabb ideig tárolódnak, és lehetővé teszik például a bejelentkezési adatok vagy keresési előzmények megőrzését, akár addig is, amíg a felhasználó manuálisan nem törli őket, vagy a sütik lejáratási ideje le nem jár. A cookie-k lehetővé teszik, hogy a weboldal meghatározott ideig megőrizze a felhasználó által megadott beállításokat, például a felhasználónevet vagy a választott nyelvet. Ennek eredményeként ezek az adatok nem szükségesek ismételt megadásra minden egyes látogatás alkalmával.

Ez a sokféleség a sütik működésében és felhasználásában jól tükrözi azok kettős szerepét: egyrészt segítik a weboldalak és alkalmazások zökkenőmentes működését, másrészt alapot adnak az online marketing és a célzott reklámtevékenységek számára, amelyek egyúttal adatvédelmi kihívásokat is felvetnek.

Szintén erre reflektál az Adatvédelmi Munkacsoport 2012/4. számú véleménye, amely az alábbi módon csoportosítja a sütiket:²²

1. a felhasználó által rögzített adatokat tároló sütik („user-input cookies”),
2. hitelesítési munkamenet-sütik („authentication cookies”),
3. felhasználóközpontú biztonsági sütik („user centric security cookies”),
4. multimédia-lejátszó munkamenet-sütik („multimedia player session cookie”),
5. terheléskiegyenlítő munkamenet-sütik („load balancing session cookies”),
6. a felhasználói felület testreszabását segítő munkamenet-sütik („user interface customization cookies”).

A felhasználói hozzájárulás kérdéskörét tekintve megállapítható, hogy kötelező a hozzájárulás a szociális plug-in követő mechanizmusokhoz, a harmadik féltől származó reklámsütikhez, valamint az analitikai sütikhez (kivételekkel). Általában nem igényelnek hozzájárulást a felhasználói adatokat tároló sütik, a hitelesítési sütik, biztonsági sütik, amelyek visszaélések és az explicit felhasználói kéréshez kapcsolódó funkciók detektálására szolgálnak, a multimédiatartalom-lejátszó sütik, mint például „flash player” sütik, a terheléskiegyenlítő munkamenet-sütik, a felhasználói felület testreszabási sütik.²³

Az online adatkezelést érintő szabályozást tekintve érdemes megvizsgálni az Általános Adatvédelmi Rendelet (röviden: GDPR)²⁴ szabályozását a sütik vonatkozásában. A rendelet alapelve, hogy a felhasználói eszközökön történő adatkezeléshez előzetes és kifejezett hozzájárulás szükséges, amelyet egyértelmű tájékoztatásnak kell megelőznie.

22 2012/4. számú vélemény a sütikhez való hozzájárulás alóli mentességről, https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp194_hu.pdf (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

23 *Cookies and similar technologies*, https://commission.europa.eu/resources-partners/europa-web-guide/design-content-and-development/privacy-security-and-legal-notice/cookies-and-similar-technologies_en (letöltés ideje: 2024. 12. 02.).

24 Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). Röviden: GDPR. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600679.eup> (letöltés ideje: 2024. 12. 22.).

A GDPR 6. cikkének (1) bekezdése a) pontja kimondja, *A személyes adatok kezelése kizárólag akkor és annyiban jogszerű, amennyiben legalább az alábbiak egyike teljesül: a) az érintett hozzájárulását adta személyes adatainak egy vagy több konkrét célból történő kezeléséhez.* A rendelet hangsúlyozza, hogy mindenki maga rendelkezhet a személyes adataival a jogszabályi keretek között. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hozzájárulás minden esetben már meg is adja a jogalapot. A hozzájárulás akkor tekinthető megfelelő jogalapnak, ha az érintettek ténylegesen szabadon dönthetnek az adatkezelésről, és ha az adatkezeléshez adott beleegyezésük visszavonása nem jár semmilyen hátrányos következménnyel számukra. Abban az esetben, ha az adatkezelő előre látja, hogy az adatkezelés valamilyen jogos érdeken vagy egyéb jogalapon nyugodhat, a hozzájárulás alkalmazása nemcsak félrevezető, hanem akár tisztességtelen is lehet.²⁵ A beleegyezés nem tekinthető megadottnak pusztán a weboldal látogatásával; aktív cselekvés szükséges, például egy „Elfogadom” gomb megnyomása.

A cookie-k elhelyezésére vonatkozóan a 6. cikk (2) bekezdése pontosítja, hogy *„Az e rendeletben foglalt, adatkezelésre vonatkozó szabályok alkalmazásának kiigazítása érdekében, a tagállamok az (1) bekezdés c)²⁶ és e)²⁷ pontjának való megfelelés céljából fenntarthatnak vagy bevezethetnek konkrétabb rendelkezéseket, amelyekben pontosabban meghatározzák az adatkezelésre vonatkozó konkrét követelményeket, és amelyekben további intézkedéseket tesznek az adatkezelés jogszerűségének és tisztességességének biztosítására, ideértve a IX. fejezetben meghatározott egyéb konkrét adatkezelési helyzeteket is.”* Ennek értelmében az előfizetőnek vagy a felhasználónak világos és átfogó tájékoztatást kell kapnia az adatok tárolásának vagy hozzáféréseinek céljairól, mielőtt azok elhelyezésére sor kerül. A felhasználókat egyértelműen és közérthetően tájékoztatni kell a cookie-k használatának céljáról, például analitikai vagy marketingcélú adatgyűjtésről.

A weboldal üzemeltetője köteles előzetesen tájékoztatást adni a felhasználóknak a sütik alkalmazásáról. Az információnak többek között tartalmaznia kell a süti nevét, a vele kezelt adatokat, a süti élettartamát és annak funkcióját. A sütik alkalmazásáról szóló tájékoztató teljes szövegének nem szükséges a weboldalon megjelennie, elegendő annak lényegét röviden összefoglalni. Továbbá biztosítani kell egy linket, amely segítségével a felhasználók hozzáférhetnek és megismerhetik a teljes körű tájékoztatót.²⁸

A GDPR 32. cikk (1) bekezdése szerint *„az adatkezelő és az adatfeldolgozó a tudomány és technológia állása és a megvalósítás költségei, továbbá az adatkezelés jellege, hatóköre, körülményei és céljai, valamint a természetes személyek jogaira és szabadságaira jelentett, változó valószínűsű és súlyosságú kockázat figyelembevételével megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket hajt végre annak érdekében, hogy a kockázat mértékének megfelelő szintű adatbiztonságot garantálja”.* A sütik által gyűjtött adatokat, ha lehetséges, álnevesíteni (anonimizálni) és titkosítani kell, hogy azok ne legyenek könnyen visszakövethetők egy

25 BUZÁS Péter, PÉTERFALVI Attila, RÉVÉSZ Balázs (szerk.): *Magyarázat a GDPR-ról*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 6. Jogalapotok 6.1. Az adatkezelés jogalapjairól általában.

26 GDPR 6. cikk (1) c) az adatkezelés az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez szükséges.

27 GDPR 6. cikk (1) e) az adatkezelés közérdekű vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához szükséges.

28 NAIH Tájékoztató a webáruházakra vonatkozó adatvédelmi követelményekről, <https://naih.hu/files/2017-02-17-webaruhaz-tajekoztato-NAIH-2017-1060-V.pdf> (letöltés ideje: 2025. 02. 24.).

egyéni személyhez. Ez növeli az adatbiztonságot, még akkor is, ha a sütik által gyűjtött információk kiszivárognának.²⁹ A sütik és azok által gyűjtött adatok kezelésére használt rendszereknek és szolgáltatásoknak biztonságosnak kell lenniük. Ez azt jelenti, hogy az adatokat kezelő platformoknak védekezniük kell a jogosulatlan hozzáférés és egyéb támadások ellen, és biztosítaniuk kell, hogy az adatok minden esetben rendelkezésre álljanak és megfelelő módon kezelhetők legyenek.³⁰ A sütik által gyűjtött információk nem kerülhetnek illetéktelen kezekbe, és azok pontosságát meg kell őrizni, valamint biztosítani kell, hogy a weboldal működése közben a sütik és a rendszer zavartalanul működjenek.³¹ Ha incidens történik, például adatvesztés vagy jogosulatlan hozzáférés esetén, biztosítani kell, hogy az adatokat kellő időben vissza lehessen állítani. A sütik által gyűjtött személyes adatok esetében ez különösen fontos, mivel az adatok biztonsága és a felhasználók jogai függhetnek attól, hogy ezek az információk védettek maradjanak.³²

4. Európai Unió válasza az új kihívásokra

A célzott hirdetések szabályozásának az alapját a már említett GDPR adja. Azonban az európai uniós jogalkotás két közelmúltban elfogadott és hatályba lépett szabályozása is említést érdemel, hiszen ezek célja, hogy korszerű, igazságos és átlátható kereteket teremtsenek az online térben, biztosítva az alapvető jogok védelmét és a gazdasági verseny egyensúlyát. A célzott hirdetések jelentős részben az adatok gyűjtésére és feldolgozására épülnek, ami központi kérdés mind a DSA, mind a DMA szabályozásaiban.

4.1. A digitális piac szabályozása: A DMA-rendelet szerepe

Az uniós digitális piacok ágazati szabályozásának bevezetésére azért volt szükség, mert az online tér legnagyobb szereplői, a „big tech” vállalatok bizonyos piaci gyakorlatok hátrányosan befolyásolták a nyílt versenyt és a fogyasztók szabad választását. Ugyanakkor ezek a vállalatok kívül estek a versenyjogi szabályozás hatályán, és a hagyományos versenyszabályozás nem tudott hatékony megoldást kínálni a felmerülő problémákra. 2022. november 1-jén lépett életbe, 2023. május 2-tól alkalmazható a Digital Markets Act³³ (DMA), melyek célja, hogy az uniós és tagállami versenyjogi szabályozásokkal párhuzamosan folyamatos ágazati piacsabályozás keretében orvosolja

29 GDPR 32. cikk (1) a)

30 GDPR 32. cikk (1) b)

31 Az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény 5.§

32 GDPR 32. cikk (1) c)

33 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (Digitális Piacokról Szóló Jogszabály). Röviden: DSA.

a versenyhiányosságokat.³⁴ A DMA középpontjában az úgynevezett kapuőrök szerepe áll, akik a digitális világ meghatározó szereplőiként piaci pozíciójuk révén kulcsszerepet játszanak a vállalkozások és a felhasználók közötti kapcsolatokban.

4.2. Digitális szolgáltatások új keretrendszere: A DSA-rendelet jelentősége

A Digital Services Act³⁵ (DSA) számos pontja közül kiemelést érdemel a 24. cikk, amely lehetőséget teremt arra, hogy kikapcsolhassák a személyre szabott hirdetéseket. A jogellenes tartalom bejelentésére vonatkozó szabályokat a 20. cikk tartalmazza, amely előírja a bejelentési mechanizmusok egyszerűsítését és a megbízható bejelentők alkalmazását. A tartalommoderálási döntések indokolásának kötelezettsége a DSA 15. cikkében található, amely előírja a platformok számára, hogy a felhasználóknak tájékoztatást adjanak a döntéseikről és azok indoklásáról. A kiskorúak számára történő célzott reklámok tilalmát a 7. cikk tartalmazza, amely kimondja, hogy a kiskorúak védelme érdekében a platformok nem célozhatják meg őket személyre szabott reklámokkal. A hirdetések átláthatóságára vonatkozó szabályokat a 12. cikk tartalmazza, amely előírja, hogy a hirdetőknak nyújtott hirdetési információkat könnyen hozzáférhetővé kell tenniük a felhasználók számára, beleértve a célzás módját és az alkalmazott adatokat.

5. Zárógondolatok

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a célzott reklámok hatékony üzleti célokat szolgáló eszközt jelentenek a globális online szolgáltatók számára, azonban felvetik a fogyasztók magánéletének védelmével és az adatkezelési gyakorlatok átláthatóságával kapcsolatos dilemmákat.

Jelen tanulmányban a jelenség néhány aspektusának kiemelését és jogi elemzését tűztük ki célul. A közösségi platformok által alkalmazott zéró áras üzleti modell lehetőséget ad arra, hogy a fogyasztók személyes adatai üzleti célok elérésre kerüljenek felhasználásra. Az adatok gyűjtésének egyik jellegzetes eszköze a cookie, amely több csoportba sorolható, gyakorta alkalmazott mechanizmust jelent. A fogyasztók tájékoztatása, ezen eszközök működésének és adatkezelési gyakorlatának átláthatósága azonban nem valósul meg teljes mértékben.

A digitális piacok és szolgáltatások működési mechanizmusainak megértése, valamint a felhasználók tájékoztatása tehát kulcsfontosságú a tisztességes és fenntartható online környezet kialakításához. Az Európai Unió szabályozási keretei – különösen a GDPR-, a DMA- és a DSA-rendeletek – fontos lépéseket tesznek az adatvédelem és a

34 *Új jogszabály védi a versenyt és fogyasztókat a digitális térben*, <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/uj-jogszabaly-vedi-a-versenyt-es-fogyasztokat-a-digitalis-terben/?hilite=dma> (letöltés ideje: 2025. 02. 24.).

35 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (Digitális Szolgáltatásokról Szóló Rendelet). Röviden: DMA.

fogyasztói jogok biztosítása érdekében. Azonban az algoritmusok működésének átláthatósága, a harmadik feles sütik szabályozása és a közösségi platformok üzleti modelljei további kérdéseket vetnek fel, amelyekre a jogalkotásnak és a fogyasztói tudatosság növelésének egyaránt választ kell adnia.

KOKOLY ZSOLT

A jogellenes tartalmak eltávolítása - a romániai jogszabályi keret fejlődése

Removing Illegal Content - Evolution of the Romanian Legal Framework

Abstract: The Romanian media landscape has registered a series of changes, in line with the evolution of the European legal framework as well as in response to current challenges in providing digital services. The present paper examines the evolution in the legal framework registered by the process of removing or blocking of illegal online content as a key element in countering online disinformation (including here also the phenomena of fake news and deepfake).

Keywords: media law, content regulation, removal or blocking of illegal content, online disinformation (fake news and deepfake)

Összefoglaló: A román médiaszabályozásnak az elmúlt évben az uniós jogalkotó által bevezetett változtatásokat, a különböző digitális szolgáltatások nyújtásával és az új technológiák térnyerésével kapcsolatos kihívásokat is integrálnia kellett. Ebben a dolgozatban a jogsértő tartalmak eltávolítását vagy blokkolását vizsgálom, amely az online dezinformáció elleni fellépés egyik lehetőségének tekinthető.

Kulcsszavak: médiajog; tartalomszabályozás; jogsértő tartalmak eltávolítása vagy blokkolása; online dezinformáció („fake news” és „deep fake”)

1. Bevezető

A 2020–2024 közötti mintegy öt éves időszakot a román médiajog szempontjából a folyamatos kihívások jellemezték: az új technológiák térnyerését szabályozó uniós jogalkotói nívumok átvételével és alkalmazásával párhuzamosan történt a rendkívüli helyzetekre adott hazai jogszabályi válaszok kidolgozása is. Ennek az öt éves időszaknak mind európai, mind romániai viszonylatban egyik meghatározó eleme az online dezinformáció (szándékos álhírterjesztés, félretájékoztatás) példátlan mértéke, illetve az ellene való összehangolt fellépés kísérlete volt.

Az online dezinformáció elleni fellépés szükségessége 2017 óta eredményezett jogszabályi megoldásokat nemzetközi jogi, illetve Európa-jogi szinten, azonban olyan

rendkívüli események tették megkerülhetetlenné az összehangolt fellépést, mint a 2020-ban kitört koronavírus-világjárvány, a 2022-es orosz–ukrán háborút övező szisztematikus információmanipuláció, illetve a 2024-es „választási szuperév” kapcsán bekövetkezett és a romániai elnökválasztás első fordulójának megsemmisítését eredményező közösségimédia-hálózatok és digitális technológiáival, illetve mesterséges-intelligencia-algoritmusaival való visszaélés.

Az online dezinformáció elleni fellépés egyik leghatékonyabb eszköze a jogellenes vagy káros tartalom eltávolítása vagy a hozzáférés blokkolása – azonban 2024-ig a vizsgált periódusban a romániai nemzeti szabályozó hatóságok hatásköre nem bővült többletjogkörrel, konkrét szabályozás hiányában pedig korlátozott volt az állam lehetősége arra, hogy jogsértőnek vagy károsnak ítélt online tartalmak eltávolításáról döntsön, vagy az ilyen tartalmakhoz való hozzáférést blokkolja. Azaz nem a technikai lehetőség hiányzott, hanem olyan jogalap, amely lehetővé teszi, hogy az állam ne cenzúrárt gyakoroljon az online audiovizuális tartalmak, felhasználók által generált online tartalmak felett, hanem hatékonyan lépjen fel a felhasználók – állampolgárai alapvető jogainak hatékony védelmében.

Itt említeném meg, hogy az uniós médiapolitika fő eszközének minősülő, 2018-ban felülvizsgált *Audiovizuális Médiaszolgáltatásokról szóló Irányelv* (AVMS)¹ tagállami átültetésének 2020 szeptemberéig le kellett volna zajlania, azonban Romániában ez csak 2022-ben történt meg, ezért az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárást is indított ellene.² A késve történő tagállami átültetés miatt például olyan jogok biztosítása szenvedett hiányt, mint a kiskorúak vagy általában vett médiafogyasztók védelme online káros tartalmakkal szemben, ideértve a lekérhető szolgáltatásokat és audiovizuális kereskedelmi közleményeket, vagy mint a gyűlöletbeszéd és gyűlöltre uszítás tilalma.

Az online dezinformáció elleni fellépés jogszabályi kerete azután konszolidálódott, hogy elfogadták *A digitális szolgáltatásokról szóló EU-rendeletet* (Digital Services Act – DSA³), ez pedig éppen rendeletjellegének köszönhetően közvetlenül és azonos formában alkalmazandó valamennyi uniós tagállamban, így Romániában is 2024 március óta.⁴ A rendelet szabályozza az online platformokat, és törekszik arra, hogy eszközt

1 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) (kodifikált változat) (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 95., 2010. 04. 15., 1–24.

2 INFR(2020)0555. Lack of transposition of Audiovisual Media Services Directive by Romania.

3 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022. évi 2065. rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg). PE/30/2022/REV/1. HL L 277., 2022. 10. 27., 1–102.

4 2024. évi 50. törvény a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról szóló, 2022. október 19-i (EU) 2022/2065. európai parlamenti és tanácsi rendelet (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) végrehajtásához szükséges intézkedések megállapításáról, valamint az elektronikus kereskedelemről szóló 2002. évi 365. törvény módosításáról és kiegészítéséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2024. évi 232. számában.

nyújtson az illegális és káros tartalmak eltávolítására, megakadályozza a szándékos alhírtérjesztést.

A román jogalkotó saját kezdeményezésében, szintén az online dezinformáció elhárítására tett erőfeszítésként törvénytervezetet dolgozott ki 2023-ban, amely a deepfake tartalmak elleni lehetőségeket összegzi.⁵

2. A jogellenes vagy káros tartalmak eltávolítása 2020-ban („állami cenzúra” különleges jogrend idején)

Amennyiben médiajogi szempontból releváns „mérőkövek” közé szeretnénk korszakolni ezt a romániai időszakot, akkor egyrészt a Covid-19-járvány miatti szükségállapot kihirdetését⁶ vehetjük kiindulópontnak: a különleges jogrend bevezetésére hivatkozva lehetett a távközlés terén szabályozói hatáskörrel rendelkező hatóságot, az ANCOM-ot rendkívüli új hatáskörrel felruházni⁷ 2020. március 16–május 14 között. Másrészt tekinthetjük az Alkotmánybíróság 2024. december 6-ai történelmi döntését⁸ a másik mérőkövnek, amelyben a Taláros Testület elrendelte a romániai elnökválasztás első fordulójának megsemmisítését és a teljes választási folyamat megismétlését, arra hivatkozva, hogy a közösségi hálózatokon keresztül digitális technológiák és mesterséges intelligencia felhasználásával torzult a jelöltek esélyegyenlősége, és egy idegen állami szereplő manipulálhatta a választói szavazatokat. Ez utóbbi döntés jelentős kommentárirodalmat generált a közösségi média szabályozásának hatékonyságára, illetve a mesterséges intelligencia alapú algoritmusok alkalmazásának kérdésére vonatkozóan, azonban jelen tanulmány keretei között nem foglalkozom vele behatóan.

Példaként említettem a bevezetőben a román állam részéről érkező két reakciót, mint adott problémára válaszként érkező megoldáskísérletet, azonban a vizsgált időszakban több olyan – kevesebb nyilvánosságot kapó – helyzet is volt, amikor jogalap, szabályozási keretek vagy intézményi gyakorlat hiányában az állami hatóságok nem tudtak érdemben reagálni vagy megoldást nyújtani.

Természetesen jogellenes tartalom eltávolítására 2020 előtt is létezett eljárás, és pedig végleges bírósági döntés birtokában vagy a közigazgatási hatóságok által kibocsátott

5 2023. évi 471. törvénytervezet a technológia felelős használatáról a deepfake kontextusában.

6 2020. március 16-i 195. rendelet a szükségállapot Románia területén történő elrendeléséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2020. évi 212. számában.

7 1. Melléklet „Közvetlenül alkalmazandó elsődleges sürgősségi intézkedések” a 2020. március 16-i 195. rendelethez a szükségállapot Románia területén történő elrendeléséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2020. évi 212. számában, valamint 91. cikk, 1. Melléklet „Közvetlenül alkalmazandó elsődleges sürgősségi intézkedések” a 2020. április 14-i 240. rendelethez a szükségállapot meghosszabbításáról Románia területén. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2020. évi 311. számában.

8 Románia Alkotmánybíróságának 2024. évi 32. határozata a 2024. évi romániai elnökválasztásra vonatkozó választási eljárás érvénytelenítéséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2024. évi 1231. számában.

végzéssel lehetett a szolgáltatót felszólítani a kifogásolt tartalom eltávolítására. Az új típusú koronavírus-világjárvány alatt azonban a potenciálisan jogellenes vagy káros tartalmak robbanásszerűen megsokasodtak, és az azóta szintén teret nyerő mesterséges intelligencia és az általa létrehozott „deepfake” tartalmak forradalmasították a dezinformációk előállítását.

A Covid-19-világjárvány alatt a román nemzeti szabályozó és felügyeletet gyakorló intézmények hatásköre nem bővült, leszámítva a távközlés terén szabályozói hatáskörrel rendelkező hatóságot, a Nemzeti Távközlési Hatóságot (Autoritatea Națională pentru Administrare și Reglementare în Comunicații – ANCOM), amelyet ideiglenesen új hatáskörrel ruházott fel a jogalkotó.⁹ A szükségállapotot bevezető elnöki rendelet alkalmazási mellékleteinek értelmében a közintézmények és közhatóságok feladata lett a tömegtájékoztatásban és az online közegben terjedő azon hamis információk megakadályozása, amelyek a Covid-19-járványra, valamint a védekezési és megelőzési intézkedésekre vonatkoztak [54(2) cikk].¹⁰

Az ideiglenes jogi norma mind a tárhely-, mind a tartalomszolgáltatóknak kötelességévé tette, hogy az ANCOM indoklással ellátott végzése értelmében, a felhasználók tájékoztatásával, azonnal eltávolítson egy adott tartalmat, megakadályozva annak valamely elektronikus hálózatban való terjedését vagy tárolását, amennyiben ezt a tartalmat a Covid-19-járványra, valamint a védekezési és megelőzési intézkedésekre vonatkozó hamis információk terjesztésére használják [54(3) cikk].

Amennyiben az illető tartalom eltávolítása nem volt megoldható, a tömegtájékoztatásra használt elektronikus hálózatok szolgáltatói kötelesek voltak az ANCOM indoklással ellátott végzése értelmében azonnal blokkolni az adott tartalomhoz való hozzáférést, a felhasználók tájékoztatása mellett [54(4) cikk].

Az ANCOM indoklással ellátott végzése felhatalmazta a tömegtájékoztatásra használt elektronikus hálózatok szolgáltatóit arra, hogy a romániai felhasználók számára azonnal blokkolják a hozzáférést azon tartalmak esetében, amelyek a Covid-19-járványra, valamint a védekezési és megelőzési intézkedésekre vonatkozó hamis információkat terjesztenek, olyan elektronikus kommunikációs hálózatokon keresztül, amelyek nem a román jog hatálya alatt állnak [54(5) cikk].

Az ANCOM a különleges jogrend fennállása alatt, 2020. március–május között összesen 21 végzést adott ki a tartalom eltávolítására vagy blokkolására vonatkozóan.¹¹ Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a tartalomszabályozás nem volt az ANCOM feladata, a tartalmi részért egy külön erre a célra kinevezett, a Belügyminiszter égisze alatt

9 1. Melléklet „Közvetlenül alkalmazandó elsődleges sürgősségi intézkedések” a 2020. március 16-i 195. rendelethez a szükségállapot Románia területén történő elrendeléséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2020. évi 212. számában, valamint 91. cikk, 1. Melléklet „Közvetlenül alkalmazandó elsődleges sürgősségi intézkedések” a 2020. április 14-i 240. rendelethez a szükségállapot meghosszabbításáról Románia területén. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2020. évi 311. számában.

10 Bővebben ld. KOKOLY Zsolt: *Audiovisual Media Regulation during the COVID-19 Pandemic – Measures Undertaken by the Romanian Authorities during the State of Emergency*, Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 2021/1, 65–75.

11 A rendelkezések listáját ld. https://www.ancom.ro/decizii-decret-stare-de-urgenta_6253 (letöltés ideje: 2025. 01. 24.).

működő speciális testület felelt (Stratégiai Tájékoztató Csoport – Grupul de Comunicare Strategică), és ez állította össze a blokkolni kívánt IP-címek listáját. Az ANCOM a romániai vagy külföldi tartalomszolgáltatók esetén indoklással ellátott végzést továbbított a szolgáltatók vagy tárhelyszolgáltatóhoz, hogy álljon el a kifogásolt tartalom továbbközlésétől, vagy állítsa le a forrásnál a sugárzást. Amennyiben ez nem volt megvalósítható, blokkolta a hozzáférést az illető honlaphoz.

Az eljárásnak több gyenge pontja is volt: hiányzott a rendezés egy potenciális első lépése (a tartalom- vagy tárhelyszolgáltató felszólítása, hogy távolítsa el a kifogásolt tartalmat), illetve fennállt a lehetősége, hogy egy legitim, csak helytelenül konfigurált honlapot is blokkol a hatóság. Mivel az azonnali és hatékony eljárás volt a prioritás, ezek a kockázatok nem befolyásolták jelentős mértékben a tartalomeltávolításnak ezt a gyakorlatát.

Az eljárás egyik legnagyobb hiányossága az volt, hogy amikor a vészhelyzet megszűntével az ANCOM rendkívüli hatásköre elvesztette jogalapját, a korábban blokkolt oldalak újból hozzáférhetővé váltak – ezek egyébként esetenként új név alatt, vándorolva egyik címről a másikra, mindvégig működtek, mi több, egyes esetekben többszöröződött a látogatók száma is.¹²

3. A jogellenes vagy káros tartalmak eltávolítása 2020–2024 között

Mint említettem, a különleges jogrend feloldása következtében az ANCOM különleges meghatalmazása is okafogyottá vált, ezért 2020 májusától megszűnt a végzések kibocsátására vonatkozó korábbi gyakorlat is – annak ellenére, hogy a dezinformáció, a lakosságban pánikot keltő információk manipulálásának gyakorlata nem szűnt meg, hanem folytatódott.

2021-ben megszületett az online terrorista tartalmak visszaszorítására és terjedésük megakadályozására szolgáló uniós jogszabály,¹³ 2022. június 7-től alkalmazandó határidővel, amely alatt mind a tagállamoknak, mind az EU területén szolgáltatásokat kínáló online platformoknak át kellett vizsgálniuk és szükség szerint ki kellett igazítaniuk eljárásaikat.

A jogszabály célja az volt, hogy bővítse a tagállamok eszköztárát ahhoz, hogy szükség esetén el tudják érni a terrorista tartalmak gyors eltávolítását. Ennek érdekében a tagállami illetékes hatóságok hatáskört kapnak ahhoz, hogy eltávolítási végzéseket bocsássanak ki a szolgáltatók részére a terrorista tartalom eltávolítása vagy az összes tagállamban való hozzáférhetlenné tétele érdekében. A nagyon gyors átfutási idő szintén egyik célja volt a rendeletnek: a szolgáltatóknak az eltávolítási végzés

¹² Bővebben ld. <https://romania.europalibera.org/a/siteuri-blocate-fake-news-/30613952.html> (letöltés ideje: 2025. 01. 26.).

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/784. rendelete (2021. április 29.) az online terrorista tartalom terjesztésével szembeni fellépésről (EGT-vonatkozású szöveg). PE/19/2021/INIT. HL L 172, 2021. 05. 17., 79–109.

kézhezvételét követően egy órán belül el kell távolítaniuk vagy hozzáférhetetlenné kell tenniük az ilyen tartalmakat.

Ennek a tisztázási és egyeztetési folyamatnak a kapcsán tevődött fel első ízben az a kérdés, hogy romániai viszonylatban pontosan milyen intézmény is illetékes a releváns tartalomszabályozás kérdésében, illetve ki rendelkezik hatáskörrel, mivel nem volt pontosan tisztázott a jogkörök mibenléte, esetenként egymáshoz való viszonya. Ennek érdekében történt annak megerősítése, hogy az ANCOM a távközlés, audiovizuális kommunikáció és postai szolgáltatások terén minősül nemzeti szabályozó hatóságnak, a SRI a terrorizmus megelőzése és elhárítása, valamint a kiberinformációszerzés („*cyberintelligence*”) terén, míg a Nemzeti Kiberbiztonsági Hatóság (Directoratul Național de Securitate Cibernetică – DNSC) a kiberbiztonság és -fellépés („*cybersecurity and incident response*”) terén. Ez utóbbi intézmény szakértői és szaknácádási feladatokkal rendelkezik, és több ízben továbbította az ANCOM felé a fake news tartalmat promováló oldalak listáját.

A helyzet tisztázása kapcsán még a Nemzeti Informatikai Kutatási és Fejlesztési Intézet (Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Informatică – ICI București) neve is felmerült a potenciálisan érintett intézmények között, mivel a RoTLD platform keresztül tárhelyszolgáltatást nyújt romániai fizikai és jogi személyeknek, azonban sem hatáskörrel, sem szakértelemmel nem rendelkezik a honlapok tartalmának minősítéséről.

A tisztázás és az egyeztetési folyamatok lezártaival megerősítést nyert, hogy a SRI rendelkezik azzal a hatáskörrel, hogy nemzetbiztonsági, terrorfenyegetés esetében felszólítsa az ANCOM-ot, adja ki a blokkolásra vonatkozó végzést.

Az alapvető jogok teljes körű tiszteletben tartása érdekében a jogszabály egyértelműen meghatározza saját hatályát, továbbá egyértelműen és egységesen meghatározza a „terrorista tartalom” fogalmát, mint olyan anyagot, amely terrorista cselekmény elkövetésére bujt fel vagy hív fel egy személyt vagy személyekből álló csoportot, vagy amely útmutatást ad fegyverek készítéséhez vagy egy terrorista támadás során felhasználható egyéb módszerekhez vagy technikákhoz [2. cikk (7), a–e pontok].

Ugyanakkor, mivel közvetlen terrorfenyegetés nem érte az országot, ez a hatáskör nem jelentett valós segítséget a 2022 februárjában kitörő orosz–ukrán háborút követő kiterjedt dezinformációs kampányban. Az orosz propagandát közvetítő oldalakat akkor az egységes uniós fellépésnek köszönhetően sikerült leállítani – az EU felfüggesztette az Orosz Föderáció médiaorgánumai közül a RT – Russia Today csoportnak és a Sputniknak az Unióban folytatott vagy Unióba irányuló műsorszolgáltatási tevékenységeit.¹⁴

A Tanács rendelete kimondta, hogy tilos a fent említett két szervezet által biztosított bármely tartalom sugárzása, illetve a sugárzás lehetővé tétele, elősegítése vagy a sugárzáshoz egyéb módon történő hozzájárulás, ideértve a bármely módon, így például

14 A Tanács (EU) 2022/350 rendelete (2022. március 1.) az ukrajnai helyzetet destabilizáló orosz intézkedések miatt hozott korlátozó intézkedésekről szóló 833/2014/EU rendelet módosításáról. HL L 65., 2022. 03. 02., 1–4; A Tanács (KKPB) 2022/351 határozata (2022. március 1.) az ukrajnai helyzetet destabilizáló orosz intézkedések miatt hozott korlátozó intézkedésekről szóló 2014/512/KKBP határozat módosításáról. HL L 65., 2022. 03. 02., 5–7.

– akár új, akár előre telepített – kábelon, műholdon, IPTV-n, internetszolgáltatókon, internetes videomesztó platformokon vagy alkalmazásokon keresztül történő átvitelt vagy terjesztést. Hasonlóképpen, ezekkel a szervezetekkel kapcsolatos minden műsorszolgáltatási engedélyt, illetve engedélyezési, átviteli és terjesztési megállapodást fel kell függeszteni [2f. cikk, (1)–(2)].

A tiltás ugyanakkor csak az említett médiaorgánumok műsorszolgáltatási tevékenységére vonatkozott, a rendelkezés nem akadályozta meg az említett médiaorgánumok és azok munkatársai számára, hogy a műsorszolgáltatástól eltérő tevékenységeket folytassanak az Unióban, így például kutatást és interjúkészítést.

4. A jogellenes vagy káros tartalmak eltávolítása 2024-től, a DSA Rendelet bevezetése után

A fenti jogalkotói reakciókból és intézményi gyakorlatokból érthetőbbé válik, melyek voltak a romániai szabályozás sérülékenyebb pontjai a jogellenes tartalmak eltávolítása/hozzáférés blokkolása kapcsán krízishelyzetben, másrészt melyek azok a tapasztalatok, amelyek leszűrhetőek és amelyek hasznosíthatóak lehetnek a DSA Rendelet romániai átültetése előtt.

Az intézményi felelősség, intézményi együttműködés kérdése 2024 elején, a DSA Rendelet küszöbön álló hatálybalépése előtt még mindig nem kellőképpen tisztázott formában jelentkezett, a kérdés jelen volt a média- és távközlési jog által érintett területek közbeszédében, 2024 januárjában maga az ANCOM igazgatóhelyettese próbálta meg elmagyarázni, átláthatóbbá tenni ezt az eljárást a szélesebb közönség számára.¹⁵ A jogellenes vagy káros tartalmak kapcsán a legakutabb problémának a dezinformációt jelölte meg. Az intézményi feladatköröket és eljárásokat némileg leegyszerűsítve, kimondta, hogy a hozzáférés blokkolása az ANCOM kizárólagos hatáskörébe tartozik, azonban a tartalom minősítése más-más nemzeti szabályozó hatóság feladata. Példálózó jelleggel, a tartalomszabályozásra vonatkozóan ekkor hangzott el tételesen, hogy pl. gyűlöletbeszéd, azaz antiszemita, idegengyűlölő vagy rasszista tartalom esetén az Országos Audiovizuális Tanács (Consiliul Național al Audiovizualului – CNA) állapítja ezt meg, diszkrimináció esetén akár az Országos Diszkriminációellenes Tanács (Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării – CNCD) is, jogsértő kereskedelmi gyakorlat esetén pedig a pénzügyi felügyelő hatóságok stb. A nemzeti szabályozó hatóságok feladata az adatgyűjtés, a jogellenes tartalom beazonosítása és az eltávolítására vonatkozó intézkedések megtétele.

A DSA Rendelet hatálybalépése és romániai alkalmazása konszolidálta az állami fellépés jogszabályi keretét, tisztázta az intézményi hatáskörök mibenlétét, meghatározta, többek között, hogyan kell definiálni a jogellenes tartalom jelentéstartalmát,

¹⁵ <https://www.digi24.ro/stiri/sci-tech/lumea-digitala/popescu-ancom-despre-propaganda-rusa-romania-nu-are-baza-legala-ca-sa-ma-duc-la-politicianul-x-si-sa-i-spun-sa-dea-jos-o-postare-2653681> (letöltés ideje: 2025. 01. 26.).

illetve az eltávolítási végzések ügymenetét. A rendelet előírásai pedig 2024. március 19. óta alkalmazandók Romániában is.¹⁶

Az egységesített definíciós keretnek köszönhetően a jogellenes tartalom meghatározása a következőképpen hangzik a DSA Rendelet normaszövegében: „bármely olyan információ, amely önmagában vagy egy tevékenységgel kapcsolatban, beleértve a termékek értékesítését vagy a szolgáltatások nyújtását, nem felel meg az uniós jognak – vagy bármely tagállam – az uniós joggal összhangban álló – jogának, függetlenül az adott jog pontos tárgyától vagy jellegétől” (3. cikk).

A román normaszöveg a fogalommeghatározásokra vonatkozó részében nem tér ki a jogellenes tartalom fogalmára, azonban értelmezi az eltávolítási végzés mibenlétét a következőképpen: a jogellenes tartalom elleni fellépés az a közigazgatási eljárás, amely segítségével a hatóságok, a közintézmények vagy a bírói hatóságok az uniós jog alapján, vagy a hatályos és az uniós joggal megegyező hazai jog alapján elrendelik, hogy a közvetítő szolgáltatók fellépjenek egy adott jogellenes tartalom egy vagy több eleme ellen (4. cikk, f. pont).

Mint láttuk a DSA Rendelet meghatározásában, a jogellenes tartalmak körét a lehető legtágabban határozza meg, és a rendelet Preambulumában a következő definíciós keretet nyújtja:

„A biztonságos, kiszámítható és megbízható online környezet biztosítására vonatkozó célkitűzés érdekében e rendelet alkalmazásában a 'jogellenes tartalom' fogalmának nagyjából az offline környezetre vonatkozóan létező szabályokat kell tükröznie. A 'jogellenes tartalom' fogalmát tágan kell meghatározni, olyan módon, hogy az kiterjedjen a jogellenes tartalmakkal, termékekkel, szolgáltatásokkal és tevékenységekkel kapcsolatos információkra. Így különösen ezt a fogalmat úgy kell értelmezni, hogy az – formájától függetlenül – olyan információkra utal, amelyek az alkalmazandó jog értelmében vagy önmagukban is jogellenesek – mint például a jogellenes gyűlöletbeszéd vagy a terrorista tartalom és a jogellenes megkülönböztető tartalom –, vagy azokat az alkalmazandó szabályok teszik jogellenessé, mivel jogellenes tevékenységekhez kapcsolódnak. Szemléltető példa lehet erre a gyermekek szexuális bántalmazását ábrázoló képek megosztása, a magánjellegű képek jogellenes, beleegyezés nélküli megosztása, az online követéses zaklatás, a nem megfelelő vagy hamisított termékek értékesítése, a fogyasztóvédelmi jogszabályokba ütköző termékek értékesítése vagy ilyen szolgáltatások nyújtása, a szerzői jogi védelemben részesülő anyagok engedély nélküli felhasználása, a szálláshely-szolgáltatások jogellenes kínálata vagy az élő állatok jogellenes értékesítése. Ezzel szemben egy potenciális bűncselekménnyről készült szemtanúi videó nem tekinthető jogellenes tartalomnak pusztán azért, mert jogellenes cselekményt ábrázol, amennyiben az ilyen videó rögzítése vagy nyilvános terjesztése a nemzeti vagy az uniós jog értelmében nem jogellenes. E tekintetben lényegtelen, hogy az információ

16 2024. évi 50. törvény a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról szóló, 2022. október 19-i (EU) 2022/2.065 európai parlamenti és tanácsi rendelet (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) végrehajtásához szükséges intézkedések megállapításáról, valamint az elektronikus kereskedelemről szóló 2002. évi 365. törvény módosításáról és kiegészítéséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2024. évi 232. számában.

vagy tevékenység az uniós jog vagy az uniós joggal összhangban álló nemzeti jog értelmében jogellenes-e, illetve az, hogy pontosan milyen jellegű vagy tárgyú a szóban forgó jog.” (Preambulum, 12)

A DSA Rendelet kritikai irodalma a fenti preambulumbekendést úgy értelmezi, mint amelynek értelmében az olyan tartalmak jogellenesek, amelyek nem felelnek meg az uniós jognak vagy bármely tagállam – az uniós joggal összhangban álló – jogának, azaz alapvetően az uniós jognak megfelelő nemzeti jogot kell figyelembe venni a jogellenesség megítélésakor. Ennek kapcsán értelmezési nehézséget vet fel azon jogszabályok körének azonosítása, amelyek bár tagállami jogszabályok, de nincsenek összhangban az uniós joggal.¹⁷

5. A jogellenes tartalmak eltávolítására vonatkozó romániai joggyakorlat – tartalomszabályozási illetékességi kérdések

A DSA Rendelet hatálybalépésekor Romániában egy kilenc intézményt felölelő Bizottság alakult meg (Adatkezelési, digitális szolgáltatási és mesterséges intelligenciáért felelős koordinációs bizottság – *Comitetul de coordonare pentru date, servicii digitale și inteligența artificială*).¹⁸

Ebbe a koordinációs bizottságba az alábbi intézmények kerültek be:

- a Nemzeti Távközlési Hatóság (*Autoritatea Națională pentru Administrare și Reglementare în Comunicații*, ANCOM), amely az elektronikus távközlés területének felelős nemzeti szabályozó hatósága, egyben a DSA Rendelet értelmében kinevezett digitális szolgáltatásokkal foglalkozó nemzeti koordinátor;

- a Kutatási, Innovációs és Digitalizációs Minisztérium (*Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării*, MCID), amely a digitális átalakulás és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokért felelős szakminisztérium;

- a Románia Digitalizációjáért felelős Hatóság (*Autoritatea pentru Digitalizarea României*, ADR), amely a digitális átalakulás és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokért, nyílt adatokért és az információs körforgásért felelős hatóság;

- a Személyes Adatok védelméért felelős Országos Felügyelőség (*Autoritatea Națională pentru Protecția Datelor Personale*, ANSPDCP), amely a személyes adatok védelméért felelős hatóság;

- a Nemzeti Kiberbiztonsági Igazgatóság (*Directoratul Național de Securitate Cibernetică*, DNSC), amely a hálózatok és informatikai rendszerek biztonságát szavatolja;

¹⁷ KOLTAY András, SZIKORA Tamás, LAPSÁNSZKY András, TÓTH András (szerk.): *Nagykommentár a DSA rendelethez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2024, 27–28.

¹⁸ *Memorandum privind stabilirea unui comitet de coordonare la nivelul României în domeniul datelor, serviciilor digitale și inteligenței artificiale*, <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/04/MEMO-9.pdf> (letöltés ideje: 2025. 01. 24.).

– a Nemzeti Statisztikai Hivatal (*Institutul Național de Statistică*, INS), hivatalos statisztikai kimutatásokat összeállító szereplő minőségében;

– az Országos Fogyasztóvédelmi Hivatal (*Autoritatea Națională pentru Protecția Consumatorilor*, ANPC), amely a fogyasztók védelméért felelős hatóság, ideértve az online közegben lezajlott egyes cselekményeket, a reklámozást stb.;

– Az Országos Audiovizuális Tanács (*Consiliul Național al Audiovizualului*, CNA), amely az audiovizuális médiaszolgáltatásokért felelős intézmény, eljár a közérdek ügyében az audiovizuális reklámtevékenységek terén, továbbá a véleménynyilvánítás szabadsága érdekében, felelős magatartást tanúsítva az audiovizuális műsorok tekintetében, ideértve a videómegosztó platformokon megtalálható tartalmakat is;

– A Versenytanács, amely a versenytorzító elemei eltávolításáért, illetve az online platformok tevékenységének monitorizálásáért felelős intézmény, tiszteletben tartva a Digitális Piacokról rendelkező jogszabály¹⁹ rendelkezéseit.

Ezek mellett az intézmények mellett a hálózatba bekapcsolhatóak más, releváns tevékenységi körrel rendelkező hatóságok is – a jogalkotói dokumentum itt a Kormányfőtitkárság (*Secretariatul General al Guvernului*) és a Külügyminisztérium példáját adja: az előbbi intézményt azért, mivel többek között a nyílt adatokra és információcserére vonatkozó 2022. évi 179. sz. törvény²⁰ rendelkezéseinek tiszteletben tartását, valamint a speciális alkalmazási normák kidolgozását monitorizálja, az utóbbit pedig azért, mert az európai gazdasági együttműködés terén koordináló feladatot gyakorol, ideértve az Európai Unió irányelveinek átültetését is.

A dokumentum kitér arra is, hogy amennyiben a Bizottság olyan ügyet tárgyalna, amely a honvédelem, közrend vagy nemzetbiztonság vonatkozásában hatást gyakorolhat, akkor a Bizottság üléseire a jogkörrel rendelkező hatóságokat is meg lehet hívni.

A DSA Rendelet romániai hatálybalépése kapcsán a szélesebb közönség felé is tisztázni kellett, a szélesebb felhasználói kör felé való tájékoztatás formájában is, hogy milyen szempontból jelent újdonságot a jogszabály, milyen jogi normák, illetve eljárás alapján történik a jogellenes tartalom eltávolítása vagy – amennyiben az eltávolítás nem lehetséges – a hozzáférés blokkolása. A felhasználók számára kommunikált tájékoztatás első körben a tartalomszabályozás kérdésére koncentrált: mi minősül jogellenes (jogsértő vagy káros) tartalomnak, ki vagy milyen intézmény minősítheti ennek a tartalmat. Utána: milyen körülmények között szükséges az eltávolítás, és mikor a hozzáférés blokkolása? Melyik az az intézmény, amely ezt gyakorlatba ülteti? Élhet-e a felhasználó/szolgáltató panasszal eltávolítás/blokkolás esetén?

Ami jelenleg a konkrét eljárást illeti: a rendelet új hatáskörrel ruházta fel az ANCOM-ot, amely a digitális szolgáltatások koordinátora nemzeti szinten, azaz a digitális szolgáltatásokért felelős nemzeti szabályozói hatáskört gyakorolja. Ez azt jelenti, hogy igényelheti bármilyen hatóság, közintézmény vagy más jogi személy segítségét,

19 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925. rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937. és az (EU) 2020/1828. irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály) (EGT-vonatkozású szöveg). PE/17/2022/REV/1. HL L 265, 2022. 10. 12., 1–66.

20 2022. évi 179. törvény a nyílt adatokról és a közzsféra információinak további felhasználásáról. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2022. évi 577. számában.

amennyiben az kellő szakértelemmel rendelkezik, akkor, amikor a DSA Rendelet értelmében jár el feladatai teljesítésében – ugyanakkor a tartalomszabályozás, magának a tartalomnak a minősítése továbbra is a nemzeti szabályozó hatóságokat illeti. A nemzeti szabályozó hatóságok, illetékességgel rendelkező intézmények indíthatnak hivatalból eljárást, illetve eljárhatnak bejelentésre is.

6. A jogellenes tartalmak eltávolítására vonatkozó romániai joggyakorlat – az Országos Audiovizuális Tanács esetjoga

A DSA Rendelet 2024-es tavaszi hatálybalépése óta a releváns romániai joggyakorlat is vizsgálható – ebben a részben az Országos Audiovizuális Tanács (CNA) esetjogának felvázolására teszünk kísérletet. A CNA utóbbi nemzeti szabályozó hatósággént az audiovizuális média és felhasználók által generált tartalmak terén rendelkezik jogkörrel.

A CNA az audiovizuális médiaszolgáltatások terén kizárólagos szabályozási hatáskörrel rendelkezik, és ezen a téren egyedüli szabályozói hatósággént felel a közérdek garantálásáért.

2024-ben az intézmény összesen 15 eltávolítási végzést adott ki, ezeknek összesített hatása milliós megtekintésben mérhető – az olyan óriásplatformokról (very large online platforms – VLOPs) eltávolított audiovizuális tartalom, mint a YouTube, Facebook és TikTok, összesen 25 012 073 millió megtekintést generált.²¹

A CNA eltávolításra vonatkozó végzéseinek jogalapját a DSA Rendelet, illetve a korábban idézett hazai törvény jelenti, az eljárás szerint olyan hivatalos és indoklással ellátott döntést jelentenek, amely felszólítja az online platformot, hogy lépjen fel a jogellenes tartalom ellen azáltal, hogy egy vagy több elemét eltávolítja a platformról.

A tárgyi hatály szempontjából a CNA illetékes bármely olyan digitális platformon hozzáférhető jogellenes tartalom eltávolítását követelni, amely lehetővé teszi a tartalmak közzétételét vagy terjesztését, ideértve a közösségimédia-platformokat (Facebook, Instagram, TikTok, „X”, ahol a közzétett posztok, képek és videófelvételek gyorsan megoszthatóak és nagy hatást tudnak kifejteni), illetve a videómegosztó platformokat (Youtube, Vimeo), ahol a közzétett jogellenes videófelvételek széles közönséghez tudnak eljutni.

Az eltávolításra való végzés azután kerül kibocsátásra, hogy a Tanács a bejelentést követő monitorizálási beszámoló alapján megállapítja egy adott digitális platformra feltöltött audiovizuális tartalom jogellenes jellegét, azáltal, hogy a hatályos uniós vagy hazai jogot sérti. Az óriásplatformoknak kötelességük reagálni 24 órán vagy 1 órán belül (ez utóbbi a terrorista tartalmak esetében fennálló határidő). A CNA tájékoztatása szerint a 24 órás reakcióidő függ az eset összetettségétől, illetve a saját belső moderálási szabályoktól is.

Amennyiben a platformok nem tesznek eleget a CNA által kibocsátott eltávolítási végzésnek, a végzést a romániai digitális szolgáltatások koordinátorához, az ANCOM-hoz továbbítják. Amennyiben a platform továbbra sem tesz eleget az eltávolításra

21 <https://www.cna.ro/Comunicat-de-pres-ref-eliminarea.html> (letöltés ideje: 2025. 01. 24.).

vonatkozó kötelezettségnek, a digitális szolgáltatásokkal foglalkozó nemzeti koordinátor megteszi az online bejelentést az Európai Bizottság felé, illetve annak a tagállamnak a digitális szolgáltatási koordinátora felé, ahol a platform székhelye található.

Az óriásplatformok esetében az Európai Bizottságnak joga van szankciókat kiszabni az árbevétel 6%-áig, amennyiben azt észleli, hogy a DSA Rendelet rendszeres és súlyos megsértéséről van szó.

A CNA az alábbi jogellenes tartalmak eltávolításában járhat el:

- terrorista tartalom, vagy/és erőszakra felhívás (idetartoznak a terrortámadásokat dicsőítő, terrorcselekményeket népszerűsítő vagy/és erőszakra felhívó audiovizuális anyagok, amelyek pánikkeltésre és a közrend megzavarására alkalmasak);

- gyűlöletbeszéd és megkülönböztetésre való uszítás (idetartoznak az olyan audiovizuális anyagok, amelyek gyűlöletre, erőszakra vagy megkülönböztetésre uszítanak faji, etnikai, nemzetiségi, vallási, nemi, szexuális irányultsági, fogyatékosági vagy más törvény által védett sajátosság alapján, hozzájárulva ezáltal a társadalmi feszültség és konfliktusok szításához);

- a közrendre hatást gyakorló súlyos dezinformáció (idetartoznak a kritikus eseményekről hamis vagy megtévesztő információt tartalmazó audiovizuális anyagok, amelyek azt a célt szolgálják, hogy pánikot keltsenek, aláássák a lakosság bizalmát az állam intézményeiben, vagy hatást gyakoroljanak a közbiztonságra);

- kiskorúak kihasználása (idetartoznak az extrém erőszakot, kiskorúak szexuális kizsákmányolását vagy a kiskorúak bármilyen más formájú kizsákmányolását tartalmazó audiovizuális anyagok, amelyek képesek a kiskorúak fizikai, mentális vagy erkölcsi fejlődését megzavarni).

A fenti lista példajellegű, az intézmény a károsnak minősíthető tartalmak esetében is eljárhat és kérheti az eltávolítást²² – megemlíthetjük itt például a kiskorúakra nézve káros hatású tartalmakat (erőszakot vagy az önsértést helyeslő anyagok, veszélyes kihívások, tiltott anyagok fogyasztása, étkezési rendellenességeket (pl. anorexia) előidézni képes anyagok; a rejtett/megtévesztő kereskedelmi közleményeket és burkolt reklámot, a választási kampányanyagok megtévesztő használatát; magánélet megsértésével egyenértékű anyagok (személyes adatok beleegyezés nélküli közzététele, magánterületen történő felvételek, online zaklatás).

A CNA hasonlóképpen eljárhat az online dezinformáció és információk manipulálása terén is a károsnak minősített anyagok esetében (például hamis vagy megtévesztő információk közzététele a közegészségügyre, választásokra, társadalmi, gazdasági krízisek vonatkozásában, a deepfake felhasználása, amennyiben a közzététel azzal a céllal történik, hogy pánikot keltsen vagy a közvéleményt befolyásolja, de idetartozhatnak a hamis felhasználói fiókok, botok vagy egyes üzeneteket mesterségesen felduzzasztó hálózatok létrehozásával működtetett összehangolt dezinformációs stratégiák, illetve a bizonyítottan hamis összeesküvés elméletek, amelyeket annak érdekében terjesztenek, hogy a lakosság körében zavart szítsanak és bizonytalanságot keltsenek az intézményekben).

22 CNA – Ghidul combaterii conținutului ilegal în online, https://www.cna.ro/IMG/pdf/COMBATERE-CONT-ILEGAL-ONLINE-_GHID-_PRACTIC_CNA.pdf (letöltés ideje: 2025. 01. 27.).

2024-től kezdődően a CNA esetjogába beépült az online platformokon közzétett jogellenes tartalom eltávolítására vonatkozó gyakorlat:²³ a DSA Rendelet hatálybalépése után kibocsátott első eltávolítási végzés 2024 májusából származik,²⁴ és egy videómegosztó-platfromon (YouTube) közzétett audiovizuális anyagra vonatkozik („Dani Mocanu – Curwa | Official Video | Pamflet”). A tartalom jogellenességét a megkülönböztetésre való uszítás jelentette, amely mind az uniós jogszabályok [AVMS Irányelv, 28b, (1), b. pont²⁵], mind a belső jog által tiltott (Büntető törvénykönyv, 369. cikk;²⁶ Román Médiatörvény, 40. cikk (1), a. pont, valamint 427. cikk, b. pont;²⁷ CNA Audiovizuális Szabálykönyv 47. cikk (1);²⁸ Diszkrimináció tilalmára vonatkozó Rendelet, 2. cikk, (1) és (4)²⁹].

A CNA ennek a felhasználónak egy újabb audiovizuális anyagára bocsátott ki eltávolítási végzést novemberben, szintén a megkülönböztetésre uszítás (nőket becsmérő kijelentések) miatt.³⁰

Az eltávolítási végzések között gyakori volt a közösségi médiában (elsősorban Facebookon) és videómegosztó platformokon (elsősorban Youtube-on) terjedő rasszista, antiszemita és idegengyűlölő tartalmak eltávolítására vonatkozó eljárás, de több ízben kellett a totalitárius,³¹ nemzetiszocialista³² és kommunista rendszereket³³ dicsőítő és az ezen rendszerek áldozatait gyalázó tartalmak³⁴ eltávolítására vonatkozó végzést kiadni. Egy ízben a Tanács további információkat kért a távközlésért felelős szabályozói hatóságoktól annak érdekében, hogy egy legionárius (nacionalista szélsőjobboldali) honlap³⁵ tulajdonosait azonosítani tudja.

23 <https://www.cna.ro/-Decizii-ordine-de-eliminare-.html> (letöltés ideje: 2025. 01. 27.).

24 2024. évi 208. döntés a YouTube videómegosztó platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításáról szóló rendeletről.

25 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) (kodifikált változat) (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 95, 2010. 04. 15., 1–24.

26 2009. évi 286. törvény a büntető törvénykönyvről; a CNA 2011. évi 220. döntése az audiovizuális tartalomszabályozási kódexről; 2000. évi 137. rendelet a megkülönböztetés minden formájának megelőzéséről és büntetéséről.

27 2002. évi 504. audiovizuális törvény. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2022. évi 534. számában.

28 A CNA 2011. évi 220. döntése az audiovizuális tartalomszabályozási kódexről.

29 2000. évi 137. rendelet a megkülönböztetés minden formájának megelőzéséről és büntetéséről.

30 2024. évi 701. döntés a YouTube videómegosztó platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításának elrendeléséről.

31 2024. évi 744. döntés a YouTube videómegosztó platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításának elrendeléséről.

32 2024. évi 646. döntés a YouTube videómegosztó platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításának elrendeléséről.

33 2024. évi 586. döntés a Facebook online platformra feltöltött és sugárzott illegális tartalmak eltávolítására vonatkozó utasításról.

34 2024. évi 746. döntés a TikTok online platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításának elrendeléséről.

35 2024. évi 744. döntés a YouTube videómegosztó platformra feltöltött illegális tartalmak eltávolításának elrendeléséről.

A CNA esetjogának áttekintéséből az válik nyilvánvalóvá, hogy az eljárás egyre elterjedtebbé válik a lakosság általi tudatosítás révén, ezáltal az új jogi eszköz hatékonynak tekinthető (a bejelentések egyre gyakrabban és egyre nagyobb számban érkeznek, ezért a továbbiakban nőni fog az eltávolítási végzések aránya).

7. Összefoglalásképpen

Az írás a jogellenes tartalmak romániai jogszabályi keretének formálódását foglalja össze röviden, áttekintve azokat a jellegzetességeket és problémákat, amelyek ennek az új jogi eszköznek a romániai kialakulását és használatát meghatározták. Észrevehető, hogy a román jogalkotó igyekezett saját megoldások révén hatékony és gyors módszert kialakítani, figyelembe véve, hogy ezen tartalmak esetében a gyors fellépés nagyon fontos kritérium.

Az uniós jogalkotó által kialakított eszköz romániai meghonosodásában fontos szerepet játszott az az addigi tapasztalat is, amelyet az intézményi együttműködés (vagy az együttműködés nehézsége) jelentett.

Láthatjuk, hogy a DSA Rendelet hatálybalépése után a CNA, mint az audiovizuális médiaszolgáltatások terén egyedül illetékes szabályozó és felügyelő intézmény, az új jogi lehetőséget kiaknáztta és sikerrel integrálta eddigi gyakorlatába. A romániai társadalmi-politikai helyzet (elsősorban a 2024-ben lezajlott elnökválasztási folyamat) hangsúlyosan ráirányította a figyelmet az intézmény közérdekű feladataira, és valószínűsíthető, hogy a jogellenes tartalmak eltávolításának egyre konszolidáltabb gyakorlata mellett a káros, hangsúlyosan a dezinformációhoz kapcsolódó tartalmak eltávolításában is fel fog lépni.

Fontos kiemelni, hogy a CNA által kibocsátott végzések nem tekinthetők valamely cenzúraformának, hanem olyan jogi eszköznek, amely kizárólag az érvényes jogi normákat megsértő és az állampolgárokat megillető közrendet, közbiztonságot vagy alapjogokat veszélyeztető anyagok esetében használ.

A DSA Rendelet által biztosított jogi eszköz hatékonyságához a hatálybalépése óta eltelt mintegy egyéves időszak még kevés, a teljesebb körképhez szükséges lenne megvizsgálni, mennyire élnek más nemzeti szabályozói hatóságok ezzel a lehetőséggel, és milyen mértékben keletkezett esetjogot.

Az uniós jogalkotó által kibocsátott és hatályba lépő új jogszabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály – AI Act, a tömegtájékoztatás szabadságáról szóló európai rendelet – European Media Freedom Act, EMFA), illetve a román jogalkotó saját kezdeményezésében kibocsátott jogi normák (a már korábban említett, elfogadás alatt álló Deepfake törvénytervezet) lehetővé fogják azt is tenni, hogy megvizsgáljuk a jogszabályok közötti szinergiákat, illetve azt, hogy együttes alkalmazásuk milyen mértékben tud hozzájárulni a felhasználók jogainak védelméhez.

LESZKOVEN LÁSZLÓ

Gazdaság és magánjog – gazdasági magánjog: Kuncz Ödön munkássága tükrében

Economy and Private Law – Private Economic Law: In the Light of the Work of Ödön Kuncz

Abstract: Private economic law is the result not only of the interweaving of several disciplines but also of the merger of several “sub-disciplines”. Within this field, too, the institution of the promissory note is of particular importance, as it is a phenomenon of not only contract law but also of business and economic life, and it has created a very specific world of ideas in relation to the law of promissory notes. At the same time, economic law is based on strong moral foundations, human characteristics, and humanity. All these moral, economic, and private law foundations bind the legislator himself as well. The principles – of which the general requirement of business integrity, as the fairness of the trader towards both competitors and consumers, is of particular importance – bring into the code the minimum standards of conduct that society has formulated, accepted, and deemed to follow. The present study aims to illustrate these features of private commercial law through the work of Ödön Kuncz.

Keywords: private commercial law, promissory notes, business integrity, Ödön Kuncz

Összefoglaló: A gazdasági magánjogról nem pusztán több tudományterület, de számos „résztérület” összefonódásának eredményeként beszélhetünk. E területen belül is kiemelt jelentőséggel bír a váltó intézménye, amely a kötelmi jog mellett az üzleti, gazdasági élet jelensége is, és amely egy egészen sajátos váltójogi gondolatvilágot teremtett. Ugyanakkor, a gazdasági jog erős erkölcsi alapokon nyugszik, emberi jellemzőkön, emberségen is alapszik. Mindezen erkölcsi, gazdasági és magánjogi alapok magát a jogalkotót is kötik. Az alapelvek – amelyek közül kiemelt fontossággal bír az üzleti tisztesség általános követelménye, mint a kereskedőnek mind versenytársaival, mind fogyasztókkal szemben tanúsított tisztességessége – a társadalom által megfogalmazott, elfogadott és követendőnek tartott magatartási minimumszabályokat hozzák be a kódexen belülre. Jelen tanulmány a gazdasági magánjog e sajátosságait Kuncz Ödön előtt tiszttelegve, munkásságán keresztül kívánja bemutatni.

Kulcsszavak: gazdasági magánjog, váltójog, üzleti tisztesség követelménye, Kuncz Ödön

1. Bevezető gondolatok

„[A]ki Kuncz Ödönt ismeri, tudja azt, hogy a jogtudományok valóságos élő enciklopédiája, ki a tudomány magaslatain éppen olyan biztonsággal jár-kel, mint a gyakorlati élet ösvényein és útjain, vezessenek azok akár egy nagy vállalat központi irodájába, akár egy megszorult kereskedő egyezkedési tárgyalásainak helyszínére.”¹ A tanulmány élére illesztett megállapítás Pető Tibortól származik, és kitűnően foglalja össze a kereskedelmi jog professzorát jellemző vonásokat. Aki végigtekint Kuncz Ödön életútján, és megkísérli számba venni műveit, hosszabb és rövidebb írásait, alighanem maga is maradéktalanul egyetért Petővel. Kuncz nem egyszerűen a kereskedelmi és váltójog, a társasági és szövetkezeti jog professzora volt, életműve a szó szoros értelmében véve mélyebb ennél: Kuncz Ödön a gazdasági magánjog örök életű oszlopa.

Nemrégiben egy másik jogtudós tiszteletére írt tanulmányunkban a „gazdasági jog, gazdasági magánjog” kifejezés tartalma fölött polemizáltunk. „A fogalomhasználat, de még inkább a gazdasági jog vagy gazdasági magánjog fogalmának meghatározására tett kísérletek arra mindenestre rámutatnak, hogy van a jognak olyan területe, mely a jogintézmények, a jogi fogalmak, legtágabban a jogviszonyok sajátos megközelítését, értékelését és kezelését (ha lehet: rendezését) igényli.”² Ilyenkor különösen fontos, hogy a csoportot alkotó elemek, az egyes területek összhangját felismerjük, és megértsük együttműködésüket. Olyan ez, mint a relatív szerkezetű jogviszonyon belüli, a másik alanyra való kötelező és elengedhetetlen odafigyelés. A precíz fogalomalkotás és a részletek kidolgozása helyett a feladat inkább a különböző, de egymással amúgy is kommunikáló, összeműködő egységek összhangjának feltérképezése, elfogadása.

E feladat elvégzéséhez – a Kuncz Ödön előtt tisztelgő tanulmány elkészítéséhez – a könnyebbik végén állunk hozzá. A szóban forgó jogszintér, melyben Kuncz mozgott, egyébként is teljességgel körülrajzolhatatlan, a téma szokásos lehatárolása emiatt aligha lehetséges. Hiszen nem egyszerűen több tudományterület áll egymás mellett, hanem a számos „résztérület” egységbe olvadásának vagyunk tanúi. A gazdasági magánjog „a mennyiségi sokaság minőségileg mássá való átsűrítése” – ahogy Grosschmid Béni mondaná.

„A mai kor alapszínezete gazdasági. Az egész világot [...] túlnyomó részben gazdasági kérdések uralják. Ezért nélkülözhetetlen, hogy a gazdasági kérdésekben döntő és a gazdasági kérdéseket szabályozni hivatott jogászok állandó kontaktusban álljanak a közgazdákkal és üzemgazdákkal. Mert csak így alakulhat ki a gazdasági és társadalmi élet szükségleteit kielégítően kielégíteni képes – gazdaságjog!”³ Néhány bekezdéssel később pedig levonja a következtetést: „Ha valamely gazdasági probléma lényegének és megoldási lehetőségeinek kérdésében eltérés jelentkezik a közgazda, az üzemgazda és a jogász álláspontja között, ennek oka rendszerint az, hogy mindegyik másban látja a lényegét és egyik sem gondol arra, hogy a különböző nézőpontok szintézisével könnyebbé válik a probléma megfelelő megoldása.”⁴

1 PETŐ Tibor: *Kuncz Ödön dr. egyetemi ny. r. tanár: A kereskedelmi és váltójog*, Polgári Jog, 1937/9, 545–546, 545.

2 LESZKOVEN László: *Gazdaság és magánjog – gazdasági magánjog*, Miskolci Jogi Szemle, 2017/2, 338–346.

3 KUNCZ Ödön: *Beköszöntő*, Gazdasági Jog, 1940/1, 1–4.

4 Uo.

Hogy a bíró megérthesse az esetet, beleélhesse magát abba és ítélkezési feladatát elvégezhesse – írja Vladár Gábor –, nem elegendő a konkrét eset perbehozott körülményeit ismernie. Ismernie kell *általánosságban is azt az életviszonyt, amelyből az eset felmerült. „Megtámadják példának okáért a részvénytársasági közgyűlés határozatát azon a címen, hogy titkolt tartalékokkal csökkentették a nyereséget; a bíró nem tudja megérteni a tényállást, ha nem ismeri a mérleg és a tartalékok szerepét a vállalatok életében. Vagy egy kartelszerződés érvényességét támadják meg azon az alapon, hogy a megállapodás a közönséget kizsákmányoló működést fejt ki – ezért tisztességtelen, jóerkölcsbe ütköző: jogellenes – a bíró nem tudja megérteni ezt az esetet sem, ha nem ismeri a kartelek életét, szerepét és jelentőségét a gazdasági életben.”*⁵

2. Váltójog

*„Váltójogi előadásaimat mindig ezzel kezdettem: A váltó olyan papiros, amit maguknak sosem szabad aláírni. Hagyjuk a váltóaláírást a kereskedőknek, mert a váltó az ő 'papírpénzüik', és nekik megvan a kellő tapasztalatuk ahhoz, hogy e töltött revolverrel óvatosan bánjanak.”*⁶

Grosschmid Béni a kötelmi szakjogi felelősség kapcsán foglalkozott a váltókötellemmel. [A váltójog] „... kicsi kis zuga a kötelmi jognak. És mégis nagy a világa, ha nézzük a sűrű veleélést, apróra betűzött szabálysorát, sokban sajátos jogi eszmemenetét.”⁷ „A pénznek országa külön virágos-kert, amelyben a bokréta-kötésnek (obligációba fűzésnek) rendes szabályai módosulnak.”⁸ Kuncz Ödön természetesen tisztán látta, hogy a váltó a pénz-kötelmek jogának különleges kötelmi jog intézménye, mely nem csupán a kötelmi jog, hanem a gazdaság, az üzleti élet jelensége is egyben. Ebből fakad, ide vezethető vissza a váltó majd' minden jogi „különcsége” is.

Itt van mindjárt a váltókötellem sokat emlegetett „jogcímentessége”. Az alapügylettől való elszakadás, eltávolodás a váltó egyik legnagyobb és egyben legszebb rejtélye. „Hogyan lehet, hogy tartozik és mégsem tartozik...” – merengett a kérdés felett a tőle megszokott módon Grosschmid Béni is. A válasz: a váltó azért kötelez, mert a kötelmi tartozás váltóba van foglalva – *a váltó maga a jogcím, és fordítva: maga a váltó a jogcím*, szokás így is mondani. Ez a tétel Kuncz Ödön tolmácsolásában a következőképpen hangzott: „*a követelést maga a váltó teljesen körülírja – a követelés tartalma nem szorul egyéb kiegészítésre*”. E „töltött revolver” – emlékezzünk Kuncz hasonlatára – kiméletlenül szigorú jogi eszköz a hitelező kezében. „*A váltóhitelező követelésének megalapításához a közvetlen*

5 VLADÁR GÁBOR: *Milyen legyen a jog tanítása az egyetemen az igazságszolgáltatás szempontjából?*, Magyar Jogi Szemle, 1937/2, 56.

6 KUNCZ ÖDÖN: *Életem*, ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2017, 384.

7 GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Második kötet, Második rész*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933, 961. Bár a sűrű veleélés a XXI. századra megritkult, a váltójog az anyagi értékpapírszolgálat mellőzhetetlen építőköveit szolgáltatja. Így különösen a nyomdai úton előállított, névre szóló értékpapírok átruházása főszabályként forgatmány útján megy végbe, melynek szabályait részletesen a váltójog dolgozta ki: vitás esetek eldöntése érdekében a kereskedelmi jog gazdag jogi irodalma, Kuncz Ödön munkáit is ideértve, továbbra is a joggyakorlat segítségére siethet.

8 GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Második kötet, Első rész*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933, 244.

*adóssal szemben is prima facie – első ránézésre – elég maga a váltó, az alapügyletből meríthető kifogásokat pedig a kötelezettnek kell felhozni és bizonyítani.”*⁹ A váltó ugyanakkor annyira azért nem absztrakt, hogy soha ne lehessen visszamenni gazdasági háttérre, indítókat szolgáltató alapügyletre. Az egyensúlyt megtalálni nem mindig egyszerű: elvont kötelezés és anyagi igazságosság harcában talán nincs százszázalékos győzelem.

Egy konkrét ügyben fejtette ki pl. a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bírói gyakorlatnak figyelemmel kell lennie a váltó forgalomképességének megőrzésére, de arra is, hogy a váltó absztrakt jellege nem indokolhatja tartozatlan fizetés kikényszerítését. A pénzpapírok prototípusának tekinthető váltó esetében a Ptk 6:567. § szabályával („kifogáskorlátozás”) együtt kell alkalmazni a forgatmányi úton jogszerűen és jóhiszeműen követelést szerző személy jogaira vonatkozó szabályokat is.¹⁰ A váltókötelelem elvontsága azonban ettől eltekintve sem teljesen korlátlan. Olyan esetekben ugyanis, amikor az alapügy jogosultja és kötelezettje kerül szembe egymással a váltójogviszonyban, a bíróság bizonyos feltételek esetében vizsgálhatja a mögöttes ügyletet annak érdekében, hogy tartozatlan fizetés ne történjék pusztán a váltóval történő fizetés miatt. Ehhez azonban szükséges, hogy a kötelezett legalábbis valószínűsítse olyan alapügylet meglétét, amelyből eredően a felperessel szemben olyan ellenkövetelése áll fenn, amely alkalmas a váltóval szemben annak kifogás útján történő érvényesítésére.¹¹

A valóban sajátos váltójogi gondolatvilág aztán okoz is „zavart az erőben”. A „bokréta-kötésnek” a megszokottól nagyon is eltérő praktikái teszik ki ugyanis az apróra betűzött szabálysor nagy részét. A váltóba foglalt pénzkötelekre kiváltképpen igaz, hogy elsősorban a saját szabályai alatt áll, és csak másodsorban határozzák meg a fajlagos köteleket rendező szabályok.

Kuncz Ödön fent idézett jó szándékú figyelmeztetése egyébiránt ma is időszerű. A kolozsvári jogászprofesszor nagyon jól tudta, hogy nem csak a medve nem játék – a váltó sem az. Úgy tartotta helyesnek, hogy a váltó érvényesítését célzó – tehát ebben az értelemben alaki, eljárási – *váltószigor* szerinte csak a kereskedőkkel, a professzionális váltóadósokkal szemben alkalmazható.

3. Gazdaság és jog – gazdasági jog. Erkölcsi alapon nyugvó életértékelés

Kuncz Ödönt erős etikai bázison nyugvó, a gazdasági életet szem előtt tartó értékérzékenység jellemezte. Egyik írásában pl. a következőképpen nyilatkozott: „*a gazdasági problémákat megoldani, a nagy tömegeknek a létért folytatott véresen komoly küzdelmét a helyes irányba terelni egyszerű eszélyességgel (spekulációval, organizációval és kalkulációval) nem lehet. Itt is múlhatatlanul szükség van az erkölcs magasba röpítő szárnyalására. S hogy*

9 KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog vázlatja II. rész: A kereskedelmi ügyletek*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1922, 169.

10 Lásd a váltójogi szabályokról szóló 2017. évi CLXXXV. törvény (Váltótörvény) 17. § rendelkezését.

11 Legfelsőbb Bíróság Gf. I. 31.919/1991, BH1992. 777.

az erkölcsi törvény kategórikus imperativusza a legmagasabb fokú gazdasági küzdelem hevében is jótékonyan érvényesüljön – ennek biztosítása a részvényjogász legnehezebb, de egyben legnemesebb feladata.”¹² De tovább is lépett, amikor a részvénytársasági reform kapcsán az alábbiakat vetette papírra. „Ha áttanulmányozzuk az utóbbi időkben megvalósított reformokat és napvilágot látott törvényjavaslatokat, hamarosan rájövünk arra, hogy az átfogó, hosszú időre szóló reform nem is lehet más, mint az erkölcsi normák konkrétizálódása. S a kodifikátor feladata csupán abból áll, hogy e konkrétizálódás módjait és eszközeit a kellő gyakorlati érzékkel megválogassa. E feladatot megoldani azonban csak akkor tudja, ha tisztán látja a részvénytársaság lényegét és mai hivatását.”¹³ Ezek a megállapítások azért is bírnak különös jelentőséggel, mert a szerző a gazdasági jogot soha nem légből kapott fogalomként használja, hanem ellenkezőleg: tudatosan szán annak átfogóan érthető, széles tartalmat, mely átkarolja a gazdasági életet érintő egész határvilágot. Így ebben a szemléletben helyet kapnak a tételes jogi rendelkezések mellett a közgazdaságtani elemzések, kitekintések éppúgy, mint a szociológiai megközelítés. Megközelítései ebben az értelemben véve formabontók, hiszen nem mindig követik a „hagyományos” tárgyalási módokat, ellenben a jogintézmények – pl. részvény és részvénytársaság, biztosítás, értékpapír és tőkepiac stb. – ismertetése során rámutatnak ezek hátterére: a gazdasági élet összefüggéseire, és ami fontosabb, e „jogi-gazdasági háttérország” emberi jellemzőkön, az *emberségen* nyugvó alapjaira.

A részvényjog körében kifejtett gondolatait általános érvénnyel – a jogalkotásra vonatkoztatva – is megfogalmazta. „Helytelen az a jogszabály, amely megsérti az erkölcsi elveket.”¹⁴ Ez egyértelmű iránymutatás és elvárás. Más alkalommal is rögzítette, hogy „a helyes jog az erkölccsel sohasem ütközhetik össze. Ebből következik, hogy a kereskedelmi jog nem sürítheti jogszabállyá a kereskedelmi életnek azt a konvencióját, amely ellentétben áll az uralkodó erkölcsi felfogással, és a kereskedelmi jogban is teljes mértékben érvényesül a magánjognak az az általános szabálya, hogy az erkölcstelen ügylet semmis.”¹⁵ Leszögezte: „ami jogilag helyes, az nem lehet gazdaságilag sem helytelen [...] az elméletnek és a gyakorlatnak mindig fedniük kell egymást... És ha azt tapasztaljuk, hogy más az elmélet és más a gyakorlat, akkor ennek oka csak kettő lehet: vagy rossz az elmélet, vagy tökéletlen a gyakorlat!”¹⁶ Az idézett gondolat Kuncz gazdasági jogról vallott felfogását tükröző hitvallásként is felfogható.

A gazdasági magánjog szabályozása azért is nehéz kérdés, igazi kemény dió, mert elmélet és gyakorlat nem egyszerűen egymás mellett élnek, hanem igen intenzíven fejlesztik is egymást: kölcsönösen oda-vissza hatnak, egyik a másikra. Beck Salamon írta a *Kötelemvalóság* címet viselő nagyszerű tanulmányában a következőket: „a gyakorlati élet érdekeinek hangoztatásából indultunk ki és a tisztán elméletinek tekintett jogpolitikai és gyakorlatinak vélt tételes jogi fejtegetések után a záró akkord újból a gazdasági érdek szolgálatába torkollik be. Ma már megszoktuk, hogy az egyes részletkérdések mikénti szabályozásánál

12 KUNCZ Ödön: *A részvényjogi reform erkölcsi elvei = Küzdelem a gazdasági jogért. Dr. Kuncz Ödön összegyűjtött kisebb dolgozatai. II. kötet*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941, 383.

13 *Uo.*, 721.

14 KUNCZ: *Életem*, i. m., 548.

15 KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 7–8.

16 KUNCZ: *Beköszöntő*, i. m., 1.

a gazdasági érdekek célszerűsége az irányadó.” Majd így folytatja a szerző: „A jövőendő fejlődésmentől azt várjuk, hogy a gazdasági érdekek eseti szolgálatát a gazdasági érdekek rendszeri domináló ereje váltsa fel. A jog véredényeiben a vérré vált gazdasági érdekek a szervezet minden pontjára vigyék el lüktető erejüket.”¹⁷

Korábban említett ünnepi tanulmányunkban – melyben Prugberger Tamást köszöntöttük – a gazdasági magánjogot alkotó elemek egymásra hatása, de még inkább a gazdasági jog „önfejlesztés iránti igénye” kapcsán a következőket írtuk. *„Az anyagi magánjog, polgári anyagi jog szempontjából is figyelemre méltó folyamat, ahogyan a gazdasági élet kidolgozza a maga fogalmait, ideértve azt is, amikor több fogalom és intézmény összekapcsolásával és konstrukcióba szövésével találkozunk. Erre az üzleti, gazdasági életnek más okok mellett azért van szüksége, mert gyorsabban termelődnek, állnak elő azok az igények, melyeket szolgálni és kielégíteni kíván, mint ahogyan a jogalkotás a szabályt megteremthetné [...] Az üzleti élet ezért a maga jellemzően szerződési konstrukcióit, jogi megoldásait az adott rendelkezésre álló elemekből kénytelen összeszedni [...] vagy vállalja, hogy egészen új megoldással áll elő, számolva ennek bizonytalan megítélésével. Mindkét útnak – helyütt nem térünk ki rá – nyilvánvalóan megvan a maga előnye és hátránya.”¹⁸*

Az elmélet és gyakorlat, a „belső erőmozgások” kiegyensúlyozásának – vagy még inkább: helyes mederben tartásának – egyik lehetséges eszközét az *alapelvek* szolgáltatják. Mégpedig a klasszikus magánjogban és a kereskedelmi jogban egyaránt, még ha ezek az alapelvek e két területen nem is teljesen ugyanazok. Nagyon sokszor *le kell szállni arra az alapra, melyre a törvény maga is építve van*, írta Grosschmid a *Fejezetekben* a kötelelem jogalkata, ezen belül is a szolgáltatás tárgyi kiterjedésének kérdése körül elmélkedve. Szladits Károly az *alapeszmék, vezérmotívumok* meghatározó szerepét hangsúlyozta. A téma körül hosszan elidőzhetnénk, félő azonban, hogy messzire kanyarodnánk. Egyik szál ugyanis hozza-húzza maga után a másikat. Ugyanakkor már az eddig kifejtettek alapján is leszögezhető, hogy Kuncz Ödön egy erőteljes erkölcsi bázison kiépülő, az alapelvek jelentőségét hangsúlyozó jogszemlélet híve volt, amit alátámaszt számos, a tisztességes üzleti magatartás követelményével kapcsolatban megfogalmazott gondolata.

4. Az üzleti tisztesség általános követelménye

Kuncz Ödön álláspontja szerint az erkölcsileg elfogadottat és az erkölcstelent elválasztó vonalnak *„a tisztességes kereskedőnek hasonló helyzetben követett magatartását kell venni (az ú. n. üzleti tisztességet, amely nem más, mint a kereskedelemmel foglalkozó erkölcsös ember pozitív életelve)”*.¹⁹ A klasszikus magánjogi, polgári jogi szemlélet és a kereskedelmi, gazdasági, üzleti jogi felfogás nem is áll olyan messze egymástól: igazolva, hogy a kereskedelmi jog a lényegét nézve nem más, mint specializált – üzleti életre

17 BECK Salamon: *Kötelemlválóulás*, A Pesti Lloyd-Társulat Nyomdájá, Budapest, 1927, 60.

18 LESZKOVEN: *i. m.*

19 KUNCZ: *A magyar...*, *i. m.*, 169. Ugyanitt figyelmeztet a generálklauzulák nem megfelelő használata következtében előállható veszélyekre is.

kifaragott – magánjog.²⁰ *A kereskedő tisztességessége versenytársaival és a fogyasztókkal szemben tanúsított magatartásán egyaránt múlik.* Ezért sem véletlen, hogy a helyes, követendő magatartást megkövetelő szabályok a fogyasztókkal szembeni jogviszonyokban és a versenytársak egymással szemben tanúsítandó magatartását rendező jogi normák terén egyaránt a tisztességességet írják elő mértékként. Ez akkor is így van, ha a speciális életviszony irányított – specializált – figyelmet követel: a tisztességtelen verseny-cselekményeket tilalmazó versenyjogi „generális clausula” mértéknek értelemszerűen nem a túlságosan általános és szétfolyó „jóerkölcsöt”, hanem az „üzleti tisztességet” kell alapul venni. Ez arra utasítja a bíróságot – állapította meg Kuncz –, hogy a tisztességes vállalkozók eljárását és magatartását vegye irányadónak.²¹ A magánjog általános szabályaként érvényesül az erkölcstelen ügylet tilalma, és erre az elvre rezonál a versenyjogi szabályozás is. Ma is elfogadott, hogy „a tisztességesség kifejezetten erkölcsi töltetű jogi kategória és az európai versenyjogban különösen nagy jelentősége van”.²²

Kuncz Ödönt kifejezetten modern, haladó szemlélet jellemezte. Gondolatvilága teljes mértékben egybeesett azzal a Staudnak tulajdonított megállapítással, mely szerint „az élet a prius, és a jogszabályt az élet részére kell alkotni, hogy általa gyarapodhasson...” E kijelentést Kuncz a következőképpen erősíti meg önéletrajzi írásában: „a gazdasági jog problémái nem az íróasztalon vagy a könyvekből bontakoznak ki, hanem az élet érintésével toppannak elénk”.²³ A fejlődés, a tapasztalatok nyomán levonható jobbító szándékú beavatkozás híve volt. A részvénytársasági jogot érintő egyik, korábban már említett tanulmányában a következőket írta: „az erkölcsi rend alaptörvénye az igazság – márpedig az igazság nem tűrheti, hogy a részvényjog akkor is változatlan maradjon, ha maga a szabályozott intézmény már átalakult. Ha a jogszabály mumizálódik – vagyis papíron marad –, akkor a jogintézmény lényegében kisiklik az erkölcsi elvek uralma alatt álló jogszabályok alól – ez pedig azt is jelenti, hogy a jogi reformot az erkölcsi elv egyenesen meg is követeli.”²⁴ Az életnek az írott jogtól való eltávolodása esetén – hangsúlyozta – parancsolóan szükségessé válik a beavatkozás.²⁵ Egyébként mindez a jognak általában véve is sajátossága: a jogi norma tényleges követettsége hiányában értelmét veszíti. A gazdasági jogra kiváltképpen igaz,

20 „A kereskedelmi jog lényegileg forgalmi jog. A vagyonjog csipkeszerű kifinomodása, amely a magánjogtól abban különbözik, amiben az intenzíven és tervszerűen folytatott gazdálkodás az egyszerű magánélet viszonyaitól.” KUNCZ ÖDÖN: *Bevezetés a jogtudományba*, Danubia, Pécs–Budapest, 1924, 109.

21 KUNCZ ÖDÖN: *Háború utáni kereskedelmi jogunk vezető eszméi* = Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. Jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 276. Kuncz Ödön szerint a tisztességes kereskedőt az jellemzi, hogy „nemcsak hasznot, hanem becsületet is akar szerezni. Aki a maga foglalkozásában éppúgy aláveti magát az erkölcs parancsainak, mint bármely más tisztességes ember, és ezzel kialakítja élő valósággá kereskedelmi erkölcsöt: az üzleti tisztességet.” KUNCZ ÖDÖN: *Üzleti tisztesség* = *Küzdelem a gazdasági jogért*. Dr. Kuncz Ödön összegyűjtött kisebb dolgozatai, II, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941, 625.

22 *Kommentár a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. Törvényhez*, Gazdasági Versenyhivatal, Budapest, 2014, 34.

23 KUNCZ: *Életem*, i. m., 383.

24 KUNCZ: *A részvényjogi...*, i. m., 728.

25 Kuncz Ödön: *A részvénytársaság szervezeti reformjának irányelvei* = Emlékkönyv Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 503.

hogy „normái, szabályai nem maradhatnak papiroson”, hiszen azt a köztudat, a belátás és a közmeggyőződés élteti, mindezek hiányában a jog *csendes kimúlásának* lehetünk tanúi. Ha a közvélemény – írta – valamely jogszabálytól elfordul, mert azt igazságtalannak, helytelennek, végrehajthatatlannak tartja, annak sorsa meg is van pecsételve, a reform pedig elengedhetetlenné válik.²⁶ Ezek után nem lehet meglepő, hogy írásaiban rendszeresen felemelte a szavát olyan gazdasági magánjogi szabályok megalkotása érdekében, amelyek a társaságok – részvénytársaság és korlátolt felelősségű társaság – tisztességes működését biztosítják.

5. „Vázában egy csokor virág...”

A legalapvetőbb elvárásokat és követelményeket a magánjogi viszonyokban vitán felül az alapelvek fejezik ki. Ezek az általánosan megfogalmazott iránymutató szabályok hozzák be a kódexen belülről (!) a társadalom által megfogalmazott, elfogadott és követendőnek tartott magatartási minimumszabályokat. Azokat a standardokat, amelyekhez – a speciális életviszony szabta finomított, pontosított szabályrendszerre figyelemmel – végső soron minden jogalanynak végsőkéig tartania kell magát. Ami alá nem lehet süllyedni. Mindegy, hogy általános, polgári jogi jogviszonyról, a fogyasztókkal szemben tanúsítandó magatartásról vagy a versenyjog által szabályozott jogviszonyról beszélünk. *A tisztességes magatartás alapvető követelménye: az erkölcsellenes vagy tisztességtelennek minősített cselekmény jogellenes, a jog részéről támogatásra nem számíthat.* Ezeknek az általános elveknek a jogviszonyok széles körét kell lefedniük – sőt, teljesen, mintegy hézagmentesen át kell fogniuk –, ezért is a szabályozás legszerencsésebben generális klauzulák segítségével valósítható meg. A generális klauzula – írta Kuncz – „*az a biztonsági szelep, amely módot ad a bírónak arra, hogy a kifejezetten felsorolt tényálladékok alá nem szubszumálható deloyalitást is kellő alappal megtorlásban részesíthesse, tehát minden elképzelhető deloyalitással szemben mozgásba hozhassa az igazságszolgáltatás gépezetét*”.²⁷ Ugyanebben az írásában a jogellenes magatartásokat tilalmazó tényállásokat és a generális klauzulát a következőképpen jellemzi: „*A tisztességtelen verseny ellen alkotott törvényeknek legérdekesebb specifikuma éppen abban áll, hogy beszélnek a reklámszédelgésről, a bitorlás és utánzásról, a hírnév és hitelrontásról, a hólabdaszerződésről, a titokelárulásról, az üzleti vesztegetésről, a jótalanul rendezett végeladásokról és árverésekről és amikor mindezt a szép tényálladékok csokorba kötötték, belerakják a csokrot egy hatalmas vázába, amelyet úgy hívnak, hogy 'generális klauzula'*.”²⁸ Erre a biztonsági szelepre akkor is szükség van, ha a generális klauzula szubszidiaritását hangsúlyozzuk. A jogszabályoknak készen kell lenniük arra, hogy a

26 KUNCZ: *Bevezetés...*, i. m., 7. és köv.

27 KUNCZ Ödön: *A tisztességtelen verseny problémája*, Kereskedelmi Jog, 1921/11–12, 85. Lényegében ugyanígy fogalmaz a Tptv. kommentárja is, amikor a generálklauzula – Tptv. 2. § – jelentőségét joghézagkitöltő, mögöttes jellegű szabály szerepében ragadja meg, melynek célja, hogy a tisztességtelen üzleti tevékenység akkor se maradjon versenyjogi jogkövetkezmény nélkül, ha nem esik az egyes nevesített tényállások hatálya alá. *Uo.*, 57.

28 *Uo.*

mindennapi életben előforduló jogi problémákat, érdek-összeütközéseket kezeljék akkor is, ha az előálló konfliktusra még nincsen kész és nyomban elővehető konkrét tényállás. Az eddig tételesen nem szabályozott konfliktus elrendezése csak a jog tartós, biztonságos tételeinek figyelembevételével lehetséges. A kitöltetlen jogi normák – e nyitott tényállások – éppen ezért az állandóság és a gyorsan változó világhoz való alkalmazkodás eszközei és garanciái is egyben, melyek a jogértelmezést és a jogalkalmazást úgymond régi, de nem poros elvekkel egészen modern területeken is hatékonyan képesek kisegíteni. Újlaki László meglepően pontos megállapítása szerint: „[b]ár a társadalom fejlődése kapcsán folyton újabb és újabb területeken jelennek meg polgári jogi jogvédelmet (is) igénylő jogi érdekek (környezetvédelem, fogyasztóvédelem, szervátültetés, mesterséges megtermékenyítés, informatika stb.), és az ezeket szabályozó jogszabályok is szögeznek le alapvető szintű rendelkezéseket, rugalmas szövegezésük folytán a Ptk. Bevezető rendelkezései ezekre nézve is igen jól alkalmazhatók.”²⁹ A keretszabályoknak ezt a kétségsbe nem vonható előnyét a hatályos jog is hangsúlyozza. „A generálklauzula alkalmazása révén nem állhat elő olyan helyzet, hogy a jogi szabályozás lemaradna a technológiai fejlődés, a folyamatosan kibontakozó új marketing-módszerek, a szabályozás megkerülésére irányuló kereskedelmi gyakorlatok mögött.”³⁰ A most említett Fttv. indoklás egyébként azt is rögzíti, hogy a generálklauzulák alkalmazása az ún. feketelistás tényállások esetében is elvezetne a tisztességtelenség megállapításához, azonban ez a szabályozás megkönnyíti a jogalkalmazó szervek munkáját azzal, hogy mentesít az egyébként mérlegelendő körülmények (pl. átlagfogyasztó tranzakciós döntésének befolyásolása) vizsgálatától.

6. Zárógondolatok – Grosschmid Béni és Kuncz Ödön

Kuncz Ödön egy helyen azt írta, hogy – finoman fogalmazva – nehezen boldogult Grosschmid Béni monumentális művével, a *Fejezetekkel*: nem tudta megemészteni a körülményes megfogalmazást, az általa nehézkesnek tartott stílust. Megpróbálta Grosschmidot olvasni, de nem járt sikerrel, talán ezért – írta önmagáról – *nem lett jó magánjogász belőle*.

Ebben azonban Kuncznak nincs igaza: igenis kiváló magánjogász lett belőle, akinek gondolatai megállják a helyüket a klasszikus magánjog terén is. Ő is vallotta, hogy a jog legfőbb támasza az emberi lélekben gyökerező igazságérzet, és úgy alkotott, hogy ezt a jogérzetet felkelte és szeretettel nevelje. Ebben a küldetésben Kuncz nem maradt el Grosschmid mögött, mindkét géniusz a maga harcát a saját eszközeivel küzdötte végig. A kereskedelmi jogi fogódzókat elméletben és gyakorlatban egyaránt ugyanazon a mély és biztonságos talajon kereste és találta meg, mint Grosschmid: mondhatjuk, hogy mindketten ugyanonnan merítettek és *ugyanarra az alapra szálltak le: amelyre maga a törvény is építve van...*

29 ÚJLAKI László: *A generálklauzulák jelentősége a magyar polgári jogi bírósági gyakorlatban*, Jogtudományi Közlöny, 1988/1, 1–7.

30 A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen magatartás tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény indoklása.

Kuncz Ödön időszerűsége a XXI. században sem lehet kétséges. A háború utáni nehéz időkben írta: a beteg, sérült világ rendkívüli, kivételes jogszabályokat produkál, melyek sok szempontból elkerülhetetlenek. De felhívta a figyelmet arra is, hogy *ilyen időkben sem lehet nélkülözni, pláne elfelejteni a fegyelmezett és alaposan képzett jogász gondolkodást.*¹

¹ KUNCZ: *Háború utáni...*, i. m., 283.

SZTRANYICZKI SZILÁRD

Apaság a halál után – Jogbiztonsági dilemmák

Paternity after Death – Legal Security Dilemmas

Abstract: Post-mortem *in vitro* fertilization has become an increasingly widespread procreation procedure in the world. Is this procedure legal? What are the legal implications?

From the point of view of our research, we referred to two aspects: the first concerns *in vitro* fertilization (IVF) and the second the possibility of posthumous sperm recovery (PSR).

The legal, ethical, religious issues and social implications in these cases are extremely important, which is why they are still hotly debated today. What would be the social and legal status of the future child? What rights does the future child have in relation to the other family members? In this approach, we tried to give some answers and we made some suggestions for implementation in the Romanian legislation.

Keywords: artificial insemination, assisted reproduction, IVF, PSR, consent, inheritance rights, paternity

Összefoglaló: A halál utáni *in vitro* megtermékenyítési eljárás egyre elterjedtebb emberi mesterséges szaporodási lehetőség lett a világon. Törvényes-e az eljárás? Milyen jogi következményei vannak? Kutatásunkban két megtermékenyítési lehetőséget vizsgáltunk: az első az *in vitro* megtermékenyítésre (IVF), a második a halál utáni spermiumextrakció (PSR) lehetőségére vonatkozik.

A jogi, etikai, vallási kérdések és társadalmi vonatkozások ezekben az esetekben rendkívül fontosak, ezért jelenleg heves vita folyik ezekkel kapcsolatban. Milyen jogi és szociális helyzetbe kerül a leendő gyermek? Milyen jogai vannak a család többi tagjával való viszonyában? Ilyen és hasonló kérdésekre igyekeztünk válaszokat adni és javaslatokat megfogalmazni a romániai törvényalkotás kiegészítése érdekében.

Kulcsszavak: mesterséges megtermékenyítés, asszisztált reprodukció, IVF, PSR, beleegyezés, öröklési jogok, apaság.

1. Prima verba

Lehetséges, nem törvénytelen, sőt egyes párok számára ez lehet az utolsó lehetőség gyermekvállalási kísérletükben. Vajon azonban erkölcsös? A halál utáni

spermagyűjtés² továbbra is heves vitákat vált ki bioetikusok, orvosok és jogászok között. Helyes avagy helytelen? Egy szeretett személy elvesztése mindig nehéz próbatétel a család számára, olyan momentum, amelyet annál nehezebb leküzdeni, minél korábbi életkorban következik be a halál. Az új technológiák segítségével ma már lehetséges, hogy az elhunytnak gyermeke szülessen. A kívülállók számára hátborgongatónak tűnhet, de lehet, hogy valamilyen elégtételt jelenthet a család számára; mindazonáltal a dolgok nagyon vitatottak, a kérdés következményei rendkívül fontosak és ellentmondásosak.

Hogyan lehetséges a szóban forgó eljárás? Az elhunytaktól vagy a perzisztens vegetatív állapotúaktól (agyhalálban levőktől) a spermiumok gyűjtése többféle módszerrel történhet: leszívás, vas deferens irrigáció, elektroejakuláció stb. Bár a szakirodalom a haláleset után legkésőbb 24 órával javasolja az eljárás elvégzését, e tekintetben már 36 óra elteltével is sikerült a kísérlet, függetlenül a halál okától vagy a biológiai anyag beszerzésének módjától.³ Ha a spermiumok megfelelő minőségűek, és implicit módon életképesek, az *in vitro* megtermékenyítés elvégezhető intracitoplazmatikus spermainjekció⁴ által.

Törvényes ez az eljárás? Milyen jogi következményei vannak? A jogi, etikai, valószínű kérdések és társadalmi vonatkozások ezekben az esetekben rendkívül fontosak, ezért manapság nagyon vitatott a kérdés. Milyen társadalmi helyzete lenne a leendő gyermeknek? Milyen jogai vannak az anyának, illetve milyen jogai lesznek a leendő gyermeknek a többi családtaggal szemben? Hogyan rögzíthető egy dokumentumban, például a születési anyakönyvi nyilvántartókönyvben, hogy a vér szerinti apa a gyermek fogantatása előtt elhunyt?

Ami a probléma morális aspektusát illeti, a dolgok nagyon bonyolultak, ugyanis is heves vita folyik a társadalomban a „család megkönnyebbülése kontra emberi test megszenteltségének elmulasztása” (elhunyt vagy agyhalott) között. Másrészt megkérdőjeleződik a hátrahagyottak szenvedése, akik számára a gyermek az elhunyt közelségét, élő emlékét jelentené.

Ilyen helyzettel szembesülve egy orvosnak rendkívül nehéz, akár lehetetlen helyes döntést hozni, hiszen együttérzéssel viszonyul a családdal szemben, de ugyanakkor a szakmai etika és deontológia alapján kell eljárjon.

Morálisan elfogadható-e, hogy a jogrendszer és a tudomány ilyen jellegű alternatívákat kínál? A jogrend nem minden esetben követi rövid időn belül az orvostudomány

2 A halál utáni spermagyűjtés (PSR) egy olyan eljárás, amelynek során egy férfi holttestéből begyűjtik a hímivarsejteket, miután jogilag agyhalottnak nyilvánították. Jelentős vita alakult ki az eljárás etikusságáról és jogszerűségéről, valamint a gyermek és a túlélő szülő törvényes jogairól abban az esetben, ha a hímivarsejteket impregnálásra használják, lásd Robert ORR, Marc SIEGLER: *Is posthumous semen retrieval ethically permissible?*, Journal of Medical Ethics, 2002/28, 299–302.

3 Jelenleg kevés esetben történt sikeres megtermékenyítés 36 órával a halál után gyűjtött hímivarsejtekkel. Jelenleg olyan újszerű technológiákkal kísérleteznek, amelyek ezt az eljárást lehetővé tehetik, lásd Shai SHEFI, Gil RAVIV, Michael EISENBERG, Ruth WEISSENBERG, Liza JALALIAN, Jacob LEVRON, Gili BAND, Paul TUREK, Igaël MADGAR: *Posthumous sperm retrieval: analysis of time interval to harvest sperm*, Human Reproduction, 2006/21, 2890–2893.

4 Angolul: intracytoplasmic sperm injection.

jelentős vívmányainak szabályozását, viszont a társadalom etikai és morális problémáira próbál megoldásokat találni. Jelentős példa e tekintetben a gyerek halott apa által történő fogantatása.

Habár ez a gyermekvállalási megoldás 1950 óta létezik, sok ország ezt a lehetőséget még nem szabályozta kellőképpen. Ezt a szaporodási megoldás először az Egyesült Államokban alkalmazták; sok férfi, aki kockázatos munkát vállalt – például katonák, űrhajósok, rendőrök stb. –, küldetésük megkezdése előtt spermium-mintavétel és a saját genetikai anyaguk megőrzésének lehetőségéhez folyamodtak, arra az eshetőségre, ha megbízatásuk során elhaláloznának. Ilyen esetben gyerek fogantatása céljából felhasználhatóvá válik a begyűjtött genetikai anyag.

Az első sikeres holttestből történő spermagyűjtést 1980-ban jelentették, amikor egy közlekedési balesetben elhalálozott 30 éves férfi családja spermakonzerválást igényelt.⁵ 1998-ban történt az első sikeres fogantatás, amelyet a begyűjtött spermiumok segítségével hajtottak végre.⁶

Az *in vitro* fertilizáció (továbbiakban IVF) egyre elterjedtebb szaporodási eljárássá vált a világon, 2012-ben az USA-ban az újszülöttek mintegy 1,5%-a fogant meg ezzel az eljárással.⁷

Kutatásunk szempontjából két aspektusra kell utalnunk: az első az IVF, a második a posztumusz spermium-visszanyerés (PSR) lehetőségét érinti.

A jelen kérdéskör kimerítő elemzéséhez először a két eljárás orvosi szempontból releváns vonatkozásait mutatjuk be.

IVF eljárás:⁸

1. Tüszőfejlődés: a petefészekben lévő tüszők egészséges és érett petesejtek termelődésének serkentésére a beteg injekciós kezelést kap.

2. Kezelés követése: intenzív, 3-4 naponkénti utánkövetés, vérvétellel és ultrahanggal történik. Fontos a megfelelő orvosi kezeléshez. Az ovociták a tüszők belsejében fejlődnek. Amint a tüszők elérik a körülbelül 18 mm átmérőt, a beteg egy másik hormont (hCG) kap, hogy befejezze a petesejtek érését. Ezt követően kerül sor a petefészek punkciójára.

5 Cappy Miles ROTHMAN: *A method for obtaining viable sperm in the postmortem state*, Fertil and Sterility, 1980/34, 512. Annak ellenére, hogy az orvosi szakirodalom azt javasolja, hogy az extrakciót legkésőbb a halál után 24 órával végezzék el, a spermiumokat általában a halál után 36 órával is sikeresen begyűjtötték, függetlenül a halál okától vagy az extrakció módszerétől. A himivarsejteket különféle módon lehet begyűjteni, beleértve az irrigációt, a kifolyó vezetékbeli való leszívást, a végbélszondát vagy az elektroejakulációt. Az esetek csaknem 80–90%-ában sikeres az eljárás és begyűjthető a spermium. Ha az ondó életképes, a megtermékenyítést általában intracitoplazmatikus spermiuminjekcióval érik el, ez az eljárás az *in vitro* megtermékenyítés egyik formája. A megtermékenyítés sikerességi aránya változatlan, attól függetlenül, hogy a spermium élő vagy elhalálozott donortól származik.

6 Carson STRONG, Jeffrey GINGRICH, William KUTTEH: *Ethics of postmortem sperm retrieval: ethics of sperm retrieval after death or persistent vegetative state*, Human Reproduction, 2000/4, 739–745.

7 *Number of test-tube babies born in US hits record percentage*, <https://www.foxnews.com/health/number-of-test-tube-babies-born-in-us-hits-record-percentage> (letöltés ideje: 2025. 02. 27.).

8 <https://www.fertilia.ro/fertilizarea-in-vitro-fiv/> (letöltés ideje: 2025. 03. 01.).

3. *In vitro* megtermékenyítés (IVF): az embriológus felveszi a tüszőfolyadékot, és mikroszkóp alatt ellenőrzi a petesejtek jelenlétét. Az eljárást speciális hőmérséklet, PH és fényviszonyok mellett kell elvégezni.

4. A spermiumok előkészítése és a petesejtek megtermékenyítése: a petesejtek begyűjtése és osztályozása (érett, éretlen) után megtörténik a megtermékenyítés. A partner spermamintát biztosít, amelyet a laboratóriumban dolgoznak fel.

5. Embriótranszfer: IVF-eljárásoknál az embrió megtermékenyülése és fejlődése után (2-6 napig inkubátorban) a következő lépés az átültetés. Az embriótranszfer egy fájdalommentes folyamat, melynek során az embriókat egy finom katéteren keresztül (amelyben az embriók és a táptalaj található) a méhnyakon vezetnek be a méh üregébe. Az embriókat általában a megtermékenyítést követő ötödik napon, a blasztocisztának nevezett szakaszban helyezik át. Az áthelyezhető embriók számát a beteg életkora, az embriók minősége és egyéb kapcsolódó tényezők alapján határozzák meg.

A halál utáni spermagyűjtési (PSR) eljárás a következő helyzet bekövetkeztét feltételezi:⁹

1. A férfi elhalálozott vagy agyhalott.
2. A nő, valamint a férfi közeli hozzátartozói hozzájárulnak az eljáráshoz.
3. A spermiumokat műtétrel gyűjtik be.
4. A nőt megtermékenyítjük az összegyűjtött hímivarsejtekkel.

Sikeres megtermékenyítés esetén az eljárás számos jogi és etikai kérdést vet fel, a következőkben elemezni fogjuk a gyermek jogállását.

2. A gyermek öröklési jogai a megtermékenyítés vagy a fogantatás pillanatától állnak fenn?

Mindazokban a jogviszonyokban,¹⁰ amelyekben jogosultként vagy kötelezettként méhmagzat szerepel, egy időre *függő joghelyzet* áll be. A szóban forgó helyzet mindaddig tart, amíg a magzat élve meg nem születik, vagy az lehetetlenné válik. Amennyiben a magzat élve születik, akkor a jogokat és kötelezettségeket a fogamzásának időpontjára *visszamenőleges hatállyal* szerzi meg. Míg ha az élve születés lehetetlenné válik,¹¹ akkor szintén visszamenőleges hatállyal, de úgy tekinthető, mintha a függő jogi helyzet el sem kezdődött, azaz a magzat meg sem fogant volna.¹² A méhmagzat jogképességének kérdése leginkább az öröklési képességgel kapcsolatban merül fel, ha az örökhagyó végakarata szerint a már megfogant, de még meg nem született személy örökösként

9 Jennifer TASH, Linda APPLGAERTH, Susan KERR, Joseph FINS, Zev ROSENWAKS, Peter SCHLEGEL: *Postmortem sperm retrieval: The effect of instituting guidelines*, The Journal of Urology, 2003/5, 1922–1925.

10 Például: öröklési jogviszonyok.

11 Például: elvetél a nő.

12 VILÁGHY Miklós, EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, 97–98.

számításba jöhet. A méhmagzat öröklési képessége tekintetében függő joghelyzetben van, *a méhmagzat a hagyatékának dologi várományosa*.¹³

A román Ptk. nem foglal állást abban a kérdésben, hogy maga a magzat absztrakt értelemben embernek tekinthető-e, vagy sem. Magyarország Alaptörvényének II. cikke például az emberi méltóság sérthetlenségéhez kapcsolódva rendelkezik úgy, hogy a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Azt azonban, hogy ez a védelem a magzat emberként való elismerését jelentené, nem tartalmazza. A 64/1991 (XII. 17.) AB határozat sem adott egyértelmű választ arra a vitára, amely a méhmagzat jogalanyiságával foglalkozik. Határozott álláspontot fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy az emberi élet a fogantatással és nem a születéssel kezdődik, azonban a magzat emberként való elismerését a határozat nem tartalmazza.

A román Ptk. a védelmet azzal biztosítja, hogy a magzat – mint feltételes jogalany – részére adja meg az élve születéstől függő jogképességet. Míg tehát az élő ember jogképessége általános, egyenlő és feltétlen, addig a méhmagzat jogképessége élve születéséig általános, egyenlő és feltételes. Az egészségügyről szóló magyarországi 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) különbséget tesz az embrió és a magzat fogalma között. Embriónak minősül minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, míg magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől. A humán reprodukciós eljárások közül azonban azokban, ahol az embrió testen kívül jön létre, az embriót a méhmagzat jogállása csak a beültetés napjától illeti meg. A magyarországi Eütv. tehát a jogképesség tekintetében aszerint tesz különbséget, hogy az embrió az anya testén kívül vagy belül van-e. Az élve születés és a fogamzás is orvosi kérdés. Ha akár az élve születés, akár a fogamzás ideje vitás, orvosszakértői bizonyításnak van helye.

A természetes személy jogképessége elismerésének feltétele, hogy *a gyermek élve szülessen meg*. Kizárólag ebben az esetben ismeri el a törvény már a fogantatástól a születendő gyermek jogképességét és jogalanyi minőségét.

A fogantatástól a születésig a magzat ún. *feltételes jogképességgel*¹⁴ rendelkezik, ami rendes jogképességgé alakul az élve születés ténye folytán, függetlenül attól, hogy a megszületett gyermek utóbb mennyi ideig marad életben.¹⁵ Jelenleg az orvostudomány segítségével nagyfokú bizonyossággal megállapíthatók az élve születés és a halva születés esetei. Ha a gyermek élve születik, kiállítják számára a születési bizonyítványt, még abban az esetben is, ha a születés után rövidesen elhalálozik. Létező jogalanyként a születés, majd a halálozás tényéből jogkövetkezmények adódhatnak, különösen az öröklési jog területén. Amennyiben halva születés esete forog fenn, a jog úgy tekint, mintha a magzat meg sem fogant volna. Ebben az esetben az illetékes hatóságok

13 A méhmagzatot, bár feltételesen, de megilletethetik családi jellegű jogok, mint például a tartás, továbbá kártérítést követelhet az őt tartani köteles szülő elvesztése miatt az ezért felelős személlyel szemben, vagy kedvezményezett is lehet a javára kötött szerződésben, lásd SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1948, 7.

14 Lásd részletesen SZLADITS Károly: *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 509.

15 „A jogképesség a születés befejeztével kezdődik, de csak élve születés esetében áll be; az újszülött életképessége nem kívántatik meg.” Lásd SZLADITS: i. m., 509.

születési bizonyítványt nem állíthatnak ki, következésképpen a feltételes jogképesség nem fejthet ki joghatást.

A megfogant magzat feltételes jogképessége élve születés esetén csak jogok szerzésére vonatkozik, kötelezettségek vállalásával nem járhat. Következésképpen: a feltételes jogképesség egyrészt tárgyat illetően, másrészt időben korlátozott.

Az időbeni korlátozás a fogamzás törvényes ideje, ami a születés pillanatától visszafelé számított háromszázadik és ugyanígy számított száznyolcvanadik nap közötti időszak.¹⁶ Ebből eredően a jelzett időintervallum a fogamzás vélelmezett időpontja, a feltételes jogképesség pedig a szóban forgó időre vonatkozik, és ha a magzat élve születik, akkor teljes jogképességgel fog rendelkezni az ebben az időben számára keletkezett és kizárólag jogelőnnel járó jogosultságok tekintetében. A fogamzás időpontjának megállapítása elsősorban orvosi kérdés, ami egyben azt is jelenti, *hogy a fogamzás időpontjának törvényes vélelme megdönthető, ha tudományos bizonyítási eszközökkel igazolni lehet, hogy a gyermek fogamzására az említett intervallum egy bizonyos időszakában vagy akár azon intervallumon kívül került sor.*¹⁷

3. Az embriók vagy zigóták képezhetik-e tulajdonjog tárgyát? A különböző országok jogi szabályozása

E tekintetben a különböző országokban változatos és ellentmondásos megoldások születtek, attól függően, hogy a *post mortem* IVF-eljárás megengedett, bizonyos feltételek mellett lehetséges vagy tiltott.

A (jog)viták mindegyikében a begyűjtött spermium tulajdonjogával, IVF esetében az elhunyt apától származó genetikai anyag (PSR) posztumusz begyűjtésével vagy a férfi halála előtt felhalmozott ondóval voltak kapcsolatosak. Három, szinte egyforma bírósági ügyről számolunk be, amelyek a különböző országok bíróságainak eltérő megközelítését tükrözik, nevezetesen: a férfi kómában van vagy elhunyt, a feleség vagy az élettárs kérelmezi a hímivarsejtek begyűjtését, majd a genetikai anyagot átadják az adott ország akkreditált spermamegőrző intézetének.

A *Parpalaix c. CECOS*¹⁸ és *Hecht c. Superior Court of Los Angeles County*¹⁹ ügyiratokban a férfi halálakor begyűjtött sperma egy spermabankhoz kerül. A keresetet mindkét esetben a feleség kezdeményezi, aki az elhunyt férje utáni örökösödéshez fűződő joga alapján kéri a hímivarsejtek örökösödés tárgyát képező dologkénti elismerését, valamint a fagyasztott genetikai anyag saját javára történő odaítélését. Ezeket az eseteket a bíróságok eltérően értékelték.

¹⁶ Ptk. 412. cikk (1) bekezdés.

¹⁷ Ptk. 412. cikk (2) bekezdés.

¹⁸ KATZ Gail: *Parpalaix c. CECOS: Protecting intent in reproductive technology*, Harvard Journal of Law & Technology, 1998/3, 683–698.

¹⁹ MADDEN Dreirdre: *Medicine, Ethics and the Law*, 3rd ed., Bloomsbury Professional, Dublin, 2016, 455–456.

3.1. Franciaország

A *Parpalaix c. CECOS*²⁰ ügyiratban egy rákban elhunyt beteg özvegye engedélyt kapott a bíróságtól, hogy férje halála után ennek spermájával mesterséges megtermékenyítési eljárásban részesüljön. A felperes feleség az elhunyt férje hímivarsejtjei feletti tulajdonjogára hivatkozik, viszont az alperes értékelése szerint a begyűjtött spermiumok nem képezhetik örökösödés tárgyát. A bíróság a kérelmező feleség kérelmének helyt ad, de nem tulajdonjogának vagy esetleges öröklési jogának fennállása alapján, hanem szigorúan személyes okok miatt. Ilyen értelemben, a bíróság megítélése szerint az elhunyt férj hímivarsejtjeinek saját kezdeményezésre történő megőrzésére irányuló gesztusa olyan hozzáállásnak minősíthető, amellyel – akár távollétében is – azt kívánta, hogy felesége szülhessen, és a kérelem esetleges elutasítása érintené a felperes gyermekvállalási jogát.

3.2. USA

A *Hecht c. Superior Court of Los Angeles County* ügyiratban W. K. élettársi kapcsolatban élt D. H.-val, és úgy döntött, hogy 15 adag ondófolyadékot helyez el egy spermabankban abból az elgondolásból, hogy halála esetén élettársa felhasználhassa ezeket. Ilyen értelemben írásbeli nyilatkozatot is készített, amelyben megemlítette, hogy tárolt hímivarsejtjeit élettársa, D. H. felhasználhatja. Egy hónappal ezután W. K. öngyilkos lett, végrendeletében megismételve ugyanazt a lehetőséget, nevezetesen: hogy élettársa felhasználhatja a letétbe helyezett genetikai anyagot. D. H. mellett az elhunyt előző házasságából származó két idősebb gyermeke is örökösi igényt támasztott a megőrzött spermiumok felett. Erre az ellentmondásos helyzetre tekintettel első fokon az ondófolyadékok megsemmisítését rendelték el. A fellebbezésben úgy ítélték meg, hogy a hímivarsejtek feletti öröklési jog megállapításáról van szó, és úgy döntöttek, hogy a 15 adag ondófolyadékból legalább 3 D. H.-t illeti meg. Ilyen értelemben a genetikai anyagot dologként értékelték és az örökösödés tárgyává minősítették.

3.3. Egyesült Királyság

Az *R. v. Fertilisation and Embryology Authority* (Megtermékenyítési és Embriológiai Hatóság)²¹ ügyiratban a férfi halála után élettársa kérelmezte a hímivarsejtek posztumusz begyűjtését. Az orvosok elvégezték a beavatkozást, majd átadták a begyűjtött spermát a Megtermékenyítési és Embriológiai Hatóságnak. A feleség kérelmezte a bíróságtól a begyűjtött ondófolyadék felhasználásának engedélyezését, de a válasz nemleges volt, mivel 1990 óta az Egyesült Királyságban a humán megtermékenyítési és embriológiai törvény értelmében (*Human Fertilization and Embryology Act*)²² a biológiai anyag begyűjtéséhez, illetve a mesterséges megtermékenyítéshez a donor írásos,

20 Centres d'étude et de conservation des œufs et du sperme humains – Az emberi petesejtek és spermiumok tanulmányozásával és megőrzésével foglalkozó központ.

21 <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/03/EWCA-1997-R-v.-Human-Fertilisation-and-Embryology-Authority-ex-parte-Blood.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 02.).

22 Human Fertilisation and Embryology Act 1990, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/data.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 02.).

életében tett hozzájárulása szükséges. 1997 óta a törvényt kiterjesztették a tartósan vegetatív állapotban lévő betegekre is. A feltételezett beleegyezés tekintetében csak az elhunyt élettársa kérhette a beavatkozást, a többi családtag nem. A biológiai anyag begyűjtése elvégezhető, viszont a felhasználási engedélyt, illetve a megtermékenyítés lehetőségét eseti alapon csak a bíróság adhatja meg, amelynek döntenie kell az adományozó feltételezett kívánságáról az elhunyt méltóságának tiszteltetésével. Ebben az esetben a fő ok, amiért a feleség kérését elutasították, tulajdonképpen a férfi beleegyezésének hiánya volt.

A post-mortem IVF eljárás jogszerűsége országonként eltérő, van, ahol tiltott, más-ahol a donor írásbeli hozzájárulása szükséges (életében elkészített írásos, kifejezett, egyértelmű nyilatkozat alapján), más országokban a donor feltételezett beleegyezésének változatát alkalmazzák.

a) Azokban az országokban, ahol a posztumusz IVF teljes mértékben tiltott, a férfi beleegyezése szükséges az IVF-eljáráshoz, viszont a szóban forgó eljárás a halál után lehetetlen, ugyanis életjogként van minősítve. Idetartozik: Svédország, Németország, Ausztrália, Kanada és még Franciaország is (bár a *Parpalair* eset kivétel).²³ Ami a német jogot illeti, az a post-mortem IVF teljes tilalma felé irányul, mivel ebben a jogrendszerben a feltételezéseken alapuló következtetések levonásának lehetősége teljes mértékben hiányzik. Ebben a felfogásban az egyének belső akarata nem számít, joghatások csak akkor keletkezhetnek, ha van olyan írásos aktus, amelyből kirajzolódnak azok a szempontok, amelyekről eltérő vélemények vannak.²⁴

b) Vannak olyan országok, ahol a donor írásos beleegyezésével a post-mortem IVF engedélyezett. Például az Egyesült Királyságban a *Human Fertilization and Embryology Act* előírja, hogy a halál utáni megtermékenyítéshez feltétlenül szükséges a donor írásos, életében kinyilvánított hozzájárulása, ellenkező esetben a begyűjtött biológiai anyagot vagy a lefagyasztott embriókat azonnal meg kell semmisíteni.²⁵

c) Izraelből származik a feltételezett beleegyezés elmélete. Ilyen értelemben a bíróságnak mérlegelnie kell minden egyes esetet, és csak akkor engedélyezhető a halál utáni IVF-eljárás, ha észlelhető a férfinban a halál utáni szaporodási elkötelezettség.²⁶

d) Vannak olyan országok, ahol nincs szabályozás a halál utáni IVF-re vonatkozóan. Sok ország nem tulajdonított jelentőséget ennek a tárgykörnek, vagy megbízta a szóban forgó eljárásokat végrehajtó klinikákat, hogy dolgozzanak ki saját szabályozásokat ezzel kapcsolatban. Például az USA-ban, a jogalkotó passzivitása miatt, az orvosok szakmai szövetségei kidolgoztak egy módszertant, amellyel kockázatos sebészeti

23 Gavin BAHADUR: *Death and conception*, Human Reproduction, 2002/10, 2769–2775.

24 Thomas VESTING: *Aporien des rechtswissenschaftlichen Formalismus: Hermann Hellers Kritik an der Reinen Rechtslehre*, ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, 1991/3, 348–373, <https://www.jura.uni-frankfurt.de/42833050/Apriorien-des-rechtswissenschaftlichen-Formalismus---Arsp.pdf> (letöltés ideje: 2025. 03. 03.).

25 Mary NEAL: *R v. Human Fertilization and Embryology Authority, ex parte Blood*, Legal commentary = *Ethical Judgments Re-Writing Medical Law*, szerk. Stephen SMITH, John COGGON, Clark HOBSON, Richard HUXTABLE, Sheelagh McGuinness, José Miola, Mary Neal, Hart Publishing, Bristol, 2017, 104–110.

26 LANDAU Ruth: *Posthumous sperm retrieval for the purpose of later insemination or IVF in Israel: an ethical and psychosocial critique*, Human Reproduction, 2004/9, 1952–1956.

beavatkozások esetén a műtét megkezdése előtt a férfinak egy kérdőívet kell kitöltenie, amely tartalmazza azt a kérdést is, hogy elhalálozás esetén igényli-e a posztumusz IVF elvégzését. Az USA-ban kidolgozott, a halál utáni spermiumgyűjtési eljárásra vonatkozó másik eljárás mód azt szabályozza, hogy előzetesen kitöltött kérdőív alapján a beavatkozás helye szerinti klinika etikai bizottsága dönti el, hogy a nő jogosult-e post-mortem IVF-re. Például azt elemzik, hogy a férfi hirtelen vagy hosszan tartó szenvedés után halálozott el (utóbbi esetben lehetősége lett volna írásbeli beleegyezését adni az IVF-eljáráshoz).²⁷ Románia ebbe a kategóriába tartozik, mivel nincs orvosilag asszisztált emberi reprodukciós törvény.²⁸

Következésképpen csak azokban az országokban beszélhetünk post-mortem IVF-lehetőségről, ahol a jogszabályok ezt az eljárást megengedik, ezen felül az eljárásban érintett férfi kimondott beleegyezése/feltételezett beleegyezése szükséges.

4. A gyermek öröklési joga

A modern európai felfogások a gyermek legfelsőbb érdekének elvét veszik alapul a kiskorúakkal kapcsolatos megközelítéseikben. A román jogalkotó is ehhez a fogalomhoz igazodik, így a Polgári törvénykönyvben is megtalálhatjuk ennek az elvnek az ismételődését, függetlenül attól, hogy örökbefogadásról, oktatásról, szülői felügyeletről, a gyermek lakóhelyéről stb. van szó. Minden olyan jogviszonyban, amelyben kiskorú érintett, a többi jogelv mellett a gyermek legfelsőbb érdeke dominál, és a gyermekekkel kapcsolatos döntések meghozatalában meghatározó indokként szerepel.²⁹

A jogi szakirodalom időnként bírálja ezt a megközelítést, tekintve, hogy ennek az elvnek az alkalmazását nem szabad eltúlozni.³⁰ Például válás esetén a közös gyermekfelügyeleti jog sokszor nehezen megvalósítható. A nő és a férfi gyakran a válás útját választja olyan félreértések miatt, amelyeket nem lehetett leküzdeni, mert a kapcsolatuk súlyosan és helyrehozhatatlanul megromlott. Ebben a hipotézisben nagyon nehezen képzelhető el, hogy közös nevezőre juthatnak a gyermek nevelésével, oktatásával, eltartásával, lakhatásával stb. kapcsolatosan. Gyakorlati szempontból a közös gyerekefelügyeleti jog újabb konfliktusokat generálhat, és eljuthat a bíróságok mérlegelési tárgykörébe.

²⁷ STRONG, GINGRICH, KUTTEH: *i. m.*, 739–745.

²⁸ Számos törvényjavaslatot nyújtottak be a román Parlamentben, sajnos ezek mindegyike megbukott. Romániában 23 akkreditált *in vitro* megtermékenyítési klinika működik. Érdekes módon az asszisztált reprodukció több embrió eredményez, mint amennyit egyetlen eljárással be lehet ültetni. Csak tavaly körülbelül 3000 potenciális jövőbeli gyermek került a fagyasztóba. Felmerül egy bioetikai dilemma: mi történik ezekkel az embriókkal, ha az egyik szülő elhalálozik? A megsemmisítés szerintünk nem megoldás, még akkor sem, ha az eljárás nem jelent abortuszt. Mi a megoldás? A szülővé válás projektjét elássák, mert egyik szülő már nem él?

²⁹ Ptk. 263. cikk (1) bekezdés.

³⁰ Emese FLORIAN: *Protecția drepturilor copilului*, București, C.H. Beck, 2007, 5–11.

A post-mortem IVF esetében a gyermek legfelsőbb érdekének elve kellene domináljon, amikor egy ilyen jellegű eljárás engedélyezéséről van szó. A gyermek számára elsődleges az élethez való jog és a születéshez való jog, még akkor is, ha a körülmények nem mindig kedvezőek. Ellenérvként a törvényes abortusz lehetőségét említhetjük meg, amely eljárás megsértheti a gyermek legfőbb érdekének elvét. A terhességmegszakítás viszont legális, a társadalom által elismert eljárás, hiszen elsődlegesen az anya érdekeit védi, nem a gyermekét.³¹ Ha az abortusznál a gyermek legfelsőbb érdekét nem veszik figyelembe, tekintettel arra, hogy egy potenciális emberi lényről van szó, akkor hogyan lehetne elismerni, hogy a halál utáni IVF esetében a lefagyasztott embriók vagy megőrzött spermiumok jogi védelemben részesüljenek?

A gyermek fogantatása esetén az apaságának megállapítása szükséges, feltételezve az esetleges öröklési jogok fennállását.³² A román Ptk. 425. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy a házasságon kívüli apaság megállapítása iránti keresetindítás a gyermeket illeti meg, és a (3). bekezdése megemlíti, hogy a szóban forgó per az állítólagos apa örököseivel szemben is kezdeményezhető.

Ugyanakkor a román Ptk. 427. cikk (1) bekezdése szerint az apaság megállapítása iránti keresetjog a gyermek élete során nem évül el. A post-mortem IVF esetében az apa nem tudott a gyermek születéséről, így nem volt lehetősége, hogy élete során a születendő gyermek javára rendelkezzen. A jogalkotó azonban még az IVF-eljárás alapján, az elhunyt apától begyűjtött spermával történő mesterséges megtermékenyítési eljárás után született gyermek érdekeit is figyelembe vette, és lehetőséget biztosított a gyermek apaságának megállapítására irányuló intézkedés lehetőségére. Ezzel szemben – véleményünk szerint – ennél az előírásnál figyelembe kell venni az apa beleegyezésének meglétét/nem létét a post-mortem IVF elvégzésekor. Ha létezik annak a férfinak az írásos beleegyezése/vélelmezett beleegyezése, akinek az apaságát elismerni kívánják, az ilyen eljárás megengedhető, másként nem. Az apaság megállapításának eshetőségét illetően megfigyelhető, hogy a román jogalkotó nem tesz különbséget a gyermek születésének időpontja szerint – az állítólagos apa élete során vagy halála után –, így az *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* jogelv szerint az IV-eljárással született gyermek apasága a feltételezett apa halála után is megállapítható. Ebben az esetben az a gyermek, akinek apasága elismertté vált, az apja után öröklési jogot élvez.

5. A polgári forgalom jogbiztonságának kérdése

A tárgyalt témakörhöz kapcsolódó sürgető kérdés megválaszolása a polgári forgalom jogbiztonságának dilemmája. A post-mortem IVF eljárás az orvostudomány innovációja, az ember mesterséges alkotása, olyan megközelítés, amely gyökeresen

31 Radu CHIRIȚĂ, Ioana SEUCHE, Otilia BORDEA, Romina Florina DAVID, Mircea FARCAU, Alina GAJE, Roxana MARIȘ, Bianca PANTEA: *Dreptul la viață privată și de familie. Jurisprudența CEDO*, Hamangiu, București, 2013, 74–75.

32 A gyermekek jogainak védelméről és előmozdításáról szóló 272/2004. törvény 9. cikk (2) bekezdése szerint.

megváltoztatja az emberi természetes szaporodási lehetőségeit és befolyásolja a jogrendszer szokványos szabályait.

Hipotetikusan fogalmazva, vegyük a következő példát: az apának halálakor gyermekei voltak, és ondófolyadékot vagy lefagyasztott embriókat helyezett el egy spermabankban. Az apa halála után az örökösödés rendben lezajlik, az örökhagyó vagyona megoszlik a túlélő házastárs és a gyerekek között. 10 évvel az apa halála után a túlélő feleség úgy dönt, hogy több gyermeket vállal, és IVF-eljárásért a spermabankhoz fordul. Ha megszületik a gyermek, akkor az öröklés egész jogi helyzetét újra kell tárgyalni, ami egy abszurd helyzetet eredményez, amely szembemegy a polgári forgalom jogbiztonságával. Mi több, ha így szül gyermeket, az anya akár vissza is élhet a helyzetével.

Tekintettel arra, hogy a posztumusz IVF-eljárással fogant gyermek apasága megállapításának lehetőségét a jogalkotó a gyermek élete során – legfőbb érdekének figyelembevételével – elismeri, függetlenül attól, hogy milyen öröklési helyzetet kell újratárgyalni, úgy véljük, ez egy előnyös megoldás. Viszont úgy gondoljuk, hogy a román jogalkotónak normatív aktust kellene elfogadnia az asszisztált reprodukciós eljárásokra vonatkozóan.

Ugyanakkor a halál utáni IVF-hez minden esetben a férfi írásbeli hozzájárulását/feltételezett beleegyezését kellene kötelezővé tenni, csak ebben az esetben legyen végrehajtható az eljárás. Ebben a helyzetben nem lehetne különbséget tenni az apaság megállapítására irányuló kereset indítványozása esetén a házasságon kívül született gyermek, az apa halála után e viszony megállapítását kérő, illetve a halál utáni IVF esetén bírósághoz forduló gyermek között.

6. Következtetések helyett

A tárgyalt téma elemzése után úgy gondoljuk, hogy nem adható kimerítő válasz a vizsgálat elején feltett kérdésre, nevezetesen: hogy fennállhat-e apasági és öröklési jog a poszt-mortem IVF esetében?

Az IVF egy olyan eljárás, amely szembemegy az emberi szaporodás természetes folyamatával, az orvostudomány vívmánya, amely felülírja az évszázados emberi szaporodás szabályait.

Ilyen értelemben a következőket javasoljuk:

1. Az IVF-eljárás előtt vagy a hímivarsejtek szakintézet általi begyűjtése előtt a férfinak hiteles nyilatkozatot kellene aláírnia, amely a következőket tartalmazza:

– Halála esetén beleegyezik-e vagy sem, hogy az élettárs a begyűjtött biológiai anyagot gyermeknemzésre használja?

– Ha az előbb említett kérdésre igenlő a válasz, hány gyermek foganhat és milyen időközönként?

– Az öröklési jogból milyen rész illeti meg az így fogant gyermeket/gyermekeket?

2. Abban az esetben, ha a férfi halála után igénylik a spermiumok posztumusz begyűjtését – hiteles nyilatkozat hiányában –, a következőképpen kellene eljárni:

– Kötelezni kellene az orvosokat a spermiumbegyűjtési eljárás elvégzésére, és a jogerős bírósági határozat meghozataláig az egészségügyi egységnek meg kell őriznie a genetikai anyagot.

– Az élettárs kérelmezhesse a bíróságtól a begyűjtött genetikai anyag gyermeknemzésre történő felhasználásának engedélyezését.

– A bíróságnak a következő szempontokat kellene mérlegelnie: hirtelen vagy hosszas szenvedés után halt meg a férfi? Ennek tisztázása releváns, hiszen mérlegelni szükséges, ha a férfinak lehetősége volt az 1. pont szerinti hitelesített nyilatkozatot aláírni; bizonyítékok beszolgáltatása annak tisztázására, hogy az elhunyt férfi akart-e gyermeket/gyermeket. Erre a bírósági mérlegelésre azért van szükség, hogy megállapítsák a férfi feltételezett beleegyezésének létét/nemlétét.

– Ha a keresetet elfogadják, a nőnek a bíróság által meghatározott időkereten belül kellene elvégeznie a post-mortem IVF-et, valamint szülnie a bírói döntésben meghatározott számú gyermeket. Ha a nő nem tartja be a bíróság által a halál utáni IVF elvégzésére kitűzött határidőt, vagy a meghatározottnál több gyermeket hoz világra, igénybe veheti ezt az eljárást, viszont tiltott az apaság megállapításának lehetősége ezen gyermek(ek) esetében. Ebben az esetben a spermadonorságnál alkalmazott szabályok követendők.

Meggyőződésünk, hogy a tárgyalt kérdésben nem támaszkodhatunk maradéktalanul a jogrendszerünk által lefektetett alapokra, hiszen olyan szabályok és eljárások kidolgozására van szükség, amelyek gyakorlatiasan, konkrétan, átláthatóan és racionálisan szabályozzák a halál utáni IVF-eljárás természetellenes és kivételes kérdését.

VERESS EMŐD

Váltójogi viták: a „biankó” saját váltó¹

Disputes on Bill of Exchange Law: The “Bianco” Promissory Note

Abstract: The study examines a specific and contested issue of bill of exchange law: the bianco (not fully completed) promissory note. The author provides an overview of the regulatory framework of the bill of exchange law introducing the concepts of both bills of exchange and promissory notes along with their essential elements. Special attention is given to the unique characteristics and legal nature of the intentionally not fully completed promissory note, particularly its distinction from an incomplete bill of exchange. Through the analysis of a specific legal case, the study highlights the practical challenges associated with the use of bianco promissory notes and the issue of abusive completion. The study critically evaluates the relevant judicial practice, especially concerning the legal position of sureties and the interpretation of bill of exchange defences. The author argues that the bill of exchange, particularly the promissory note, can still play a significant role in modern economy and could regain prominence in business practice through legal and economic educational reforms.

Keywords: bill of exchange, promissory note, *bianco* promissory note, aval (bill suretyship), bill of exchange defences

Összefoglaló: A tanulmány a váltójog egyik sajátos és vitatott kérdését, a biankó saját váltót vizsgálja. A szerző áttekinti a váltójogi szabályozás alapjait, bemutatja az idegen és saját váltó fogalmát, valamint azok kellékeit. Kiemelten foglalkozik a biankó váltó sajátosságaival és jogi természetével, különös tekintettel a kellékhányos váltótól való elhatárolására. Egy konkrét jogeset elemzésén keresztül rávilágít a biankó váltó gyakorlati alkalmazásának problémáira és a visszaélésszerű kitöltés kérdéskörére. A tanulmány kritikával illeti a vonatkozó bírói gyakorlatot, különösen a váltókezes helyzetének megítélését, valamint a váltókifogások rendszerének értelmezését. A szerző álláspontja szerint a váltó, különösen a saját váltó, a modern gazdaságban is jelentős szerepet tölthet be, és jogi, valamint közgazdasági oktatási reformok révén újra előtérbe kerülhet a gazdasági gyakorlatban.

Kulcsszavak: idegen váltó, saját váltó, biankó váltó, váltókezesesség, váltókifogások

1 A tanulmány korábbi változatát lásd VERESS Emőd: *A biankó saját váltó – egy jogeset anatómiája = Emlékkötet Beck Salamon születésének 130. évfordulójára*, szerk. PUSZTAHELYI Réka, Miskolc, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2016, 57–73. A jelen változat a korábbi szöveg hatályosított változata, e formában történő közreadását többek között a szöveg oktatási felhasználása indokolja.

1. Bevezető gondolatok

Magyarországon a váltójog joganyagát jelenleg a váltójogi szabályokról szóló 2017. évi CLXXXV. törvény (a továbbiakban: Vtv.) tartalmazza.² A váltójog alapját a Genfben 1930. június 7-én megkötött váltójogi egyezmények képezik.³

A második világháború előtti időszakban a váltók használata mindennapos volt, a gazdasági életben kiemelkedő szerepet töltöttek be, a váltókat a jogtudósok a legnagyobb komolysággal és részletességgel elemezték,⁴ illetve a váltójogi joggyakorlat mennyiségileg és minőségileg is meghatározó jelentőségű volt. Egy, a XIX. században publikált váltójogi műben mottóként idézték azt a Zala megyei követjelentést, amely szerint „*a hitelnek és kereskedésnek, melyek nélkül korunkban nemzet virágzó nem lehet, leghatalmasb eszközei a váltók, és legerősebb támaszai a váltótörvények*”.⁵ Ezzel a megállapítással szemben a váltók gazdasági súlya az államszocialista diktatúra alatt megszűnésig visszaszorult (az állami vállalatok közötti gazdasági viszonyok nem igényelték a váltók széles körű használatát), és a rendszerváltás után nem sikerült a váltókat újra a gazdasági gyakorlat szerves részévé tenni, annak ellenére – ez meggyőződésem –, hogy a váltóknak, jelenleg elsősorban a saját váltónak igenis lehetnek nagyon fontos funkciói a XXI. századi gazdaságok számára is. Ennek okát a váltókultúra lecsökkenésében, a gyakorló jogászok körében a váltójogi ismereteknek viszonylagos hiányában azonosíthatjuk: „*amit nem ismerünk, attól ódzkodunk...*”⁶

A váltóknak a gazdasági életben és a váltójog jogi tudományosságban való szerepének feltámasztásáért sokat tehetne a genfi egyezményen alapuló, de modern váltójogi törvény kidolgozása és elfogadása. Bízom benne, hogy ennek a váltótörvénynek a kidolgozása a következő években meg fog történni.⁷

2 Korábban a váltójogi szabályok szövegének közzétételéről szóló 1/1965. (I. 24.) IM rendelet (Vr.) volt a releváns magyar váltójogi joganyag.

3 Magyarország (akkor a Magyar Népköztársaság) megerősítő okiratainak letétele az Egyesült Nemzetek főtítkárájánál 1964. évi október hó 28. napján történt meg.

4 Beck Salamon például kiemelkedő tudományos igényességgel kritizálja a(z akkor még a magyar igazságszolgáltatás rendjébe tagolódó) nagyváradi és kolozsvári törvényszékek renitens határozatait, amikor e törvényszékek változtattak a korábbi joggyakorlaton, és a közkereseti társaság váltókötelezettségeiért nem ismerték el a (társaság tartozásaiért egyébként korlátlan módon felelős) tagok felelősségét. Lásd Beck Salamon: *A tagok felelőssége a közkereseti társaság váltókötelezettségeiért*, Jogtudományi Közlöny, 1908/29, 254–255.

5 Császár Ferencz: *A magyar váltójog*, Emich Gusztáv, Pest, 1843, 2.

6 Lásd Bíró Györgynek a LESZKOVEN László: *A váltó, mint kötelem*, Novotni Kiadó, Miskolc, 1999 kötetéhez írt előszavát.

7 Összehasonlításképpen Romániában a genfi egyezmény alapján az idegen és a saját váltóról szóló 1934. évi 58. törvényt fogadták el (Legea nr. 58/1934 asupra cambiei și biletoului la ordin), a joganyag modernizálását a rendszerváltás után gyakorlatilag a törvény szövegének érintetlenül hagyásával, a váltók banki forgalmának részletes szabályozásán keresztül, a Román Nemzeti Bank végezte el.

2. A váltó fogalma

E tanulmánynak nem célja a váltó fogalmát kimerítően elemezni, de egy rövid, vázlatos meghatározás mindenképpen szükséges. A Vtv. a váltó két típusát szabályozza. Az első az idegen váltó, a második a saját váltó.

Az *idegen váltó* kiállítója arra szólít fel egy név szerint megjelölt személyt, a címzettet, hogy meghatározott pénzeszeget fizessen egy harmadik személynek, a kedvezményezettnek, határidőre vagy annak rendeletére. Az idegen váltó minimálisan három személy részvételét feltételezi, és két jogviszonytípust. Az elsőt az eredeti jogviszonyok képezik, amelynek alapján kiállították az idegen váltót (például: A tartozik B-nek, C tartozik A-nak; A idegen váltót fog kibocsátani, annak érdekében, hogy C fizessen B-nek). A második típust a váltójogviszonyok alkotják, amelyek függetlenek az eredeti jogviszonyoktól, csak az értékpapírba foglalt jogra vonatkoznak; az idegen váltó ezért absztrakt értékpapír. Amint látszik, az idegen váltó jogi mechanizmusa a követelés engedményezésére⁸ hasonlít, egyfajta egyszerűsített, a köztörvényinél jóval szigorúbb feltételek között történő engedményezés.

A *saját váltó* olyan értékpapír, amelyben a kiállítója vállalja, hogy lejáratkor meghatározott összeget fizet a kedvezményezettnek. A saját váltó közvetlen fizetési ígéretet tartalmaz, és két személy közötti viszonyt feltételez.

A váltó mindkét típusa *formális* (kellékeit a törvény meghatározza), *teljes* (önálló, önmagában elégséges a benne foglalt jog gyakorlásához),⁹ forgatmány útján *átruházható, absztrakt*, és mint ilyen, *ellenszolgáltatáshoz nem kötött, pénzfizetésre kötelező* értékpapír.

3. Váltókellékek - a váltó érvényességének feltételei

A váltókellékeket a Vtv. határozza meg. Így az idegen váltó tartalmazza:

- „a) a váltó elnevezést az okirat szövegében, és pedig az okirat kiállításának nyelven;*
- b) a határozott pénzeszeg fizetésére szóló feltétlen meghagyást;*
- c) a fizetésre kötelezett nevét (címzett);*
- d) az esedékesség megjelölését;*
- e) a fizetési hely megjelölését;*
- f) annak a nevét, akinek részére vagy rendelkezésére kell a fizetést teljesíteni;*

⁸ A Ptk. 6:193. §-a szerint a jogosult a kötelezettel szembeni követelését másra ruházhatja át. Az engedményezéssel az engedményesre szállnak át a követelést biztosító zálogjogból és kezességből eredő jogok, valamint a kamatkövetelés is. Az engedményezés az engedményező és az engedményes szerződése, amellyel az engedményes az engedményező helyébe lép.

⁹ A váltó megtestesíti, inkorporálja a jogot: „*az elvileg csak a papírban..., a papír által létezik*”. Lásd NAGY Ferencz: *A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és külföldi törvényhozásokra. 5. javított és bővített kiadás*, Atheneum, Budapest, 1906, 2.

g) a váltó kiállítási napjának és helyének megjelölését;

h) a kibocsátó aláírását.”¹⁰

Az az okirat, amelyből az előbb megjelölt kellékek valamelyike hiányzik, nem váltó, kivéve a következő pontokban foglalt eseteket: a) az olyan váltót, amelyen az esedékesség nincs megjelölve, megtekintésre szóló váltónak kell tekinteni; b) külön megjelölés hiányában a címzett neve mellett feltüntetett helyet fizetési helynek és egyúttal a címzett lakóhelyének kell tekinteni; c) ha a váltón a kiállítás helye nincs megjelölve, a váltót úgy kell tekinteni, mintha a kibocsátó neve mellett megjelölt helyen állították volna ki.

A saját váltónak a következő kellékeket kell tartalmaznia:

„a) a váltó elnevezést az okirat szövegében, éspedig az okirat kiállításának nyelvén;

b) a határozott pénzösszeg fizetésére szóló feltétlen kötelezettségvállalást;

c) az esedékesség megjelölését;

d) a fizetési hely megjelölését;

e) annak a nevét, akinek részére vagy rendelkezésére kell a fizetést teljesíteni;

f) a váltó kiállítási napjának és helyének megjelölését;

g) a kiállító aláírását.”¹¹

Az az okirat, amelyből az előbb megjelölt kellékek valamelyike hiányzik, nem saját váltó, kivéve a következő pontokban foglalt eseteket: a) az olyan saját váltót, amelyen az esedékesség nincsen megjelölve, megtekintésre szóló váltónak kell tekinteni; b) külön megjelölés hiányában az okirat kiállításának helyét fizetési helynek és egyúttal a kiállító lakóhelyének kell tekinteni; c) ha a saját váltón a kiállítás helye nincs megjelölve, a saját váltót úgy kell tekinteni, mintha a kiállító neve mellett megjelölt helyen állították volna ki.

Mindkét váltótípus esetében megállapíthatjuk, hogy a Vtv. szerint kellékhányos váltóokirat szankciója az, hogy az adott okirat „nem váltó”, illetve „nem saját váltó”. A kellékhány a váltón kívüli bizonyítás által nem pótolható.¹² Összefoglalva: helyesen állapították meg a szakirodalomban, hogy „az olyan okirathoz, amelyen a váltó lényeges alkotórészeinek valamelyike hiányzik, váltójogi kötelezettség nem származik. Az ilyen okirat tehát nem váltó. A kellékhány nemcsak az alapváltót teszi érvénytelenné, hanem minden, az okira-ra később rávezetett váltónyilatkozatot is (elfogadást, forgatást, kezességet stb.).”¹³

A fenti rövid áttekintésből is látszik, hogy a váltóba foglalt jog és a váltópapír között szerves egység áll fenn, a követelés a papírral össze van forrva.¹⁴ „A papír nem csupán arra való, hogy a benne kifejezett váltókövetelésről bizonyítékot szolgáltatson, hanem hatályosságának lényeges feltétele, s nem is csupán a váltókövetelés keletkezéséhez, hanem annak további fennmaradásához és érvényességéhez is szükséges.”¹⁵

10 Vtv. 1 §.

11 Vtv. 75 §.

12 NAGY: i. m., 177.

13 KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 339.

14 NAGY: i. m., 2.

15 Uo.

4. A biankó váltó fogalma és a kellékhányos váltótól történő elhatárolása

A „bianco” fehér, illetve üres jelentésű olasz szó. Azt a helyzetet jelzi, amelyben a váltó részben vagy egészben nem kerül kitöltésre. A Vtv. 10. §-a szerint *„ha a váltó a kibocsátáskor hiányos volt és a pótlás a létrejött megállapodástól eltér, a váltóbirtokossal szemben a megállapodás megszegésére csak abban az esetben lehet hivatkozni, ha a váltót a váltóbirtokos rosszhiszeműen szerezte, vagy ha a megszerzéssel kapcsolatban súlyos gondatlanságot követett el”*.

A kellékhányos váltó és a biankó váltó fogalma egymásnak látszólag ellentmond, e két fogalom között valós feszültség áll fenn. Hogyan lehet a kellékhányos váltót a biankó váltótól elkülöníteni? Azon álláspont, amely szerint a váltónak az igényérvényesítés pillanatában kell hiánytalannak lennie, túl leegyszerűsítő, mert nem ad magyarázatot a kellékhányos váltó és a biankó váltó közötti eltérésre. Ha ezt a megközelítést követjük, akkor a kellékhányos váltó és a biankó váltó azonos realitást fednek, azaz bármely kellékhányos, azaz nem létező váltó az igényérvényesítés pillanatáig kitölthető és érvényes váltóvá alakítható.

Véleményem szerint a kellékhányos váltó és a biankó váltó között alapvető eltérések állnak fenn, amelyek a Vtv. 10. §-ából levezethetőek. Biankó váltó esetében:

- a kibocsátás pillanatában a váltó egyes kellékeit szándékosan nem tüntetik fel, szemben a kellékhányos váltóval;

- a fel nem tüntetett kellékek vonatkozásában a kibocsátó és a címzett között a kitöltésre vonatkozóan a biankó váltó esetében megállapodásnak kell fennállnia, szemben a kellékhányos váltóval, melynek esetében ez a megállapodás hiányzik.

Biankó váltó esetében a kedvezményezett önálló és visszavonhatatlan jogot szerez a váltóúrlap kitöltésére,¹⁶ viszont csakis a megállapodás keretei között: a megállapodás köti a kedvezményezettet.

Következésképpen a kellékhányos váltó kibocsátásának pillanatától nem létezik,¹⁷ szemben a biankó váltóval, melynek esetében a kellékhányok utólagosan, a

¹⁶ KUNCZ: i. m., 340.

¹⁷ Például ha a váltón az a kitétel foglaltatik, hogy „5000 szóval ötezer”, ezen a váltón a fizetendő pénzösszeg nincs értelmesen megjelölve, tehát az ilyen váltóból a lényeges kellék (a pénznem) hiánya miatt váltókötelezettség nem származhatik (Curia: 535/1915); a váltó lényeges kellékei közé tartozik a fizetendő pénzösszeg kitétele, emellett a pénznemnek is a váltón kell foglaltatnia, mert a pénznem meghatározása nélkül egyszerűen csak az összeg kitételéből nem állapítható meg még általánosságban sem az, hogy a váltóadás pénzösszeg fizetésére van kötelezve, ezért az ilyen váltó kellékhányos (Curia: 1264/1918); a váltó szövegén keresztül írott név kibocsátói aláírásnak nem tekinthető (Curia: 800/1902); a cégmegnevezést feltüntető pusztá bélyegzőlenyomat cég aláírásnak nem tekinthető (Curia: 1281/1903); a kifejezetten „tanúi” minőségben eszközölt aláírás kibocsátói aláírásnak nem tekinthető (Curia: 1007/1901); ha a váltón a kelet egy nem létező napra van kiállítva, a váltó kellékhányos (Curia: 576/1896) stb. Álláspontom szerint nem helyes azon álláspont, amely szerint a kellékhány utólag orvosolható, a biankó váltó kitöltésére vonatkozó feltételek fennállásának hiányában, így nem állja meg a helyét a Legfelsőbb Bíróság döntése, amelyben általánosan megállapította,

megállapodás szerint pótolhatóak, a váltó eredetileg hiányzó kellékei fokozatosan, a kiállítás követő egy vagy több időpontban, viszont a megállapodás szerint kerülhetnek a váltóokiratra felvezetésre. Vagyis a biankó váltó összes érvényességi kellékét nem a kibocsátás pillanatában, hanem a felek megállapodása szerint meghatározott különböző időpontokban kapja meg.

5. A biankó váltó gyakorlatában felmerülő gyakorlati problémák: egy jogeset anatómiája¹⁸

Ha Beck Salamont „*az utolsó magyar esetjogásznak*” tekintjük,¹⁹ akkor mindenképpen jogesettel is szükségesnek tartom emléke előtt tiszteltetni. (Egyébként nem tartom helyesnek az „esetjogász” és elméleti jogász fogalmának esetleges szembeállítását. A konkrét esetek alapján történő absztrakció, a joggyakorlat tudományos hasznosítása, a jogeset központú megközelítés, a törvénykezés hozzájárulása az életközeli jogtudomány fejlődéséhez megkérdőjelezhetetlen.)

5.1. Az alaphelyzet

A saját váltó gazdasági felhasználásának egyik sajátos területe, ugyanakkor a gazdasági gyakorlatban kialakított alapvető funkciója, amikor a váltót biztosítéki céllal bocsátják ki.

Y részvénytársaság megnyert egy építési közbeszerzést, X részvénytársaság az alvállalkozója.

X az általa alvállalkozóként elvégzendő munkák vonatkozásában előlegre jogosult. Az előleg visszafizetésének biztosítékeként, 2011. július 4-én biankó saját váltót bocsát ki, amelynek kedvezményezettje az Y részvénytársaság. X részvénytársaság igazgatója váltókezesként is aláírta a biankó váltót. (A Vtv. 30. §-a szerint a váltó összegének kifizetését – egészben vagy részben – váltókezesességgel lehet biztosítani. Ahogy megállapították, „*kezesség váltói kötelezettségért éppúgy vállalható, mint köztörvényi kötelezettségért*”.²⁰ Ezt a biztosítékot harmadik személy vagy a váltó egyik aláírója is nyújthatja. A váltókezeséget a váltóra vagy a toldatra kell írni. A váltókezes kötelezettségvállalása

hogy a váltóra a jogszabályban előírt kellékeknek a bemutatáskor és nem a kiállításakor kell fennállniuk (BH 1994/384). Ezen értelmezés szerint a kellékhányos váltó és a biankó váltó közötti elkülönítés értelmét vesztené. Nem szabad elfeledni, hogy a Vtv. 10. §-a is a hiányzó kellék megállapodás (!) szerinti pótlásáról szól. Tehát abban az esetben, ha a kellékhányos nem szándékos, nem áll fenn megállapodás a hiány pótlására, akkor a váltó hiányzó elemét utólag pótolni nem jogszerű.

18 Az itt elemzett jogeset valódi tényállást és határozatokat dolgoz fel – egyszerűsített formában.

19 Vö. VILÁGHY Miklós: *Dr. Beck Salamon (1885–1974). Az utolsó magyar esetjogász halálára*, Jogtudományi Közlöny, 1974/12, 732–734.

20 NAGY: i. m., 283.

akkor is érvényes, ha a kötelezettség, amelyért kezességet vállalt, semmis, kivéve, ha ez a semmisség alaki hibából ered.²¹⁾

Mindenekelőtt felmerül a kérdés, mi lehet a gazdasági és jogi racionalitása egy ilyen biankó váltó kibocsátásának. A magyarázat teljesen logikus: Y részvénytársaság átutal egy jelentős összeget előleg jogcímen az X részvénytársaságnak. X részvénytársaság alvállalkozó: a közbeszerzés keretében igen fontos munkálatokat kell elvégeznie. A váltó ebben az esetben nem fizetési eszközként szolgál, hanem más rendeltetése van: fedezeti (biztosítéki) váltó. A fedezeti váltó *„lényege, hogy minden esetben valamely, a felek közötti kötelmi jogviszonyból fakadó kötelezettség teljesítésének biztosítékaként kerül kiállításra”*.²² A biztosítani kívánt kockázat itt az, hogy X részvénytársaság nem teljesíti az alvállalkozói szerződésben meghatározott feladatait, nem végzi el vagy nem megfelelően végzi el (minőség, időkeretek) a vállalt munkálatokat. Ezért Y részvénytársaság e váltó segítségével indirekt módon kontrollálja az előleg sorsát: amennyiben X részvénytársaság nem teljesít, az előleget teljesen vagy részben a váltó segítségével visszavonhatja.

Azért van szükség biankó, azaz kitöltetlen váltóra, mert a fedezeti váltó kibocsátásának pillanatában nem meghatározható az az összeg, amely a váltóban megjelenhet:

- amennyiben X részvénytársaság semmilyen munkálatot nem végez el, akkor a váltót az előleg teljes összegére ki lehet tölteni;

- amennyiben X részvénytársaság a vállalt munkálatoknak csak egy részét végzi el, a váltó segítségével Y részvénytársaság az el nem végzett/el nem fogadott munkálatok értékét, vagyis a kifizetett előleg egy részét vonja vissza a váltó segítségével;

- amennyiben a munkálatokat nem megfelelő minőségben végzi el az X részvénytársaság, és nem teljesíti a szerződés szerinti garanciális kötelezettségeit, akkor a váltót arra az összegre tölti ki Y részvénytársaság, amely a szükséges javítások ellenértéke, és amelyet ő maga vagy más alvállalkozó fog ténylegesen elvégezni;

- amennyiben a munkálatokat késve végzi el az X részvénytársaság, akkor a váltót a késedelmi kötbérnek megfelelő összeggel tölti ki az Y részvénytársaság.

A váltó használatával így kiváltható az X részvénytársasággal szemben vezetett – költséges, időigényes, műszaki szakértői véleményeket feltételező – felelősségi per.

Feltételezzük, hogy X részvénytársaság 70%-ban végzi el azokat a munkálatokat, amelyekre az előleg vonatkozott: ilyen esetben Y részvénytársaság az el nem végzett munkálatok ellenértékére töltheti ki a váltót. Vagy a munkálatok átvétele során jegyzőkönyvbe kerül, hogy X részvénytársaságnak 1 300 000 forint értékben kell javításokat elvégeznie. Ebben az esetben, ha X részvénytársaság nem végzi el a javításokat, a váltót 1 300 000 forint összegre töltik ki. A biankó váltó használatát tulajdonképpen az indokolja, hogy nem lehet előre, a váltó kiállításának pillanatában meghatározni, hogy az előleg teljes összege vagy mekkora része kerülhet a váltó útján visszafizetésre.

Korábban a kellékhianyos és így „nem létező” váltót az érvényes biankó váltótól, a Vtv. 10. §-a alapján úgy különítettük el, hogy a biankó váltó esetében a hiányosság

21 Részletekért lásd: Vtv. 30–32. §.

22 LESZKOVEN: i. m., 166.

szándékos és a hiányzó váltókellékek pótlására a felek között megállapodás áll fenn, így ez a váltó biankó váltóként igenis érvényes.

Abban az esetben, ha a váltó bizonyos elemei hiányoznak, gyakorlatilag a kibocsátó mint megbízó és a kedvezményezett mint megbízott között megállapodás jön létre a váltó kitöltésének módját illetően. A Ptk. 6:273. § (1) szerint „*a megbízott köteles a megbízó utasításait követni*”. E megállapodást nyilván érdemes külön okiratba foglalni a bizonyíthatóság végett, de egyébként e megbízás lehet szóbeli vagy akár hallgatólagos jellegű is.²³ Másképpen: „*a megállapodásnak nem kell kifejezettnek lennie, az a körülményekből is kimutatható*”.²⁴ A megállapodás tartalma kulcsfontosságú, ugyanis ez alapján lehet eldönteni, hogy a biankó váltó a megbízásnak megfelelő módon, a meghatalmazás korlátainak tiszteletben tartásával került-e kitöltésre.

A vizsgált esetben nem készült külön írott megállapodás a váltó kitöltésére vonatkozóan, viszont a megállapodás tartama okirati bizonyítás révén meghatározható:

- a váltón feltüntetésre került az „előleg visszafizetése” kifejezés használatával az alapjogviszonyra történő utalás: vagyis a váltó kitöltésére akkor kerülhet sor, amennyiben az előleg visszafizetéséhez ez szükséges;

- a váltóval gyakorlatilag jövőbeli és feltételes kötelmet garantáltak: az előleg esetleges, teljes vagy részleges visszafizetése a nemteljesítés vagy a nem megfelelő teljesítés bizonytalan jövőbeni eseményétől függ;

- a konkrét ügyben megállapítható, hogy X részvénytársaság egyetlen előlegszámlát állított ki Y részvénytársaság felé, és ennek ellenértékét Y részvénytársaság ki is fizette;

- az „előleg visszafizetése” kifejezést a kedvezményezett Y részvénytársaság is elfogadta, ugyanis a váltó átadásáról jegyzőkönyv készült, amelynek részét képezte az így előre kitöltött váltó fénymásolata.

A vállalt munkálatokat X részvénytársaság teljesítette, a kiíró hatóság a munkálatokat át is vette, ezért 2011. december 21-én az előlegszámlát stornírozták, a stornószámlát pedig Y részvénytársaság megfelelően rögzítette a könyveiben. A fedezeti váltóval biztosított kockázatok (nemtéljesítés, nem megfelelő teljesítés) egyike sem következett be, amelyek indokolhatták volna a váltó kitöltését és felhasználását.

Következésképpen 2011. december 21-én megszűnt a kedvezményezett joga a biankó váltó kitöltésére.

Ezt követően X részvénytársaság – e munkálatoktól független okokból – fizetésképtelenségi eljárás, felszámolás alá került.

5.2. A problémák forrása

A két társaság és a két társaság vezetése közötti viszonyok megromlottak. Ilyen körülmények között Y részvénytársaság igazgatója kitöltötte a saját váltót arra az összegre,

23 D. GĂLEȘESCU-PYK: *Cambia și biletul la ordin*, I, Editura Tiparul Universitar, Bukarest, 1939, 483–484. A hivatkozott román szakirodalom kapcsán szeretném megjegyezni, hogy magyar jogi környezetben is teljesen alkalmazhatóak az e művekben kifejtett szakmai álláspontok, tekintettel arra, hogy a genfi egyezményeken alapuló szabályozás normatív tartalma a két államban gyakorlatilag azonos.

24 NAGY: *i. m.*, 485.

amelyekkel álláspontja szerint X részvénytársaság tartozott Y részvénytársaságnak, és kezdeményezte a váltó végrehajtását az X részvénytársaság korábbi igazgatója ellen, aki a biankó váltót váltókezesként írta alá. A felszámolás alatt levő X részvénytársaság vonatkozásában Y részvénytársaság nem jelentkezett mint hitelező, sőt, a jogvita során igazságügyi könyvszakértő megállapította, hogy a könyvek alapján Y részvénytársaságnak nincs követelése X részvénytársasággal szemben.

Az összeg, amelyre a váltót kitöltötték, az előleg összegénél jelentősen nagyobb.

5.3. A jogvita

A kedvezményezett Y részvénytársaság kitöltötte a váltót, olyan körülmények között, hogy nem állt fenn tartozás, és ezzel gyakorlatilag megszegte a váltó kitöltésére kapott megbízást: a biztosított jövőbeni és feltételes kötelem, vagyis az előleg teljes vagy részleges visszafizetése nemteljesítés miatt nem jött létre. Egyértelmű, hogy ilyen körülmények között az Y részvénytársaság visszaélést követett el.

A váltó végrehajtása ellen indított pert X részvénytársaság volt igazgatója mégis elvesztette. Ebben a perben a váltó semmisségének megállapítását kérte, tekintettel a visszaélésszerű kitöltésre.

A bírói érvelések a váltó absztrakt jellegére alapultak: az értékpapírba foglalt fizetési kötelezettség elválik az alapjogviszonytól, a váltó önmagában kötelez.²⁵ „A váltó-kötelem kikényszeríthetősége elsősorban nem azon alapszik, hogy a váltó érvényes magánjogi alapokon nyugszik, hanem azon, hogy az elvont ígéretet váltóba foglalták.”²⁶

Megállapították, hogy a felhozott váltókifogás, vagyis a váltó visszaélésszerű kitöltése az alapjogviszony körébe tartozik, ugyanis az alapjogviszony keretében került meghatározásra a váltó kitöltésének módja. Az érvelés szerint az alapjogviszonyból fakadó kifogásokkal viszont csak X részvénytársaság élhetett volna, és a kifogásra a váltókezes nem hivatkozhat. A váltókezes autonóm váltókötelezettséget vállalt, vagyis a váltókezes szempontjából a váltó érvényesnek tekintendő, és a váltókezes nem hivatkozhat X részvénytársaság személyes jellegű kifogásaira. A Vtv. 32 § (2) szerint a váltókezes „kötelezettségvállalása akkor is érvényes, ha a kötelezettség, amelyért kezességet vállalt, semmis, kivéve, ha ez a semmisség alaki hibából ered”.

5.4. A bírósági határozatok kritikája

A tényhelyzet jogi megítélése komplex megközelítést igényel. Egyfelől vizsgálni kell a váltó minősített célját (fedezeti váltó), kibocsátása pillanatában a biankó (kitöltetlen) jellegét, a kitöltésre vonatkozó megállapodás létét, tartalmát és megszegését.

A fentiekből kiderül, hogy a váltó biankó váltóként érvényes, és a kitöltési megállapodás tartalma szintén levezethető az alapjogviszony elemzésével.

Tagadhatatlan, hogy a váltókezes valóban autonóm jellegű kötelezettséget vállalt. Váltókezesség révén a váltó kifizetését, és nem az alapjogviszonyból fakadó követelés teljesítését vállalják. A genfi egyezmény és az egyezmény alapján a Vtv. azért rendelkezik úgy, hogy a váltókezes kötelezettségvállalása akkor is érvényes, ha a kötelezettség,

²⁵ LESZKOVEN: i. m., 167–168.

²⁶ Uo., 168.

amelyért kezességet vállalt (így az absztrakt váltójogviszonytól elkülönült alapjogviszony), semmis. Ez képezi a bírói érvelés alapját.

A bírói érvelés azonban megkérdőjelezhető. A konkrét ügyben a visszaélésszerű kitöltés²⁷ kifogásával a váltókezes legalább két okból élhetett volna.

Az *első érv* nagyon fontos. A biankó váltó, kitöltetlen formájában, a következő elemeket tartalmazta: a kibocsátó X részvénytársaság aláírását, azonosította a kedvezményezettet (Y részvénytársaság), amely alá is írta a váltó átvételéről szóló jegyzőkönyvet, valamint a váltókezes aláírását. Következésképpen a váltó kitöltésére vonatkozó megállapodás háromoldalú! E megállapodásban a biankó váltót aláíró váltókezes saját maga vesz részt, eltérően a nem biankó jellegű váltó kifizetéséért vállalt váltókezességtől. Így, ha a biankó váltót a kitöltési megállapodástól eltérő módon töltik ki, akkor a váltókezes, amikor a váltó semmisségére hivatkozik a visszaélésszerű kitöltés miatt, akkor nem a váltó kibocsátójának az alapjogviszonyból fakadó kifogását próbálja érvényesíteni, hanem saját személyes kifogással él, mint részes fél a kitöltési megállapodásban. (Például ha a váltókezes a kibocsátó megtevesztés okozta akarathibájára hivatkozna,²⁸ akkor az egész itt elemzett és kritizált bírói érvelés helyes lenne, mert ilyen kifogással a váltókezes nem élhet, tekintettel a váltókezességi jogviszony autonóm jellegére.)

Így a váltókezes a konkrét esetben a biankó váltó aláírója, a kitöltési megállapodás résztvevője és a visszaélésszerű kitöltésből eredő kifogás alanya.

A *második érv* sem elhanyagolandó. A váltókifogások rendszerének részletes elemzése is a bírói tévedésre mutat rá. Gyakorlatilag négy típusú váltókifogás létezik:²⁹

- *objektív és abszolút kifogások*, amelyet bármely váltóhitelező ellen bármely váltóadós érvényesíthet, például az eredeti váltó birtoklásának hiánya, a váltókellékek hiánya, a váltó korábban megtörtént kifizetése stb.;

- *objektív és relatív kifogások*, amelyeket bármely váltóhitelező ellen lehet érvényesíteni, azonban csak bizonyos váltóadósok által, így például azon váltóadós által, amelynek váltó keretében történt kötelezettségvállalása nem lenne érvényes (cselekvőképtelenség, hamis aláírás);

- *szubjektív és abszolút kifogások*, amelyeket bármely váltóadós érvényesíthet meghatározott váltóhitelezővel szemben;

- *szubjektív és relatív kifogások*, amelyeket csak meghatározott váltóadós érvényesíthet meghatározott váltóhitelezővel szemben (akarathibák, alapjogviszonyból eredő kifogások).

Alapvető kérdés, hogy melyik kategóriába tartozik a váltó visszaélésszerű kitöltésére vonatkozó kifogás? Álláspontom szerint a harmadik csoportba, a szubjektív és abszolút kifogások közé, mert egyfelől csak a váltó kedvezményezettje ellen lehet vele élni, illetve a későbbi váltóbirtokosokkal szemben csak akkor érvényesíthető a Vtv. 10. §-a alapján, amennyiben „a váltót a váltóbirtokos rosszhiszeműen szerezte, vagy ha a megszerzéssel kapcsolatban súlyos gondatlanságot követett el”. Kuncz Ödön szerint „3-ik

27 Ptk. 1:5. § (1): „A törvény tiltja a joggal való visszaélést.”

28 Ptk. 6:91. §: „Akit a másik fél szándékos magatartásával tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, a megtevesztés hatására tett szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja.”

29 Stanciu D. CÂRPENARU: *Tratat de drept comercial român*, Editura Universul Juridic, Bukarest, 2012, 647–648.

*jóhiszemű váltóbirtokossal szemben egyáltalán nem hivatkozhatnak arra, hogy az utólagos kitöltés megállapodás-ellenes, sem pedig arra, hogy a kitöltő az ő meghatalmazásuk ésszerű határait túllépte. Jóhiszemű 3-ik személlyel szemben u. i. a váltókötelezett tisztán saját veszélyére és felelősségére teszi azt, hogy olyant bízott meg az utólagos kitöltéssel, aki erre a bizalomra nem bizonyult méltónak.”*³⁰ Következésképpen harmadik jóhiszemű váltóbirtokossal szemben ez a kifogás nem érvényesíthető. Másfelől viszont a váltó kitöltésére vonatkozó megállapodás, vagyis megbízás megszegése áll fenn, amely a váltó érvényes létrejöttét befolyásolja, bármely váltóadós hivatkozhat erre a kifogásra. Így a váltó visszaélésszerű kitöltése olyan jellegű kifogás, amelyre bármely váltókötelezett hivatkozhat a váltó kitöltő első kedvezményezettrel szemben, illetve későbbi váltóbirtokosokkal szemben abban az esetben, ha a váltót az rosszhiszeműen szerezte, illetve a megszerzésével kapcsolatban súlyos gondatlanságot követett el. Viszont nem lehet e kifogással élni a jóhiszemű váltóbirtokossal szemben.³¹

E két érv alapján egyértelmű, hogy a hivatkozott határozatok nem alkalmazták helyesen a váltójogot.

6. Következtetések

A röviden elemzett jogeset is jelzi a váltókban rejlő rendkívüli lehetőségeket, amelyeket a gazdasági élet számára nem kihasználni sajnálatos lenne, ezért a váltójog „feltámadásáért” a magánjogászoknak sokat kell tenniük. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy megfelelő tudományos és oktatási munka szükséges annak érdekében, hogy a rendkívül érdekes, de tagadhatatlanul nehéz váltójogot pontosan, helyesen alkalmazza a gyakorlat. Álláspontom szerint a váltójog feltámasztásának kulcsa nem is a jogászképzésben rejlik: inkább a közgazdászképzésben kellene legalább egy előadás keretében elmagyarázni a váltó használatában rejlő – nagyszámú és megkérdőjelezhetetlen – előnyöket. Ha a váltó gazdasági előnyeit a közgazdászok megismerik, akkor fog a váltó használata újra elterjedni, és ennek következményeként fog a váltójog „feltámadni”.

De az a tény, hogy a rendszerváltás előtti évtizedekben az állami vállalatok közötti üzleti forgalomban nem volt igény a váltókra, és ennek következtében a váltójog feledésbe merült, messzemenően nem jelenti azt, hogy a váltó elavult jogintézmény lenne.

30 KUNCZ: *i. m.*, 340.

31 Radu ECONOMU: *Manual practică de drept cambial*, Editura Lumina Lex, Bukarest, 1996, 162; Ion DOGARU, Lucian SĂULEANU: *Teoria generală a obligațiilor comerciale*, Editura Didactică și Pedagogică, Bukarest, 2006, 362; D. GĂLEȘESCU-PYK: *Cambia și biletul la ordin*, vol. II, Editura Tiparul Românesc, Bukarest, 1947, 773–774. stb.

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

Fábián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

Gyula Fábián (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, Hamangiu kiadó, Bukarest, 2020, 406 oldal

A tekintélyes bukaresti Hamangiu könyvkiadó gondozásában 2020-ban jelent meg Fábián Gyula szerkesztésében a többségi román és a kisebbségi magyar közösség közötti együttélés ellentmondásos jogi normáit ismertető hiánypótló kötet.¹ A szerzők a hagyományos erdélyi értelmiségi ethoszt magukévá téve vállalták fel azt a különös jelentőségű feladatot, hogy *román nyelven*, a *román közösségnek címezve*, irányukba való *őszinte párbeszéd kezdő lépéseként* részletesen *feltárják és bemutatassák a román jogrendszer kisebbségi társadalmi közösségeit érintő legfontosabb elemeit*. A kötetet átolvasva, annak tanulmányait megismerve több gondolat fogalmazódott meg bennem, amelyet az alábbiakban kívánok közreadni, és egyben köszönetemet kifejezni a szerzőknek értékes tanulmányaikon túl azok értelmezésében nyújtott segítségükért.

A kötet megjelenésének időpontja üzenetértékkel bír, hiszen pontosan 100 esztendő telt el a trianoni békeszerződés aláírása óta. Trianon jogi szempontból Erdély tekintetében a román–magyar viszonyban „szerepcserét” eredményezett: azóta a kisebbségi sorsba került milliós magyar nemzetrész mindennapi boldogulásának és megmaradásának lehetőségeit a román államkereteken belül kell keresnie. *A kötet pontosan ezen okból üzenet*. Annak ellenére, hogy mind a román, mind a magyarországi közvéleményben uralkodó álláspontként él az a feltevés, hogy a romániai magyarság változatlanul csak az anyaországtól várja sorsának jobbra fordulását, a közösség a mindennapok során Románián belül is, annak mindenkorai alkotmányos rendjét tiszteletben tartva törekszik céljai elérésére és keresi az ehhez közelebb vivő utat. *Ennek az útkeresésnek szükségképpen eleme a román–magyar párbeszéd*,² így a romániai magyar

1 FÁBIÁN Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, București, Editura Hamangiu, 2020.

2 Ennek érdekében nemrégiben tematikus lapszámot szentelt a kérdésnek az *Erdélyi Jogélet* tekintélyes jogi szakfolyóirat. A tematikus 2020/3. számú lapszám a www.jogélet.ro oldalon

közösség életét, mindennapjait befolyásoló jogintézmények magyar közösségi nézőpontjának a többségi román társadalom felé való közvetítése, üzenete, igényeinek indulatoktól mentes román nyelvű elküldése kiemelt fontossággal bír.

Mint ismeretes, a történelmi folyamatok eredményeként az I. világháborút lezáró Párizs környéki békerendszer megalkotása során Románia 1919. december 9-én a Párizsi kisebbségvédelmi szerződésben vállalt nemzetközi jogi kötelezettséget kisebbségei védelmére.³ A II. világháborút követően azonban ez a kisebbségvédelmi szerződés hatályát veszítette, a nemzeti kisebbségek védelme a korábbi jelentőségét elvesztette, és csak az általános emberi jogok egyik elemévé vált, ami lényegében véve visszalépés a korábbi védelmi szinttől.⁴ *A romániai magyar közösség azonban a jogi környezet változásai ellenére változatlan állandó.* Ez a magyar nemzetrész ma is Románia legnagyobb nemzeti kisebbségeként él, ami időszűrűvé teszi az őt érintő, száz évre visszatekintő jogi szabályozás vizsgálatát és a jogszabályok új alapokra helyezését. *A kötet ennek megfelelően valamennyi tanulmánya jogtörténeti bevezetője és megalapozása mellett és abból fakadóan a jelent vizsgálja és a jövőre kíván válaszokat adni.* Időszűrűségét a múlt tanulmányai mellett jogi szempontból elsősorban az alapozza meg, hogy Románia 1991 óta mulasztásos alkotmányértéktől állapotában van azáltal, hogy a kisebbségi törvény megalkotásával mindmáig adós. Ez az alkotmányjogi *ex lex* állapot remélhetőleg nem tart sokáig, és a szerzők által felvetett kérdések, érvek, nemzetközi példák és gyakorlatok román szakmai környezettel való megismertetése talán – remélhetőleg – támpontot adhat az alkotmányértéktől orvoslásán túl a romániai magyar közösség legitim igényeinek tényszerű, valamint káros asszociációktól mentes közvetítésére és megoldására. A jogászai szempontok, a jogászai hivatás elfogulatlan természetéből fakadóan kimért, indulatoktól mentes módon kerültek e cél érdekében a kötetben a címzett fél irányába megfogalmazásra, a *tanulmányok tehát nemcsak látteleként szolgálhatnak, hanem a jövő, a közös jövő eszközeként is érvényesülhetnek.*

A nagy ívű elemzések tanulságainak és tartalmának rövid összegzését megelőzően szükségesnek ítélem az államok többség-kisebbség viszonyában vallott felfogásainak rövid felvázolását és ebből fakadóan Románia hatályos alkotmányos rendszerének alapállását ismertetni. Ennek célja pontosan a szerzők munkásságában jelen lévő együttműködési igény és káros asszociációktól mentes, semleges megközelítésének rögzítése.

A modern államok a többség-kisebbség viszonyában alapvetően három modellt vallanak, amelyek kirekesztő, együttműködő, illetve befogadó modellként írhatók le. A kirekesztő modell lényegét olyan jogalkotás jelenti, amely közvetlenül vagy közvetetten sérti a

érhető el.

3 A *Hivatalos Lap* 1920. szeptember 23-i 140. számában kihirdetett 3699. törvény a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria között 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-ben kötött békeszerződés és a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919. december 9-én Párizsban kötött kisebbségvédelmi szerződés becikkelyezéséről – Lege Nr. 3699. prin care guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute tratatul de pace împreună cu anexele lui, încheiat de Puterile Aliate și Asociate cu Austria, în Saint Germain, la 10 septembrie 1919, și Tratatul asupra minorităților semnat la Paris la 9 decembrie 1919.

4 SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003, 146–147.

kisebbségek jogait és a kisebbségek többséggel szembeni jogegyenlőségét. Az együttműködő modell a jogegyenlőség talaján áll és alapvetően formális jogegyenlőségre törekszik, individualista alapállást vallva, de egyes kollektíven gyakorolható jogokat kifejezetten egyéni alapon elismer. A befogadó modell a kisebbségek közösségi jogait is elismeri, értve ez alatt az önkormányzati jogokat, amelyek adott esetben föderatív államberendezkedésig is terjedhetnek,⁵ kiemelve, hogy a többnemzetiségű államok nemzetiségi kihívásának ezen megoldása a területi integritás biztosításával napjainkban összekapcsolható.⁶

A tanulmányok által bizonyított módon Románia de facto és részben de iure kezdetben a kirekesztő modell talaján állt, annak ellenére, hogy nemzetközi kötelezettségei az együttműködő és befogadó modell elemeit egyaránt tartalmazták. A két világháború között a román állam az együttműködő modell rendelkezéseit formálisan teljesítette, de annak gyakorlata során kezdetben indirekt, majd direkt módon kirekesztő modellt alkalmazott. A szovjet diktatúra idejében a totális állam ideológiája által meghatározott keretek között formálisan érvényesültek az együttműködő, illetve befogadó modell elemei, sőt bizonyos esetekben napjaink valóságánál jóval hatékonyabban. Ebből fakadóan viszont felmerül a kérdés, hogy a politikai rendszerváltást követően milyenné vált, illetve milyenné kellene váljon Románia alkotmányos rendszere?

A történelmi tapasztalat igazolja, hogy a kirekesztő modell a mai jogfejlődés szintjén nem igazolható és a jogegyenlőtlenség talaján állva nem elfogadott.⁷ Azonban azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a csak formailag együttműködő modell esetében szükségszerűen megjelennek és alkalmazásra kerülnek a kirekesztő modell elemei. Következésképpen amennyiben valamely modell alkalmazása mellett dönt egy állam, annak tartalmi oldalán legalább a tényleges együttműködésnek meg kell valósulnia. Ellenkező esetben a *de facto* kirekesztő elemek az állam stabilitását veszélyeztető reakciókat eredményeznek és végletesen ellehetetlenítik a kívánt integrációt, sőt, a többség által szorgalmazott asszimilációs igényre is kontraproduktívan hatnak.

Románia esetében az együttműködő modell hatékony alkalmazása, azaz a tartalmában is együttműködő modell minimum elvárásként fogalmazható meg. Ezt az elvárást a jogfejlődés eredményein túl a történelmi tények is megalapozzák és igazolják. Románia esetében a csak formailag teljesített együttműködő modell 1940 nyarára kudarcot vallott, diktatúrát és súlyos területi veszteségeket is eredményezett. Az egyébként együttműködő modellt valló történelmi magyar állam politikai kudarca ebben a kérdésben szintén azt bizonyítja, hogy a valós együttműködés végrehajtásának és a kisebbségek legitim igényeinek negligálása, bár hosszabb távon képes asszimilációs eredményeket felmutatni, de a nemzetiségi kihívást nem oldhatja meg. Következésképpen az együttműködő modell alkalmazásán túl Románia esetében a befogadó modell kulturális autonómia formájának universalis, valamint területi autonómia formájának partialis átültetése indokolt és legitim.

5 TRÓCSÁNYI László: *Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok* = Emlékkönyv dr. Ruszoly József 70. születésnapjára, szerk. HOMOKI-NAGY Mária, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2010, 893–894.

6 BAUBÖCK Rainer: *Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek*, Pro Minoritate, 2002/nyár, 138–168.

7 TRÓCSÁNYI: i. m., 893.

A nemzetiségek által nemzedékeken keresztül következetesen kinyilvánított igényeket a mai korban a formális jogegyenlőséget tartalmazó unitárius alkotmányokkal visszaszorítani törekvő politika és jogrendszer nem nyerhet jogi igazolást,⁸ különösen abból a szempontból, hogy a kisebbségi jogok egyéni jogok talaján álló megközelítése már az I. világháborút követően meghaladottá vált.⁹

A területi autonómia, illetve a kulturális autonómia területfelettsége számtalan előnye mellett jelentős, a körülményekhez leginkább alkalmazkodó megoldási lehetőséget hordoz magában. A két autonómia elemei egymással *kombinálhatók*,¹⁰ alkalmazásuk nemcsak *összeegyeztethető* az állam területi integritásának elvével, hanem *annak biztosítéka-ként* is értelmezhető.¹¹ E körben hangsúlyozni szükséges, hogy a kulturális autonómia területi aspektust fogalmából adódóan nélkülöz, azaz *per definitionem* nem hordoz magában szecessziós elemet. A legnagyobb román politikai ellenállást kiváltó, a romániai magyar kisebbség mintegy felét kitevő székely területi autonómia esetében pedig a legjelentősebb körülményként rögzítendő, hogy a román állam földrajzi középpontjában az elszakadás objektíve lehetetlen. Köztudomású, hogy a területi autonómiával kapcsolatos ellenérvek döntően abból fakadnak, hogy azt a legtöbb esetben első lépésnek tekintik az államtól való elszakadás útján,¹² de Románia különleges nemzetiségi viszonyai ezen érveket alapvetően és tényszerűen cáfolják. Ettől függetlenül azonban az 1866 óta változatlan román nemzetállami alapállás, valamint a romániai közvélemény nacionalizmusa – egy szűk társadalmi rétegtől eltekintve – már a kérdésről való vitát is eleve lehetetlenné teszi, így *Románia változatlanul a centralizált nemzetállam alapján áll*.¹³

A román alkotmányos gondolkodás lényegi elemét képezi az a tétel, hogy a nemzet államnemzeti értelemben a szuverenitás letéteményese és így az emberi közösség legfejlettebb formája, amelyet alapvetően az állampolgárság határoz meg.¹⁴ Románia ennek megfelelően és ebben az értelemben nemzetállam.¹⁵ A román alkotmányjog – nem vitatva a nemzetek állampolgárságtól független etnikai értelemben létező társadalmi fogalmának létét¹⁶ – az államnemzeti értelemben értett nemzetállamának¹⁷ – nemzetiségek szerinti – decentralizációját így nem tartja lehetségesnek.¹⁸ A román alkotmányjog fenti megközelítése másfél évszázada érinthetetlen tétel és jogalkotási

8 BAUBÖCK: *i. m.*, 140.

9 PONGRÁCZ Kálmán: *A szórványvédelem jelentősége és az asszimiláció problémája a kisebbségi életben*, Magyar Kisebbség, 1938/5, 125–127.

10 BAUBÖCK: *i. m.*, 142–143.

11 *Uo.*, 139.

12 *Uo.*, 161.

13 Sorin MITU: *Az én Erdélyem*, Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2017, 105, 108–109, 119.

14 Ion DELEANU: *Instituții și proceduri constituționale în dreptul român și în dreptul comparat*, Editura Servo-Sat, Arad, 2003, 273.

15 *Uo.*, 264, 277.

16 Cristian IONESCU: *Tratat de drept constituțional contemporan*, Editura C.H. Beck, București, 2019, 804–805.

17 KISS Tamás, TORÓ Tibor, SZÉKELY István Gergő: *Erdélyi magyarok: kisebbség, politikai közösség vagy diaszpóra? = Magyarok Romániában 1990–2015*, szerk. BÁRDI Nándor, ÉGER György, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017, 278–279.

18 DELEANU: *i. m.*, 262–263; IONESCU: *i. m.*, 150.

értékválasztás. A hatályos román Alkotmány¹⁹ 1. cikk (1) bekezdése így lényegét tekintve 1866 óta változatlan tartalommal rögzíti, hogy Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam,²⁰ amelynek keretei között a kisebbségekkel szembeni, formailag vallott együttműködő modell alkalmazása és hatékony végrehajtása tényleges korlátok közé szorul. Ezt az állítást a kötet tanulmányai teljes egészében igazolják a későbbiekben felvázoltak szerint. Előremutató rendelkezés ugyanakkor, hogy Románia Alkotmánya 4. cikk (1) bekezdése szerint a román nép egysége és állampolgárainak *szolidaritása* az állam alapja,²¹ amely rendelkezés a (2) bekezdés értelmében árnyaltan érvényesül.²² Az alkotmányjogi rendelkezés szerint Románia az összes állampolgárának közös és oszthatatlan hazája, fajtól, nemzetiségtől, etnikai eredettől, nyelvtől, vallástól, nemtől, véleményről, politikai hovatartozástól, vagyontól vagy társadalmi származástól függetlenül.²³ Megítélésem szerint ezen rendelkezések között a kulcsszó a *szolidaritás*. A *szolidaritás* ugyanis *nem jelent együttműködést* annak ellenére, hogy az Alkotmány 6. cikk (1) és (2) bekezdése az identitáshoz való jog körében az *együttműködő modellhez hasonló* rendelkezéseket tartalmaz.²⁴ Románia Alkotmányának megközelítése ugyanis a szolidaritásból fakadóan *egyoldalú*. A román állam egyoldalúan ismeri el és biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.²⁵

Az *egyoldalú megközelítést* – lényegében véve a *párbeszéd és együttműködés hiányát* – tovább erősíti az a tény, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védő intézkedéseknek meg kell felelniük a többi román állampolgárhoz viszonyított egyenlőség és a diszkriminációtilalom elvárásainak.²⁶ Következésképpen a tényleges egyenlőség megkülönböztetés útján való elérését ez az alapállás kizárja. Márpedig a jogegyenlőség tényleges megvalósítása, a kisebbségi jogok egyoldalú elismerésén túl, azok érvényesülésének hatékony biztosítását is megköveteli, ami a jogtudomány álláspontja szerint legitim módon töri át a formális jogegyenlőség és a diszkrimináció tilalmának alkotmányban rögzített tételeit. A nemzetközi jog e körben pedig közel egy évszázada felállította azt a tételt, amely szerint bár az egyenlőség mint azonosság minden megkülönböztetést kizár, de a tényleges egyenlőség tulajdonképpen az eltérő bánásmódot, azaz a pozitív diszkriminációt is magában foglalhatja olyan eredmény elérése érdekében, amely egyensúlyt hoz létre a tényleges helyzetek között az igazságosság és ésszerűség alapjain csökkentve, így szüntetve meg az egyenlőtlenség körülményeit, okait.²⁷

A román nemzet alkotmányjogi értelemben az állampolgárok közösségét jelenti, de ellentétben a magyar politikai nemzet fogalmával, a nemzeti kisebbségek nem államalkotó tényezők.

19 A Hivatalos Lap 2003. október 29-i 758. számában kihirdetett módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt Románia Alkotmánya – Constituția României

20 DELEANU: *i. m.*, 298, 302–303; IONESCU: *i. m.*, 801–805.

21 DELEANU: *i. m.*, 264, 277; IONESCU: *i. m.*, 844.

22 DELEANU: *i. m.*, 266; IONESCU: *i. m.*, 847–848.

23 DELEANU: *i. m.*, 277; IONESCU: *i. m.*, 844.

24 DELEANU: *i. m.*, 264–266; IONESCU: *i. m.*, 866–868.

25 IONESCU: *i. m.*, 850–862.

26 Uo., 871–872.

27 Malcolm N. SHAW: *Nemzetközi jog*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgazdálkodó Kft., Budapest, 2008, 257.

A fentiek alapján egyértelmű, hogy az identitáshoz való jog román alkotmányjogi értelmezése a nemzetállami alapállással együttes értelemben a formailag felállított együttműködési modellt csak egyoldali deklarációként kezeli, annak ellenére, hogy annak fogalmi lényege a kétoldali megközelítés. Ezt a kétoldali megközelítést szolgálja, és így az együttműködés alapját hivatott részben megteremteni az alábbiakban részletesen bemutatott tanulmánykötet. A párbeszédhez szükséges politikai szándék formálását és remélhetőleg a valós megoldásokat kívánó alkotmányos célok elérését biztosíthatja a történelem és a jog kötetben felvázolt alapjainak és tanulságainak együttese.

A nemzetnek, a nemzetiségnek nincs általánosan elfogadott fogalma.²⁸ A világban jelentős számú nemzeti identitás alapját a nyelvvel együtt vagy attól külön értett különböző egyéb – különösen vallási, vérségi, kulturális, egyéb összetartozás-tudatot eredményező jegyek – ismérvek képezik.²⁹ Mégis mind Románia, mind Magyarország esetében a nemzetiségi kérdésnek a nyelvi alapú megközelítése az elsődleges, ezáltal a nyelvi kérdések nem vitatott módon az identitás megőrzésének kiemelt, talán legfontosabb elemei. A nyelvkérdés kiindulópontját az oktatási jogok képezik, ennek megfelelően a kötet első fejezete – a tárgy különös jelentőségéhez mért módon a teljes könyv mintegy egyharmadában – nyert különös hangsúlyt. *Bethlendi András és Ilyés Zsolt* nagyívű tanulmánya nem pusztán a romániai magyar nyelvű oktatás, illetve a magyar nyelv oktatásának kérdését tárgyalja, hanem rávilágít arra, hogy az anyanyelvű oktatáshoz való jog valójában a többi jog „anyajogaként” értelmezhető. Az anyanyelvi oktatás kérdése a nyelvi kisebbség hosszú távú fennmaradásának feltételeként már a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés során is kiemelt jelentőséggel bírt, az nemcsak a jog deklarálását és annak lehető legszélesebb körben való érvényesülését, hanem annak anyagi alapjait is biztosítani kívánta, sőt a szász és székely oktatási önkormányzatot külön is nevesítette. A nemzetközi jog e körben ma is hasonló módon foglal állást: a nyelv a kulturális és vallásszabadság kérdéseiben is kapcsolóelem, következésképpen minden kisebbség csak a saját kulturális és ezáltal nyelvi környezetében maradhat fent. A tanulmány azonban emellett nem feledkezik meg a közösség egyéni tagjairól sem, így az anyanyelvi oktatás kérdését nem feltétlenül absztrakt közösségi szinten kezeli a szerzőpáros, hanem az egyéni érdekek szempontjait külön is nevesíti. *A nyelvi közösség így egyéni arcot nyerve jelenik meg az olvasó előtt, rávilágítva arra, hogy a magyar ajkú román állampolgárok legelemibb személyes érdeke, hogy a lehető legteljesebben élhessék meg életüket magyarként, magyar nyelven kifejezve magukat.* A személyes érdek közösségi aspektusa pedig magától értetődő. Az ember társas lényként bizonyos jogait legteljesebb mértékben csak közösségben élvezheti, így az anyanyelvű oktatás legitim egyéni és kollektív érdeként jelenik meg nemcsak az identitás megőrzésének céljából, hanem annak fejlesztése érdekében is. A nyelvi és kulturális identitás megőrzése tekintetében Románia Alkotmánya is rendelkezéseket tartalmaz, így e jog a román állam azon alkotmányos felelősségére mutat rá, hogy Romániának egy diszkriminációmentes társadalmi integrációt kell megvalósítania. A tanulmány ezeken az alapokon tekinti át

28 IONESCU: i. m., 854.

29 MANZINGER Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019, 18–20.

romániai magyar oktatás valamennyi szintjére vetített elmúlt száz évének tanulságait és a román állam attitűdjeinek változását. Az anyanyelvi oktatás kérdésének szentelt fejezet a jogszabályok normatív vizsgálata mellett teret biztosít a nemzeti bíróságok joggyakorlatának, illetve az újabb szociológiai tanulmányok következtetéseinek is a teljes jogi és társadalmi valóság feltárásának érdekében. A szerzők álláspontja szerint az oktatási kérdések tekintetében ugyan a fejlődés korántsem nevezhető konstansnak, illetve még korántsem érte el maximális potenciálját, azonban a román állam a korábbi nyílt asszimilációra törekvő, diszkriminatív rendszeréből eljutott egy olyan oktatási szervezethez, amely alkalmas lehet a magyar kisebbség nyelvi és kulturális identitásának megőrzésére és fejlesztésére. A megállapítás jogtörténeti bizonyítást nyer a tanulmányban a két világháború közötti időszak különösen sérelmes oktatási politikájának bemutatásával, amely az anyanyelvi oktatás minden szinten való visszaszorítását célozta. A szovjet típusú diktatúra kezdeti pozitív eredményeinek felvázolása, majd azok visszaszorulása különösen a felsőoktatás területén ezen fejlődési ív bizonyításaként nyer szerepet. A jogtörténeti alapokat követően a szerzők mind a nemzeti, mind a nemzetközi jogi, illetve európai jogi szabályokat, sőt folyamatban lévő jogalkotási javaslatokat is elemzésük tárgyává téve mutatnak rá a hatályos szabályozás hiányosságaira, ellentmondásaira. Különösen értékes eleme a tanulmánynak az annak végén elhelyezett összehasonlító táblázat, amely a hiányzó magyar nyelvű tankönyvek problémáját szemlélteti. A szerzők elismerik elemzésükben, hogy ugyan a hatályos román szabályozás alapvetően fölülmúlja a nemzetközi szerződésekben lefektetett minimum elvárásokat, azonban a jogszabályok hatékony végrehajtásának elmaradása, az illetékes hatóságok tétlensége vagy érdektelensége, az oktatási minőség-ellenőrzés hiányosságai, végül a bíróságok korlátozó jogértelmezései a joganyag normatív kiteljesedését gátolja. Mindez a megállapítás közvetlenül bizonyítja a bevezetésben rögzített azon tételt, hogy a formai együttműködés mellett a kirekesztő gyakorlat zavartalanul megjelenhet. Kritikai élel jegyzik meg a szerzők továbbá, hogy a romániai magyar oktatást szabályozó joganyag továbbra is hierarchizáló, rendszerezetlen, helyenként hiányos és ellentmondásos, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az erdélyi magyarság legfontosabb alapszükségleteit kielégíti. Következésképpen a történeti fejlődés iránya, illetve a jogalkotás eredményei alapvetően üdvözlendők, azonban a hiányosságok és ellentmondások továbbra is fenntartják a többségi és kisebbségi nyelven tanulók közötti rendszerszintű aszimmetriát, így további lépések szükségesek a valóban hatékony jogérvényesülés érdekében. A szerzők álláspontja abban foglalható össze, hogy ezen lényegi előrelépéshez ki kell mozdulni a hierarchizáló, az egyéni jogokat elismerő kisebbségi jogi paradigmából, azaz a magyar nyelv státuszát a román nyelvéhez hasonló szintre kellene helyezni a romániai oktatási rendszeren belül, továbbá az anyanyelvi oktatás tekintetében az államnak nagyobb cselekvési szabadsággal kellene felruháznia a magyar közösséget.

A kötet második fejezete a közigazgatási nyelvhasználat kérdéseit tárgyalja az első fejezetben megismert tartalmi és logikai felépítés mentén. Több, a tárgyban született nemzetközi és európai jogi szerződés és norma aláírójaként Románia kötelezettségeket vállalt többek között a magyar nyelv védelmére és közigazgatási érvényesülésének biztosítására. A közigazgatási nyelvhasználat így nemzetközi jogi kötelezettségként

él, de emellett a demokratikus társadalom feltételeként is hangsúlyos szerepet tölt be, elvégre az oktatási jogokhoz hasonlóan e jog biztosítása is a magyar kisebbség jogos érdekeiből fakad. A nyelvi asszimiláció elkerülése mellett a közigazgatási nyelvhasználat hatékony érvényesülése ezen kívül elősegítheti a román társadalomban a magyar kultúrával és közösséggel szembeni ellenséges légkör ellensúlyozását is. Kiemelt megállapítása a tanulmánynak, hogy az anyanyelv szabad és természetes használata az egyén kiteljesedésének is az eszköze, ahogyan az az oktatási jogoknál is bizonyítást nyert. A közigazgatási nyelvhasználat szabályozásának gyökerei román viszonylatban a modern román állam legfőbb jelképes alapját képező Gyulafehérvári Határozatokban is ezen az alapon nyert hangsúlyt. *Az 1918. december 1-jei román nemzetgyűlés határozataiban kiemelte a nyelvhasználat teljes szabadságát az oktatásban, közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, amit a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés is nemzetközi jogforrási minőséggel erősített meg és szabályozott.* A tanulmány történeti alapjai tehát ebben az esetben is a jelennek üzennek. *Bethlendi András* az előző fejezettel egyezően világít rá arra a történelmi folyamatra, amely a román nyelv kizárólagosságától a mai hatályos szabályozásig vezettek. Különösen értékes részét képezi a tanulmánynak az 1968-ban megszüntetett Magyar Autonóm Tartományra, illetve Maros-Magyar Autonóm Tartományra vonatkozó ismertetés. A tartomány(ok) léte okán a magyar nyelv hivatalos státusza elsőként nyerhetett román alkotmányos elismerést. Napjainkban a hivatalos nyelv tekintetében a hatályos román Alkotmány visszatért az 1948 előtti nemzetállami alapállására. Eltérően azonban a két világháború időszakától, a nemzetközi jogi kötelezettségek végrehajtása érdekében a hivatalos román nyelv kérdése árnyalást nyer, teret engedve a közigazgatási nyelvhasználat megfelelő szabályozásának. A fejezetben mindezek alapján a szerző vizsgálat tárgyává teszi a hatályos román Alkotmányt, a nemzetközi jog forrásait, illetve a romániai közigazgatási nyelvhasználatot szabályozó jogszabályokat. A tanulmány a bevezetőben is jelzett módon a román közönségnek címezve tisztázza azt a kérdést, hogy az anyanyelv közigazgatási használatának igénye nem elsősorban a román nyelv ismeretének a hiányából származik – elvégre a nagykorú erdélyi magyarok túlnyomó többsége tud románul –, hanem abból az összefüggésből, hogy egy nyelv nyilvános használata minden esetben kihat a nyelv beszélőinek a társadalmi elfogadottságára. Hasonlóan fontos eleme a kérdéskör román társadalmi megvilágításának a jó nemzetközi gyakorlat és példák felvázolása, melyek közül a legnagyobb hangsúlyt a finnországi svédek helyzetének részletes ismertetése nyeri. A tanulmány a különböző jogforrások összevetésével és a nemzetközi kötelezettségek teljesítésének összeütköztetésével vonja le következtetéseit, amelyhez segítségül hívja a nemzetközi kötelezettségek romániai betartását értékelő szakértői ajánlásokat, a nyelvi jogok alkalmazását vizsgáló szociológiai kutatások eredményeit és a bírói joggyakorlatot is. A nemzetközi kötelezettségek teljesítése tekintetében a szerző következtetése, hasonlóan az oktatási jogok esetében kifejtett állásponttal, az, hogy Románia alapvetően teljesíti jogalkotásával a nemzetközi szinten megfogalmazott elvárásokat. Ugyanakkor rávilágít arra a nyilvánvalóan abszurd helyzetre is, hogy mivel a közigazgatási nyelvhasználat joga csak az egyéneket illeti meg, adott esetben a magyar többségű közhatóságok vagy egyházak egymás közötti kommunikációjában is csak a román nyelv érvényesülhet. A helyi közhatóságok az alárendelt intézményeikkel elvben ugyan használhatják a kisebbségi nyelvet, de a

gyakorlatban ez nem érvényesül. Szintén nehezen indokolható a szerző álláspontja szerint, hogy egy román közhatóság által nem román nyelven kiadott okirat minden egyéb alaki és tartalmi feltétel teljesülése esetén, pusztán a román nyelv hiánya okán miért nem minősülhet közokiratnak. A tanulmány kutatási eredményeiből a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a magyar nyelv jogszabályoknak megfelelő használata a közigazgatásban, lényegében véve a már létező lehetőségek ellenére azért sem érvényesül, mert a törvény betartását sem a megyei prefektusok, sem a helyi politikum nem szorgalmazza döntően költség szempontok alapján. A szerző összefoglaló következtetéseként emeli ki, hogy a nyelvi jogok következetes és hatékony végrehajtásának elmulasztása az állam által elvetett autonómia gondolatát erősíti, azaz az *autonómia politikai programjának élet és hangsúlyát pontosan a román nyelv és kultúra kizárólagossága adja.*

A közigazgatási nyelvhasználatot követően az igazságszolgáltatási nyelvhasználat kérdéseit tárgyalja a kötet harmadik fejezetében *Bogdán Andrea*. E kérdéskör szabályozásának alapelemei is már az idézett Gyulafehérvári Határozatokban és a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseiben fellelhetők. A tárgykör egyik különös aspektusát jelenti az a tény, amit ugyan a tanulmány nem érint, hiszen kívül esik vizsgálódási szempontjain, hogy az igazságszolgáltatási nyelvhasználat, a szabatos jogi nyelv és jogászképzés, valamint a kisebbségi számaránynak megfelelő igazságszolgáltatási személyzet a román nemzetiség magyar állammal szemben megfogalmazott egyik legjelentősebb igényeként jelentkezett Trianont megelőzően.³⁰ *Bogdán Andrea* tanulmánya a kötet eddigi fejezeteinek gyakorlatát követve helyezi el a kérdést a hatályos román jog és a nemzetközi jogforrások rendszerében, illetve a jogtörténet dimenziójában. A két világháború közötti időszak kizárólagos román nyelvi közegét így hasonlítja össze az 1945. évi Kisebbségi Statútummal, majd a II. világháborút követő alkotmányok rendszerével, szintén teret engedve a kisebbségi magyarság 1968-ig fennállt autonóm tartományainak bemutatásának. Annak ellenére, hogy nyilvánvaló ezen autonóm tartományok, illetve a korabeli alkotmányokban szabályozott nyelvi jogok a modern önkormányzatiságtól és jogállami elvárásoktól a szovjet típusú diktatúra jellegzetességei okán való távolsága, mégis történelmi hivatkozási alapként és példaként állhatnak a többnyelvűség megteremtése érdekében. Tárgyánál fogva bír jelentőséggel a fejezetben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem kérdése, amelynek beolvasztása a magyar jogászképzés elsorvasztását jelentette, és így döntő hatást gyakorolt az igazságszolgáltatási nyelvhasználatra. *Bogdán Andrea* az 1991 óta eltelt közel három évtized tanulságait elemezve, követve a jogforrási hierarchia lépcsőit, tárja fel az igazságszolgáltatási nyelvhasználat romániai valóságát. E körben hangsúlyos tény, hogy ellentétben az oktatási és kulturális jogokkal, az igazságszolgáltatási nyelvhasználati jogok az általános emberi jogi aspektusoktól függetlenül is részben levezethetők, elsősorban a tisztességes eljárásból fakadó jogból. A tanulmány ennek megfelelően a valós egyenlőség és annak elvének megteremtése érdekében elemzi a tárgyi jogszabályok rendelkezéseit a nemzetközi szakirodalom, illetve a nemzetközi jogforrások és gyakorlatok összevetésével. *Bogdán Andrea rávilágít ebben a körben arra a maga nemében páratlan helyzetre, hogy a jogállami jegyeket nélkülöző kommunista diktatúra idején az igazságszolgáltatásban – döntően*

30 Miko Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944, 140.

szociológiai okokból kifolyólag – jobban érvényesült a magyar nyelv használata, mint a diktatúra bukását követően. A fejezet megállapítása szerint 2003-ig az igazságszolgáltatásban az anyanyelvhasználat gyakorlatilag a tolmáchoz való jogra redukálódott. Annak ellenére, hogy a 2003-ban elfogadott alkotmánymódosítás következetesen különbséget tesz az anyanyelvhasználat és a tolmáchoz való jog között, az alkotmányos rendelkezésnek megfelelő törvényi szabályozás azonban lényegi különbséget nem eredményez. Ennek egyik oka pontosan a jogászképzés kérdésére vezethető vissza, azaz a jogász hivatásrendekben a magyarság aránya nem felel meg a valós társadalmi arányoknak, illetve a magyar jogi szaknyelv kielégítő ismerete is az anyanyelvhasználat jogának érvényesülése ellen hat. A kisebbségek számarányának megfelelő hivatásrendi képviselő tekintetében Románia sem nemzetközi vállalást, sem belső szabályozást nem eszközölt, ennek ellenére arra valós kisebbségi társadalmi igény áll fent. A tanulmány ebben az esetben is a román közvéleménynek címezve részletes táblázatban vázolja fel az iránymutató európai gyakorlatot, és különösen a finnországi svédek példáját állítja szembe a hatályos romániai valósággal. Bogdán Andrea következtetései e körben többrétűek. Annak ellenére, hogy az anyanyelvhasználat joga többek között a tisztességes eljáráshoz való jogból is levezethető, valójában véve a hatékony jogérvényesülés kizárólag a tényleges egyenlőséget megteremtő és a diszkrimináció tilalmának elvárását a tényleges egyenlőség szolgálatába állító, azaz valós pozitív megkülönböztetést elismerő alkotmányos környezetben érvényesülhet. Kizárólag ilyen alkotmányos környezet alkalmas a nemzeti kisebbségek identitásának és kultúrájának megvédésére, és ennek elemeként kell értelmeznünk az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználatához való jogot is. A nemzetközi minták mellett pedig ma is legitim modellt nyújt az 1945. évi Kisebbségi Statútum. Az akkori rendelkezések szerint azok a törvényszékek és járásbíróságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, kötelesek az adott kisebbség anyanyelvén kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhetnének. A benyújtott beadványok felett azok nyelvéen kell határozni, a felet saját anyanyelvén kell meghallgatni, azaz a nyelvhasználat esetében az ügyfél kérelme köti a bíróságot. A rendelkezések érvényesülését szolgáló előírások közül kiemelendő a bírának és tisztviselőnek adott nemzetiség nyelvismeretét, illetve lehetőleg az adott nemzetiség soraiból való kiválasztását rögzítő szabályok összessége, valamint a nyelvi jogok érvényesülését akadályozó magatartások büntetőjogi eszközökkel való szankcionálása is. Figyelemmel arra a tényre, hogy a kérdésben a nemzetközi jogi források alapvetően eljárásjogi garanciákra szorítkoznak, az igazságszolgáltatási anyanyelvhasználatot az identitáshoz való jog keretében lehet és kell hatékonyan rendezni. A szabályozásra a Kisebbségi Statútum rendelkezései mellett alapot és példát adhatnak a létező nemzetközi minták is. A tárgyi jog hatékony érvényesüléséhez ebben az esetben is elengedhetetlen, hasonlóan az oktatási és közigazgatási nyelvhasználatnál kimutatottak szerint, hogy a román állam a jogalkotási eredményeit megfelelő módon hajtsa végre, illetve azt ellenőrizze.

A kötet negyedik fejezete Kovács Bálint kulturális autonómiáról szóló tanulmányát tartalmazza. Míg a korábbi fejezetek jogtörténeti és jogelméleti megalapozottságuk vitathatatlan alapjain a hatályos jog eredményeinek vizsgálatára összpontosítanak, a negyedik

fejezet tárgyánál fogva különösen érzékeny témakör elméleti elemzését helyezi fókusz-pontba. Ennek oka alapvetően a román alkotmányos rendszer szuverenitásfelfogásában keresendő, amely az autonómia valamennyi formájától alapvetően idegenkedik. Kovács Bálint így a kulturális autonómia fogalmi elemeinek részletes magyarázatára és nem államellenes élének kihangsúlyozására vállalkozik. Ezen elsődleges szempont érvényesülését szolgálja a tanulmány módszertana, amely által az elméleti alapok összefüggéseit – különösen Karl Renner munkássága alapján – helyezi el mind a történeti, mind a jelen gyakorlati síkjaiban. A fogalmi megalapozást követően a fejezet nemzetközi jogi, európai emberjogi és európai uniós jogi környezete keretei között tárgyalja a kulturális autonómia intézményét. A tárgy különös román aspektusai ebben a fejezetben is visszautalnak a Párizsi kisebbségvédelmi szerződésben is fellelt gyökerekhez, valamint a szovjet típusú diktatúra jellegzetességeihez. Kovács Bálint nem mulasztja el a XIX. és XX. század történeti tanulságainak ismertetését sem, így kihangsúlyozza a tárgyban Ausztria-Magyarország által követett politikát és annak hatásait az I. világháborút követő békerendszert illetően. Megállapítása szerint a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés, amelyhez hasonló szerződések kötött többek között Csehszlovákia és Lengyelország is, a kulturális autonómia kezdetleges formáit már tartalmazta és e jogokat a Nemzetek Szövetsége alá helyezte, emellett Románia esetében kihangsúlyozásra került a szász és székely közösség részére megadandó, de megadni elmulasztott jogok összessége. A Párizsi kisebbségvédelmi szerződés gyakorlatilag a román állam fiktív akarataira visszavezethetően ténylegesen nem érvényesült, ennek ellenére annak léte egyértelműen rámutat a kérdés kiemelt nemzetközi jelentőségére. A II. világháború után a kisebbségi jogok esetében bekövetkezett, a bevezetőben is idézett paradigmaváltást követően ez a kérdés is általános emberi jogi aspektust nyert, de a korábbi szervezetrendszer ismételt felállításának elmulasztása okán eltérő megoldásokat figyelhetünk meg különösen Európában. Kovács Bálint ennek megfelelően ismerteti Szerbia, Oroszország, Magyarország, valamint a balti államok gyakorlatát, külön is kitérve olyan szempontokra is, mint többek között a hatásköri és szervezeti kérdések, a pénzügyi finanszírozás aspektusai, illetve a jogalkotási lehetőségek tárgykörei. A szerző kiemeli, hogy Romániában a rendszerváltástól napjainkig több mint tizenöt autonómiára vonatkozó törvényjavaslatot fogalmaztak meg az erdélyi magyarság politikai képviselői, elöljárói, amelyek között több javaslat a kulturális, tehát nem területi autonómia elemeit tartalmazza. A javaslatok közül egy sem került elfogadásra, sőt a kulturális autonómia, amely természetéből fakadóan nem tartalmaz államterületi aspektusokat, mind a közbeszédből, mind a romániai magyar politikum programjai közül eltűntek, amelynek oka egyértelműen a területi autonómia szorgalmazásának dominanciájából fakad. A kérdés másik oldalát képezi egyebekben, hogy a korábban kidolgozott kulturális autonómia tervezetek, különösen a 2004-es kisebbségi statútum rendelkezései meglehetősen távol állnak a szerző által bemutatott államok szabályozásától. A szerző végkövetkeztése ebben a körben, hogy a kulturális autonómia a romániai társadalom többségének támogatását élvezheti a területi elemek hiánya okán, így realisabb politikai célként és programként lehetséges képviselni. *A kulturális autonómia sikere és elfogadottsága, így a minori ad maius a jövőben alapja lehet a területi autonómiának is.*

Pál Előd a könyv ötödik fejezetében a nemzeti jelképek használatának kérdését vizsgálja. A nemzeti jelképek esetében, ahogyan maga a nemzet fogalma esetében sem találkozhatunk egy általánosan elfogadott fogalommal, így a tanulmány tárgya és annak vizsgálata a mindennapok aktualitása mellett különösen összetett feladatot képez. A szerző elsőként a jelképek kategóriáit rögzíti tudományos igénnyel, meghatározva azok megjelenési formáit, tárgyait, egyben csoportosítva őket különböző szempontok szerint. Mindezen tudományos alapvetés nyomán jut el a tanulmány a nemzeti jelképek rendeltetésének vizsgálatához, a szimbólumok többes jelentésének, rendeltetésének és feladatának elemzéséhez. Nem vitásan a nemzeti vagy nemzetiségi jelképek és az identitás megőrzése között szoros a kapcsolat, amelynek történelmi és kulturális okai vannak, és ezen okok többek között a szimbólumok megjelenési módjára is kihatnak. Pál Előd megítélése szerint a kialakult nemzeti és nemzetiségi jelképek használata a román jog szempontjából két külön kérdésként jelenik meg. Az egyén a jelképek használatával kifejezheti identitását, nemzethez, nemzeti közösséghez tartozását, és ezt a román jog alapvetően elismeri. A második kérdés a közigazgatási jog és a klasszikus politikai élet hatókörében jelenik meg, azaz az Alkotmányban rögzített identitáshoz való jogból miképpen következik, következhet a nemzeti jelképek közéleti használata. Pál Előd tanulmánya a kérdések megválaszolását a tárgyban fellelhető nemzetközi jogi normák és azok gyakorlata, valamint a nemzetközi *soft law* szabályai ismertetésével vezeti fel, és nem mulasztja el a nemzetközi jó gyakorlatok bemutatását sem, így Szlovénia, Magyarország, Szerbia példáit állítja az olvasó elé. A nemzetközi kitekintést követően a tanulmány tételesen ismerteti a nemzeti jelképekkel kapcsolatban álló jogszabályokat, amelyek két csoportra oszthatók, nevezetesen a román állam jelképeivel kapcsolatos jogszabályokra, illetve azon normákra, amelyek meghatározott nemzeti vagy vallási kisebbséget neveznek meg tárgyukban, döntően ünnep- vagy emléknapot rendelve számukra. A román jog azonban ezen gesztusértékű jogszabályok mellett a fizikai valóságban megjelenő jelképek használata során éles különbséget tesz a román állami jelképek, illetve a kisebbségi szimbólumok között, ami komoly viszályokat és visszasságokat eredményez azon nemzetiségi jelképek használata során, amelyek adott esetben egyéb állam akár nem hivatalos jelképeként is szolgálnak. Jellemzően a magyar zászló hivatalos és nem hivatalos változatai tartoznak ebbe az esetkörbe, amelyek használatának visszaszorítása érdekében a bírói gyakorlat meglehetősen tág értelmezést alakított ki. Következésképpen a román joggyakorlat alapján rögzíthető, hogy a jelképhasználat a magánszféra talaján megengedett, a közéleti jelképhasználat visszaszorítása azonban tényleges gyakorlat, amely újabban még alkotmánybíróági határozattal is megerősítést nyert. A kisebbségi lakosság által lakott területeken a helyi jelképhasználat, amely mindig a román állami szimbólumok mellett fejezte ki az adott település lakosságának nemzetiségi jellegét, gyakorlatilag tiltott, a közigazgatás valamennyi szintjén az egységes nemzetállami jelleg jelenik meg. Pál Előd szerint mindez a gyakorlat éles ellentétben áll az Alkotmány által deklarált jogokkal, elvégre egy kisebbségi szimbólumként kihelyezett zászló a román állami hivatalos lobogó mellett pontosan azt az Alkotmányban rögzített tételt fejezhetné ki, mely szerint az állam valamennyi állampolgár hazája, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül. *A ténylegesen érvényesülő*

jelképhasználat egyebekben elősegítené az identitáshoz való – szintén Alkotmányban és nemzetközi jogi dokumentumokban vállalt – jogok, kötelezettségek teljesítését.

A kötet hatodik fejezete Fábián Gyula tanulmányát tartalmazza a területi autonómiát illetően. A területi autonómia évtizedek óta következetesen képviselt igénye a romániai magyar kisebbségnek, így mind a román, mind a romániai magyar közbeszéd kiemelt tárgya. *Következésképpen a területi autonómia kérdésének, fogalmának, tartalmának, és ezáltal a kisebbségi magyarság igényének román közönséggel való megismertetése, valamint annak kihangsúlyozása, hogy az nem veszélyezteti az állam területi integritását, elsődleges jelentőségű.* A területi autonómia, mint az állami szuverenitásból fakadó egyes jogok többség és kisebbség általi gyakorlásának kompromisszumos módjának területi aspektusa, az állam területi integritását nem kérdőjelezi meg, az valójában nem más, mint a kompromisszumos hatalommegosztás eredményeképpen a kisebbség által gyakorolt jogok államszervezeti kérdésként értett területi hatálya és korlátja. Fábián Gyula ennek megfelelően tekinti át a területi autonómia által gyakorolható jogok és hatáskörök együttesét, lehetőségeit, amelyek magyarázata érdekében a jogtörténeti megalapozás is kiemelt jelentőséggel bír. Ismeretes, hogy a két világháború közötti időszakban elsődleges jelentőséggel bíró Gyulafehérvári Határozatok, illetve a Párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezései ellenére a centralizált állam eszméje uralkodott, így a magyar kisebbség autonómiatörekvései nem vezettek eredményre. A törekvések alapján azonban kijelenthető, hogy a területi autonómia igénye száz esztendeje megfogalmazott állandója a romániai magyarság politikai törekvéseinek. Fábián Gyula ebből fakadóan részletesen ismerteti a történelmi fejlődés következő lépcsőfokát jelentő, II. világháborút követően felállított tartományi rendszert és az annak keretében működött Magyar Autonóm Tartományt, illetve Maros-Magyar Autonóm Tartományt. A történeti fejtegetés a tanulmányban nem kizárólag Románia-központú, hanem az időrend e részben tartalmazza az iránymutató európai megoldások mellett több kontinens ekkoriban megalkotott példáit is. A területi autonómia megoldásai közül különös kiemelés érdemel a testvérállamként aposztrofált Moldovai Köztársaság Gagauzia autonóm tartománya, rávilágítva a szomszéd állam gyakorlatára. A fejezet így ezen alapokat követően áttekinti a kérdés nemzetközi jogi szabályait, azok joggyakorlatát összevetve a Románia szempontjából releváns ajánlásokkal, egyezményekkel és egyéb forrásokkal, felvezette a hatályos román alkotmányjog nézőpontjának bemutatását. Mint ismeretes, a román közvélemény és alkotmányjogi gondolkodás a területi autonómia kérdését összeegyeztethetetlennek tartja egységes és oszthatatlan nemzeti alapállásával, azt mintegy extraterritoriális enklávéként értelmezi, melyből fakadóan kiemelten fontos annak lényegi elemeinek megvilágítása, nemcsak történeti alapon a Gyulafehérvári határozatokra visszavezetve, hanem nemzetközi összehasonlító módszerrel is cáfolva az ellenvetéseket. *A szerző módszere bizonyítja a közpolitikai gondolkodásban uralkodó ellenérvekkel kapcsolatos valós gyakorlatot.* Ebben az összefüggésben nyer értelmet a Székelyföld kérdésének jelentősége, így Fábián Gyula a megértést szolgáló céllal mutatja be a nemzetközileg ismert finnországi Åland, a dániai Feröer és Grönland, az olaszországi Dél-Tirol, a spanyolországi Baszkföld, az oroszországi Tatárföld, a szerbiai Vajdaság és a már említett és kevésbé ismert moldovai Gagauzia területi autonómiáit, az azokban foglalt hatásköröket, jogokat, lehetőségeket példaként.

A tanulmánykötet záró fejezetében Veress Emőd az államosított egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásával kapcsolatos román jogszabályokat és azok gyakorlatát ismerteti. Mint ismeretes, már a Trianont követő agrárreform is súlyosan érintette a kisebbségi magyarság magán- és egyházi intézményeinek gazdasági alapját képező ingatlanvagyonát, a totális szovjet típusú diktatúra a folyamat betetőzéseként már teljes államosítással sújtotta többek között a nemzetiségi egyházi oktatási rendszert is, például az iskolaépületek elvételével. Az egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának kérdése tehát jóval túlmutat a vagyon-visszaszolgáltatás magánjogi kérdésén, az a kisebbségi oktatás tárgyával közvetlen összefüggésben áll. Míg a kötet korábbi tanulmányai az együttműködő, illetve befogadó modell elemeinek absztraktabb megközelítését tartalmazzák, ebben a fejezetben egy esettanulmányból nyerhetünk alapokat általános következtetéseink levonására. Veress Emőd fejezetének jogtörténeti kontextusa tárgyánál fogva a korábbi tanulmányoktól alapjaiban tér el. Középpontjában a kommunista diktatúra áll, elvégre ezen totalitárius rendszer államosításainak eredményei az érintett politikai és vallási szervezetek politikai programjainak alapját képezik, amelyre a román jogalkotás és gyakorlat különböző válaszokat adott. A román jogszabályok természetbeni visszaszolgáltatás talaján álló szemléletét és az azzal ellentétben álló gyakorlatot a szerző a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium restitúciós ügyével mint esettanulmánnyal mutatja be.³¹ Veress Emőd tételesen felvázolja a jogszabályi környezetet, a visszaszolgáltatási igényt megalapozó ténybeli alapokat és az abból következő jogi érvelést. Ki kell emelni, hogy a visszaszolgáltatások jogszabályokban rögzített *in integrum restitutio* célja és annak egyébként visszaszoruló gyakorlatának ellentétének alapját sok esetben a kirívó *contra legem* értelmezés képezi. A konkrét eseti ügyekben az eljárásokra jellemző a döntés történeti alapjait képező korábbi magyar jogi, illetve egyházjogi szabályok teljes figyelmen kívül hagyása, tudatosan azok céljával szembeni értelmezése. Az esettanulmány erre a metodikára mutat rá, tételesen cáfolva az elutasító döntés érveit. A Székely Mikó Kollégium ügye bel- és külföldön egyaránt széles sajtónyilvánosságot kapott, mindez azonban nem akadályozta meg a visszaszolgáltatás ellehetetlenítését. A történeti és jogi érvekkel alátámasztott, hatályos román jogszabályokkal ellentétben álló döntést, azaz az egyházi visszaszolgáltatást gyakorlatilag egy olyan érvre alapozva akadályozta meg a végső bírói döntés, amely a fenti indokok alapján jogilag nem igazolható. A visszaszolgáltatást ellehetetlenítő döntés érvelésének lényege, hogy az ingatlan tulajdonosa nem lehetett a református egyház, így azt vissza sem igényelhette, mert az ingatlan tulajdoni lapjára az eredeti kollégium volt bejegyezve. Az érvelés abszurd jellegét bizonyítja, hogy az épületet a rendszerváltás után tételes román jogszabályokban is nevesítették, mint olyan ingatlant, amelyet vissza kell szolgáltatni, azaz a döntés ezen jogszabály hatályát rontotta le. Az adott ügy elbírálása során alapvetően nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a református iskolák jogállását nem a mai fogalmak alapján kell megítélni, hanem a telekkönyvezés és az államosítás pillanatában hatályos jog és létező gyakorlat alapján. A tanulmány az eljárás

31 Veress Emőd a kérdést részletesen ismerteti a magyar olvasóközönséggel a Pro Minoritate 2020/nyári számában megjelent *Vázlatos megjegyzések a romániai egyházi ingatlanrendezésről, különös tekintettel a Székely Mikó Kollégium ügyére* című tanulmányában. http://real.mtak.hu/115623/1/Pro-Minoritate_2020_ny%C3%A1r_Veress.pdf (letöltés ideje: 2024. 09. 13.).

során alkalmazott érvek és ellenérvek részletes ismertetését tartalmazza, kiegészítve az eljárásra irányadó korabeli jogtudományi és jogalkotói állásfoglalásokkal és okirati bizonyítékokkal alátámasztva. Figyelemmel arra a tényre, hogy az iskolák jogi személyiség nélküli belső egyházi struktúrákként jelentek meg a korabeli telekkönyvekben, de azok valós tulajdonosa és ezáltal a visszaszolgáltatás tényleges jogosultja a református egyház volt, a döntés hibás volta egyértelmű. A tanulmány értékes részét képezi ezáltal az államosításig terjedő időszak román jogszabályi helyzetének elemzése, illetve a bírói gyakorlattal alátámasztott ismertetése, amely által a szerző bizonyítja, hogy maga a román állam ismerte el az adott korban a Székely Mikó Kollégium korabeli jogi személyiségének hiányát, rendelte el annak államosítását a református egyházzal szemben. A román jogszabályok ismertetése és a döntés szembesítése az államosítást megvalósító jogszabály világos rendelkezésének idézésével mutat rá a visszaszolgáltatásra és ezáltal a kisebbségi jogok megsértésének bírói döntéssel való legitimálására. Az esettanulmány megvilágítja a visszaszolgáltatási kérdések rendkívül összetett problémakörét, és a különös egyedi ügyből von le általános következtetéseket. A román bíróságok a fentiekben vázlatosan ismertetett nagyon precíz, részletes, alátámasztott érvelést félresöpörve a visszaszolgáltatást elutasították, amely döntés a kisebbségi jogsérelemi hatása több szempontból is jelentős. Az elutasító ítélet szükségképpen az oktatási jogokon túl a vallásszabadság kérdésére is kihat, azonban ennél súlyosabb következmény, amely mellett már a román társadalom sem hunyhat szemet, hogy ilyen és hasonló jellegű esetek nem kizárólag a többség-kisebbség viszonyában okoznak bizalomvesztést. *A döntéssel is teret nyerő gyakorlat jogállami szempontból is aggályos, végső soron elvezethet más jogterületeken is további önkényes döntések megszületéséhez.*

A tanulmánykötet a jelen ismertető bevezetőjében rögzített módon a Romániában otthon élő magyar kisebbség jogállását mutatja be annak történeti, nemzetközi jogi, nemzeti jogi kontextusában, egyben példákat és megoldási javaslatokat is közvetít, részletesen megindokolva a többségi román társadalom irányába legitim igényeinek jogi és társadalmi megalapozottságát. *A romániai magyarság tehát elfogadja, ugyanakkor e kötetben számon is kéri Románia Alkotmányának azon jogi előírását, amely valójában a többségi társadalom oldalán erkölcsi parancs, nevezetesen Románia valamennyi állampolgárának hazája, otthona.* Ebből a célból emeli ki a magyar közösség a tanulmányok által is, hogy az együttműködés lényegéből fakadóan párbeszédet feltételez, elvégre ezen mód ad lehetőséget a többség-kisebbség viszonyát érintő kérdések konstruktív tisztázására, a társadalmi igények feltárására és ezáltal a közös jövő alapjainak megeremtésére. *Az egyoldalú deklaráció szintjén álló kisebbségi jogalkotás a kisebbségi igények, kérdések feltárása és meghallgatása nélkül a nemzetiségi kihívásra nem adhat választ, ugyanakkor Románia több nemzet otthona.* Az otthonteremtés pedig csak együtt lehetséges.

FÜZI NORBERT

Fábián Gyula (szerk.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*

Gyula Fábián (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, Hamangiu kiadó, Bukarest, 2020, 406 oldal

„Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet.”

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem

1. Bevezető

2020-ban volt 100 éve annak, hogy a trianoni békeszerződés következtében Magyarországot területeinek számottevő hányadától megfosztották. Ugyanígy 100 éve annak is, hogy a Román Királyság először vállalt szuverén felelősséget a magyarok által lakott erdélyi, illetve részben a bánáti és partiumi területek felett. Ezzel egy időben két fontos változás történt: a mai Románia területén megjelent a magyar nemzeti kisebbség, és kezdetét vette egy immár 100 éve tartó küzdelem a Trianonban és Gyulafehérváron megígért jogokért – olvashatjuk az előszóban.

Kiindulásként néhány tény, szám és adat: az 1912. évi romániai népszámlálási adatok szerint Románia etnikai szempontból homogén társadalomnak volt mondható, a lakosság mintegy 94%-a román nemzetiségű volt, a magyarok aránya alig érte el az 1%-ot. 1930-ra viszont már az etnikai sokszínűség volt jellemző, az alig 72%-os román lakosság mellett megjelent 8%-nyi magyar, 4% német és további 16% egyéb nemzetiség (zsidó, ruszin, ukrán, orosz, bolgár, cigány stb.).¹ Mindezek mellett az erdélyi területek lakosságának nemzetiségi arányai alig változtak.

1 FAZAKAS Zoltán József: *Nemzet, Nemzetiség, Kisebbség*, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 73–77.

Ilyen összefüggésben rendkívül tanulságos, hasznos és nem melleleg érdekes olvasmány a Fábíán Gyula által szerkesztett kötet, amely a *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România* címet viseli (magyar fordításban² „A többség és a magyar kisebbség jogi együttélésének ellentmondásos standardjai Romániában”). A 2020-ban megjelent tanulmánykötet bemutatja a romániai magyar kisebbség jogaira vonatkozó nemzeti és nemzetközi normákat, valamint részletes ismertetést és elemzést tartalmaz ezen jogok gyakorlati érvényesüléséről. Emellett kitekintést tesz a történelmi fejlődés és az aktuális helyzet bemutatására néhány olyan területen, amelyek a magyar kisebbség etnikai-nyelvi és kulturális identitásának megőrzésére irányuló törekvései szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak.

A munka hiánypótló és aktuális. Hiánypótló, hiszen hasonló, részletgazdagságával olvasóját nem egyszer ámulatba ejtő, fejezetekre tagolt, mégis egységben értelmezhető 406 oldalas kisebbségjogi kötetet aligha találunk a romániai magyar szakirodalomban, a román szakirodalomban pedig még kevésbé. És aktuális, mivel napjaink geopolitikai helyzete és a szélsőséges politikai pártok előretörése nem hagyja kihúlni a nemzeti kisebbségekről való gondolkodás kályháját.

A kötet szerkesztője, Fábíán Gyula,³ több mint 20 éve foglalkozik a kisebbségi jog tanulmányozásával, e témakörben publikált írásai alapműnek számítanak. A szerzők kivétel nélkül magyar anyanyelvűek, a kötet mégis román nyelven jelent meg a bukaresti Hamangiu kiadó gondozásában. A nyelvválasztás két okból is üdvözlendő: egyrészt a szerzők így kívánták jelezni, hogy a többségi társadalmat (és annak értelmiségi rétegét) kívánják megszólítani, nem a magyar kisebbség felé akartak gyászjelentőt írni, vagy egy nemzetközi nyelven panaszlevelet, esetleg feljelentést. Másrészt a kisebbségjog egyes részterületeinek mélyelemzése hiánycikk volt ez idáig a román jogi szakirodalomban, e páratlan igénnyel megírt kötet pedig méltóképpen tölti be ezt az űrt.

Továbbá érdekesség, hogy bőséges teret kap a kötetben a Romániához hasonló demográfiai helyzetű országokban a nemzeti kisebbségek védelme terén bevált gyakorlatok egyes modelljeinek bemutatása is.

Szerkezetileg a tanulmánykötet hét nagy fejezetre tagolódik, ezek magyar fordításban a következők: Az I. fejezet a *Magyar nyelvű oktatás* címet viseli, a fejezet szerzői Bethlendi András és Ilyés Zsolt. A II. fejezet a *Nyelvi jogok a közigazgatásban*, szerzője Bethlendi András. Rendkívül érdekes témát dolgoz fel a III. fejezetben Bogdán Andrea, a fejezet címe *Az anyanyelvhasználat az igazságszolgáltatásban*. A IV. fejezetet Kovács Bálint jegyzi, aki nemzeti kisebbségek önrendelkezésének egy részterületét dolgozta fel, a fejezet címe *Kulturális autonómia*. Az V. fejezetben egy állandóan aktuális és sokat sanyargatott témát jár körül részletgazdagon Pál Előd, amely fejezet *A szimbólumok használata* címet viseli. A kötet szerkesztője, Fábíán Gyula a szerzője a VI. fejezetnek, amelyben a nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogáról értekezik, a fejezet címe *Területi autonómia*. A kötet záróakkordjaként a VII. fejezetben egy, még napjainkban is

2 Saját fordítás.

3 Dr. Fábíán Gyula egyetemi docens a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán és a Sapientia EMTE Kolozsvári Karának Jogtudományi Intézetében, nyugalmazott ügyész, akinek kutatási területei a nemzetközi közjog, az Európai Unió joga, valamint a kisebbségi jog.

aktuális témáról olvashatunk Veress Emőd tollából, aki *A kisebbségi történelmi egyházak államosított javainak visszaszolgáltatása* című fejezet szerzője.

Nem a véletlen műve a témák meghatározása sem, hiszen a szerzők hét olyan konkrét területet választottak, ahol a többségi koncepció és a kisebbségi elvárások csak részben találkoznak, ugyanakkor a cél nem a román állam ellen indított lejárata volt, mivel számos egyéb olyan területet is kiemelnek, ahol számottevő fejlődésnek – vagy legalábbis javulásnak – lehettünk tanúi. Ilyen területek a kultúrához való jog biztosítása, a szabad vallásgyakorlás jogának a kérdésköre, a nemzetközi kapcsolatok megőrzése vagy a kettős állampolgárság intézményének elfogadása, amelyek terén a szabályozás több alkalommal is pozitív fordulatot vett. A mű célja objektíven bemutatni a nemzeti – és helyenként a nemzetközi – szabályozást és gyakorlatot a nemzeti kisebbségek egyes alapvető jogainak tekintetében.

A kötet tanulmányai a nemzetközi közjog és az uniós jog normáin és ajánlásain, a nemzeti jogszabályok részletes áttekintésén, a mértékadó jogirodalmi álláspontok és az esetjog bemutatásán keresztül hasonlítják össze a romániai helyzetet az egyes európai országokban létező fejlettebb normákkal. Ahogyan a kötet szerkesztője az előszóban fogalmaz: „[...] a mű a jelenre reflektál, és túllép a leggyakrabban idézett előítéleteken és sztereotípiákon, amelyek sajnos gátolják a fejlődést, és zsigeri cselekvésre késztetik a többségi tömegeket és a törvényhozó politikusokat.”⁴ Az alábbiakban a kötet fejezeteit mutatom be röviden, kiemelve néhány érdekességet.

2. I. fejezet

Az I. fejezet az oktatáshoz való jog biztosításáról szól. Tekintettel arra, hogy az oktatás képezi minden jól működő társadalom alapját, emellett a nemzeti kisebbségek szempontjából az asszimiláció elleni küzdelem egyik csatateré is, a kötetben ez a leghosszabban tárgyalt fejezet. A szerzők a vonatkozó jogi normák részletes elemzése mellett azonosították az oktatási rendszer azon gyengeségeit, amelyek vélt vagy valós módon fenntartják a magyar etnikumúak és a többségi társadalomban élők helyzete közötti aszimmetriát. Ilyen például az a jogalkotói megközelítés, amely alapján kisebbségi jogok nem képezik integrált, szerves részét az oktatási jogszabályoknak, sokkal inkább a kivételek közé vannak száműzve. Nem kedvez a kisebbségi anyanyelvű oktatásnak a törvényes ellenőrzés hiánya sem, az a körülmény ugyanis, hogy jelenleg nincs olyan közhatalommal felruházott szerv, amely kiemelten és eredményesen tartaná szemmel a jogszabályi feltételek és garanciák biztosítását a kisebbségi oktatásban, azt mutatja, hogy a többségi állam e tekintetben nem érdekelt a jogok valódi garantálásában. A tanulmány arra is rámutat, hogy a kisebbségi oktatás kapcsán felmerülő konfliktusok nagy valószínűséggel jelentős hatással lesznek a gyermekek fejlődésére, mivel az iskola az első olyan intézményi tér, ahol a tanulók találkoznak az állam nyelvpolitikájával.

4 FÁBÍÁN Gyula: *Prefață = Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, szerk. FÁBÍÁN Gyula, Hamangiu, Bukarest, 2020, XI–XIV.

3. II. fejezet

Egy olyan román társadalomban, ahol a legutóbbi népszámlálás szerint mintegy 1,1 millió magyar nemzetiségű ember él,⁵ a nyelvi jogok gyakorlása a közigazgatásban kétségkívül kívánatos. A II. fejezet a hatályos jogi normák elemzése mellett átfogó képet ad e terület fejlődéséről a nemzeti jogban, és kritikusan számol be e normák alkalmazhatóságáról. A nyelvi jogok fejlődése – ahogyan erre a fejezet szerzője is rámutat – hasonló az oktatáshoz való jogéhoz. Az első világháború végén a szerződésekkel elcsatolt területeken létrehozott új román közigazgatás szinte teljesen megszüntette a kisebbségi nyelvek használatának lehetőségét a közigazgatással kapcsolatban. Mi több, a két világháború közötti időszakban a magyar köztisztviselők számát úgy próbálták csökkenteni, hogy az állásuk megtartásának feltételül szabták a román nyelvvizsgát.

A szerző a hatályos jogi normák elemzésében kiemeli, hogy lényeges hátrányt jelent a kisebbségi anyanyelvhasználat szempontjából az a rendelkezés, amely szerint csak azokban a közigazgatási egységekben kell biztosítani a kisebbségi nyelven történő ügyintézés lehetőségét a helyi közigazgatásban, ahol a kisebbség aránya eléri a 20%-ot. Az alternatív küszöb hiánya a gyakorlatban pedig azt jelenti, hogy egy körülbelül 34 000 fős közösség, mint például a kolozsvári magyar közösség, nem rendelkezik ezzel a joggal, mert a település teljes lakosságának csak 14%-át éri el. Az Európa Tanács gyakran bírálta Romániát e rendelkezések miatt, és többször rámutatott arra, hogy az előírt küszöbérték túl magas. Az e kérdésekre vonatkozó jogszabályi keretek javítására több nyugati demokráciában is találhatóak megoldások, amelyek megkövetelik, hogy legalább regionális szinten a magyar nyelv legyen hivatalos a román mellett. A szerző a finn modellt mutatja be jó példa gyanánt, amely a svéd nyelvnek hivatalos nyelvi státuszt biztosít az alkotmány révén, a svédül beszélők aránya Finnországban pedig hasonló a romániai magyarokéhoz.

4. III. fejezet

A harmadik fejezetben érdekes és fontos megállapításokat találunk a nemzeti kisebbségek igazságszolgáltatásban való anyanyelvhasználatával kapcsolatban. Romániában – ahogyan a legtöbb ország szabályozásában – az igazságszolgáltatás nyelve az ország hivatalos nyelve. A bírósági iratok és a tárgyalás is az állam nyelvén, románul történik, a külföldiek pedig, akik nem beszélnek a román nyelvet, tolmács segítségét vehetik igénybe a szóbeli szakaszok során, így biztosítja a nemzetközi emberi jogi garanciákat a román állam. A romániai magyar kisebbség e tekintetben nem élvez külön jogokat, a külföldiekhez hasonló anyanyelvhasználati jogokkal rendelkezik. A fejezet szerzője rámutat arra, hogy ez nem volt mindig így, az anyanyelv

5 A 2021-es statisztikai adatok elérhetők a román Országos Statisztikai Hivatal honlapján: <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive-caracteristici-etno-culturale-demografice/> (letöltés ideje: 2024. 01. 06.).

igazságszolgáltatásban való használata és az igazságszolgáltatásban való képviselő tevékenységében a legkedvezőbb rendelkezéseket az 1952-es román Alkotmány tartalmazta, amely nemcsak az anyanyelv szabad használatát garantálta, hanem azt is előírta, hogy azokon a településeken, ahol a kisebbségek többségben vannak, a bírói karba olyanokat kell kinevezni „*az érintett nemzetiségek vagy más helyi lakosok közül, akik ismerik az érintett lakosság nyelvét és életszínvonalát*”. A kommunista hatóságok végül nem hajtották végre ezeket a rendelkezéseket, de érdemes megjegyezni, hogy milyen progresszív módon kezelték ezt a kérdést.⁶

5. IV. fejezet

A kulturális autonómia a nemzeti kisebbségeknek jogot biztosít arra, hogy saját intézményeiken keresztül kulturális és szociális ügyekben maguk hozzanak döntéseket, ugyanakkor – ahogyan a szerző megjegyzi – egy bizonyos minimumlétszámhoz kötött. Szükséges feltétele továbbá, hogy az adott kisebbség tömbben éljen, ne csak szórványban. A kulturális autonómia megvalósulásának azonban továbbra is az fajsúlyos feltétele, hogy a „*rólunk, velünk*” és ne a „*rólunk, nélkülünk*” elv érvényesüljön a döntések meghozatalakor. Noha a nemzetközi egyezmények és szerződések ódzkodnak attól, hogy ilyen jogokról beszéljenek, a kulturális autonómia mégiscsak a kollektív jogok egyik megvalósulását feltételezi. A fejezetben részletes bemutatást kapunk a kulturális autonómia jogforrásairól, a szerző, Kovács Bálint, kitér az uniós és a nemzetközi jogi források mellett a román és a balti államok helyzetének bemutatására is.

6. V. fejezet

A Pál Előd által jegyzett ötödik fejezetben tárgyalt szimbólumok kérdésével azzal a feltevéssel vezeti be, hogy a romániai magyarság közösségi szimbólumai (a zászló – a magyar trikolor és a székely zászló, a magyar nyelv, a himnusz) a romániai magyar kisebbség számára rendkívül fajsúlyos kérdésként kezelendők, és az identitás megőrzésének egyik alapeszközéül szolgálnak. Emiatt az erdélyi magyarok ezeket korlátoktól mentesen szeretnék használni a mindennapi élethelyzetekben is, nem csak meghatározott közösségi ünnepeken. Bár – ahogyan a szerző rámutat – egyetlen nemzetközi dokumentum sem mondja ki kifejezetten a nemzeti szimbólumok használatának jogát, hangsúlyozni kell, hogy ezt a jogot az identitáshoz való jog egyik összetevőjének kell tekinteni. A román alkotmány 6. cikke, amely „*elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális és vallási identitásuk megőrzésére, fejlesztésére és kifejezésére*”, jóhiszemű értelmezés szerint magában foglalja a szimbólumok

6 FÁBÍÁN: *i. m.*, 119.

használatához való jogot. A gyakorlatban azonban a többségi hozzáállás azt mutatja, hogy a lehető legnagyobb mértékben igyekeznek korlátozni a magyar kisebbség identitásmegőrző szimbólumainak használatát, így a legtöbb eset napjainkban is a magyar trikolór és a székely zászló nyilvános használatához kapcsolódik.

A fejezetben tárgyaltak azt a következtetést vetítik előre, hogy a szimbólumhasználat, például a nemzeti kisebbségi zászlók használatának korlátozására vonatkozó gyakorlat gátolja e jogok érvényesülését. A szerző mindezek dacára szemlélteti, hogy e jog elismerése semmilyen módon nem sértené sem az állam szuverenitását, sem annak egységes jellegét. Emellett néhány példát is bemutat a jó gyakorlatra (Szlovénia, Magyarország, Szerbia), amelyek alkotmányos vagy törvényi szinten szabályozzák a kisebbségi szimbólumok használatának jogát.

7. VI. fejezet

A területi autonómia nem szerepel egyetlen nemzetközi emberi jogi dokumentumban sem. Az EBESZ dokumentumai (a sokszínű társadalmak integrációjára vonatkozó ljubljanai iránymutatások és a nemzeti kisebbségek közéletben való hatékony részvételéről szóló lundi ajánlások⁷) említik az ilyen intézkedések hatásait és pozitívumait, mint a konfliktusok megoldásának egy lehetséges forrása, de ezek nem jelentenek kifejezett kötelezettséget e jogok biztosítására. Ilyen körülmények között a területi autonómia biztosítása kizárólag a többségi államok előjoga. Fábián Gyula a területi autonómiáról szóló fejezetében akként érvel, hogy az autonómia ezen formájának garantálásával a román állam a toleranciapolitikától a nemzeti kisebbségek támogatásának/fejlesztésének politikája felé mozdulna el, ezáltal elfogadva a kisebbségek hosszú távú fennmaradásának lehetőségét.

A szerző megjegyzi, hogy különösen a közép- és kelet-európai régióban a nemzeti kisebbségek nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek a többségi állam felfogásában. Románia sem kivétel e tekintetben, és a magyar kisebbség minden ilyen jellegű igényét a területi integritás és a nemzeti szuverenitás elleni támadásként kezeli. A román hatóságok hozzáállása a területi autonómia kérdésköréhez a teljes elutasítás álláspontját képviseli, azzal az indoklással, hogy annak gyakorlati megvalósulása veszélyeztetné a román állam szuverenitását és területi integritását. Ékes példa erre a Székelyföld mint történelmi régió kategorikus elutasítása a román politikum részéről. A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága már 2018-ban is megállapította, hogy a hasonló történelmi régiók – a Bánát és Bukovina – elismerése mellett diszkriminatív a román állam Székelyföldre irányuló elutasító (már-már történelemtagadó) politikája, hiszen az elutasítást kizárólag etnikai alapra helyezik.

Az aggályok és a területi autonómia kérdésében mutatkozó többség állami „struccpolitika” ellensúlyozására több jó példáról is olvashatunk olyan országokról, ahol a területi autonómia része a mindennapoknak, ilyen például a finnországi Åland-szigetek

⁷ Uo., 318.

svéd kisebbsége, az ausztriai olasz kisebbség Dél-Tirolban vagy a szerbiai Vajdaság Autonóm Tartomány.

8. VII. fejezet

A VII. fejezet a történelmi magyar egyházak államosított egyházi javak visszaszolgáltatásának akut problémáit vizsgálja. A tanulmányban leírtak hitelességéről tanúskodik az is, hogy a szerző, Veress Emőd, maga is képviselt egyházakat bíróságon hasonló jellegű ügyekben, erre talán legékeesebb példa a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium esete, amely a visszaszolgáltatás érvénytelenítése nyomán a visszaállamosítást is elszenvedte.

Fontos megállapítás a szerző részéről, hogy a visszaszolgáltatás folyamatát nemcsak az időhúzás jellemzi, hanem az egyházi javak visszaszolgáltatását biztosítani hivatott törvények korlátozó, restriktív alkalmazása is, amely így megváltoztatja a visszaszolgáltatásra vonatkozó jogszabályok célját. Ennélfogva az egyházi javak visszaszolgáltatási folyamata a gyakorlatban nem jelent mást, mint a szovjet típusú diktatúra által végrehajtott visszaélészerű államosítások eredményeinek megőrzését és megszilárdítását. Ez a gyakorlat pedig a jogállamiságot – jobban mondva a jogállamba vetett hitet – gyengíti, rombolja.

9. Ajánlás és értékelés

Egységesen kirajzolódik a kötet valamennyi szerzőjének az a megállapítása, amely szerint a tárgyalt kisebbségi jogok területén valójában az a legnagyobb probléma, hogy Romániában nincs a nemzeti kisebbségi jogokra vonatkozó átfogó kerettörvény – ez a kötet szinte minden fejezetében felszínre kerül. Hasonló megállapításra jutott több alkalommal a Tanácsadó Bizottság is, amely az Európa Tanács Kisebbségvédelmi Keret-egyezményének a végrehajtását ellenőrzi. Amíg azonban a nemzeti kisebbségekre a többségi állam nemzetbiztonsági kockázatként tekint, kevés esély van egy ilyen kerettörvény megalkotására.

A kötet értékét – többek között – az adja, hogy a többségi társadalmat – kiváltképp annak értelmiségi rétegét – magasfokú tudományossággal szólítja meg, ismertető/bemutató jellege pedig mentes mindennemű, kisebbségi létből fakadó sérelem kibontakozásától, az objektív, tárgyilagos nézőpont dominál. Nyelvezete és részletgazdagsága miatt elsősorban jogászoknak, szociológusoknak és politológusoknak ajánlom olvasásra, tanulmányozásra, ezen belül is a román nyelvet beszélő közösség számára. Témáját tekintve ugyanakkor nem maradhatnak ki az ajánlásból a romániai magyar közéleti szereplők (politikusok, publicisták és civil szervezetek), valamint a politikai pártok és érdekképviselői szervezetek sem.

Talán nem korai a tanulmánykötet aktualizálására javaslatot tennem, ugyanis a mű megjelenése óta eltelt négy évben számos változás történt belföldi és nemzetközi viszonylatban is a romániai magyar nemzeti kisebbség jogai tekintetében. Ilyen például az Európai Bizottság 2021. január 15-én közzétett álláspontja a Minority SafePack polgári kezdeményezés ügyében, amelyben elutasította a nemzeti kisebbségek ügyében való jogalkotási kezdeményezést.⁸ Ezt követően az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (FUEN) 2021. március 24-én iktatta a Bizottság közleményének semmisség iránti keresetét az Európai Unió Törvényszékénél, a Törvényszék pedig 2021. november 9-i határozatával elutasította a kérést.⁹ A felperesek 2023. január 21-én fellebbezést nyújtottak be a Bírósághoz, mely ügyben még nem született jogerős döntés.¹⁰ Ezen kívül számos kisebbségjogi kérdést vet fel a 2023. évi 198. számú új román oktatási törvény, valamint a román Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszéknek a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium vagyoni restitúciója ügyében hozott jogegységi határozata, amellyel jelentősen megnehezítette az államosított egyházi javak visszaszolgáltatását. Hasonlóképpen aktuális kérdés a 2022-es évben lezajlott romániai népszámlálás eredményei kisebbségi jogokra gyakorolt hatásainak vizsgálata.

A fentiekből megállapítható, hogy rendkívül hasznos munkát végeztek el a kötet szerzői, akiket ezúton is dicséret illet. A kisebbségi jogok résztémáit gondosan és szakértelemmel elemezve nyitották szélesebbre a kisebbségi létnek e nyikorgó ablakát az olvasó előtt. A munka hitelességét és színvonalát pedig csak igazolja, hogy a szerzők kivétel nélkül a romániai magyar kisebbség tagjai, akiknek volt részük e jogok hányatatott sorsát és érvényesülését személyesen megtapasztalni, s ezeket a tapasztalatokat is beleszőtték írásaikba. A tengerészmondás is így tartja: *„Békés tenger nem nevel ügyes hajósokat”*.

8 A Bizottság közleménye a Minority SafePack – egymillió aláírás a sokszínű Európáért elnevezésű európai polgári kezdeményezésről, 2021. 01. 15 C(2021)171, elérhető: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=C\(2021\)171&lang=hu](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=C(2021)171&lang=hu) (letöltés ideje: 2024. 03. 22.).

9 T-158/21. sz. ügyben hozott ítélet, ECLI:EU:T:2022:696.

10 C-26/23. P. sz. ügy.

E lapszám szerzői

Fazakas Zoltán József

egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
e-mail: fazakas.zoltan.jozsef@kre.hu

Füzi Norbert

Phd-hallgató, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen;
egyetemi tanársegéd, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar,
Kolozsvár.
e-mail: fuzinorbert@yahoo.com

Giacomo Pace Gravina

egyetemi professzor, Università degli Studi di Messina, Messina.
e-mail: giacomo.pace@unime.it

Gula József

egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.
e-mail: jozsef.gula@uni-miskolc.hu

Halász Csenge

egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.
e-mail: halasz.csenge@uni-miskolc.hu

Horváth Kinga

egyetemi hallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.
e-mail: kingah2001@gmail.com

Kádár Hunor

egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék,
Kolozsvár.
e-mail: kadarhuni@yahoo.com

Kokoly Zsolt

egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék,
Kolozsvár.
e-mail: kokolyzsolt@sapientia.ro

Leszkoven László

egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc.
e-mail: laszlo.leszkoven@uni-miskolc.hu

Sztranyiczki Szilárd

egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék,
Kolozsvár.
e-mail: sztranyiczki@yahoo.com

Veress Emőd

egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc és Sapientia Erdélyi Magyar Tudomány-
egyetem, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék.
e-mail: emod.veress@sapientia.ro

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid magyar és angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **fél-idézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint „*az ő jogalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jogalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte légyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adóslevelet' állít ki róla*”.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- **a kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerülendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]
- **a századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családneve, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnev: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnev: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Idegen nyelvű műre való hivatkozás esetében a családnév, keresztnév sorrend az adott nyelvben használatos névsorrendet követi:

Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2 (XXII).

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről* = Lábady Tamás emlékkönyv, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.

2. Uo., 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok...*, *i. m.*, 312.

Folyóiratcikkekre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. Uo., 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits...*, *i. m.*, 76.

Több műre való hivatkozás:

Lábjegyzetben több műre való hivatkozás esetében az oldalszámok után nem szükséges pont és pontosvessző is, csak pontosvessző:

DOMJÁN Éva: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog, 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998, 9–16.

Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:

1. Románia Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2, 213. sz.
2. Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény
3. Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről
4. Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodell-jének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):
www.alkotmánybíróság.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül. A lektorálás kettős anonim rendszerben történik (sem a szerző nem értesül a lektor személyéről, sem a lektor a szerző azonosságáról).

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Felelős kiadó:

Sorbán Angella

Kiadói koordinátor:

Szabó Beáta

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.

Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató